

VEŘEJNÝ PROSTOR A VEŘEJNÁ PROSTRANSTVÍ

Almanach Katedry urbanismu a územního plánování
Simona Vondráčková (eds.)

Veřejný prostor a veřejná prostranství

Almanach Katedry urbanismu a územního plánování 2016

Kniha byla vydána za podpory projektu SGS15/183/OHK1/3T/11, „Veřejná prostranství jako průsečík i řešení problémů soudobých sídel“.

Za obsahovou a stylistickou stránku kapitol zodpovídají jednotliví autoři.

Editor: Simona Vondráčková

Odborná spolupráce: Jan Mužík

Grafická úprava: Jiří Kugl, Simona Vondráčková

Jazyková korektura: Ida Vaňková

Vědecká recenze:

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Ing. arch. Vladimír Fialka

Veřejný prostor a veřejná prostranství

Almanach Katedry urbanismu a územního plánování 2016

Vydalo: České vysoké učení technické v Praze

Tisk: Tiskárna nakladatelství ČVUT v Praze

Vydání první.

Praha 2016

ISBN 978-80-01-06078-0

OBSAH

SLOVO ÚVODEM	9
---------------------	----------

VÝZNAMY VE VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍ

KARIN DVOŘÁKOVÁ:

CO JE VEŘEJNÝ PROSTOR A VEŘEJNÉ PROSTRANSTVÍ?	12
--	-----------

PETR DURDÍK:

VEŘEJNÁ PROSTRANSTVÍ V HISTORICKÉM KONTEXTU	16
--	-----------

JIŘÍ KUPKA:

MĚSTO, PROSTOR, STAVBA JAKO SYMBOL	18
---	-----------

PAVEL HOLUBEC:

OD VEŘEJNÉHO PROSTORU K AUTONOMII URBÁNNÍ FORMY	25
--	-----------

JAN HENDRYCH:

STRUKTURÁLNÍ VEGETAČNÍ PRVKY KRAJINNÉHO URBANISMU JAKO ESENCIÁLNÍ NOSITELÉ HODNOT KULTURNÍ KRAJINY	34
---	-----------

IVAN KAPLAN:

ELIMINACE DEFICITŮ VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍ V OBCÍCH ČR, NOVÉ POŽADAVKY NA JEJICH TVORBU A REGENERACI NA PŘÍKLADU KODANĚ	38
---	-----------

TÉMATA VE VEŘEJNÉM PROSTORU

JIŘÍ KUGL:

VYUŽITÍ BROWNFIELDŮ PRO VEŘEJNÁ PROSTRANSTVÍ	48
---	-----------

DANIELA ŠTEGEROVÁ:

VEŘEJNÝ PROSTOR V CHRÁNĚNÝCH KRAJINNÝCH OBLASTECH	57
--	-----------

IRENA KLINGOROVÁ:

DOPRAVA VE VEŘEJNÉM PROSTORU	64
-------------------------------------	-----------

MATEJ KAMENICKÝ:

ZVUK VE VEŘEJNÉM PROSTRANSTVÍ	70
--------------------------------------	-----------

SIMONA VONDRÁČKOVÁ:

VENKOVNÍ OSVĚTLENÍ V SÍDLECH	81
-------------------------------------	-----------

HELENA MÍKOVÁ HEXNEROVÁ:

AGRESE VE VEŘEJNÉM PROSTORU – BARVY A MATERIÁLY	87
--	-----------

PROCESY, ANALÝZY A PLÁNY VE VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍ

PETR DURDÍK:	
VEŘEJNÁ PROSTRANSTVÍ V SÍDLECH Z POHLEDU ÚZEMNÍHO PLÁNOVÁNÍ	94
FRANTIŠEK POSPÍŠIL:	
VEŘEJNÁ PROSTRANSTVÍ A REGULAČNÍ PLÁN	99
DANIEL STOJAN:	
PROBLEMATIKA VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍ OBCÍ V TĚSNÉM SOUSEDSTVÍ VELKÝCH MĚST.	105
ŠÁRKA KUBÁTOVÁ:	
ANALÝZA HUSTOTY VYBRANÝCH OBYTNÝCH SOUBORŮ V ORGANISMU MALÉHO MĚSTA	111
KLÁRA NEDVĚDOVÁ:	
VEŘEJNÁ PROSTRANSTVÍ A POVODEŇ	119
DIANA KUBROVÁ:	
STROMY NA HRANICÍCH POZEMKŮ	124
SOUHRN	131
SUMMARY	132
SLOVO ZÁVĚREM	134
SEZNAM ZKRATEK	136
SLOVNÍK POJMŮ	137
POUŽITÁ LITERATURA	140
REJSTRÍK	147

SLOVO ÚVODEM

Vážení čtenáři,

od akademického roku 1992/1993 začala na Fakultě stavební ČVUT v Praze působit Katedra sídel a regionů, transformovaná v roce 2007 do dnešní Katedry urbanismu a územního plánování. Bude tomu tedy čtvrt století, kdy je na stavební fakultě výuka urbanismu, územního plánování a souvisejících disciplín zajišťována samostatným odborným pracovištěm.

Po téměř pětadvaceti letech je již možné bilancovat a hodnotit. Za dobu existence katedry se na jejím působení podílela a podílí řada odborníků, z nichž někteří jsou sami jejími absolventy. Výukou za tu dobu prošly tisíce studentů bakalářských a magisterských programů i desítky doktorandů. V současnosti Katedra urbanismu a územního plánování nabízí komplexní soubor urbanisticky zaměřených předmětů, ateliérů i možnost zpracování bakalářské a diplomové práce. Její studenti z několika oborů stavební fakulty se tak mohou profilovat v oblasti urbanismu a územního plánování do své profesní praxe, případně pokračovat ve vědecké přípravě v rámci doktorského studia. Vedle pedagogické práce se na katedře rozvíjí i práce vědecká, ale i činnost směřující k odborné veřejnosti, pro kterou jsou každoročně pořádány akreditované kurzy a konference.

V jubilejním roce existence pracoviště vychází tato kniha, jejímiž autory jsou současní pracovníci a doktorandi katedry, s tématem veřejných prostorů a prostranství. Jde o téma par excellence urbanistické a trvale aktuální. Na první pohled by se mohlo zdát, že zvolené zaměření knihy je jistou stálicí mezi odbornými publikacemi a není k němu již mnoho co dodat. Pestrému autorskému kolektivu se však podařilo shromáždit na jednom místě řadu různých pohledů, dotknout se mnoha aspektů a témat, leckdy okrajových, která dohromady jako stavební kameny skládají pestrou mozaiku, ve které každý objeví něco nového, nečekaného či pouze dosud nepojmenovaného. Kniha je členěna do několika oddílů, spojujících podobná témata či podobné přístupy. Od obecných východisek, přes jednotlivá aktuální témata po konkrétní procesy a analýzy. Sám obor je totiž natolik rozmanitý, vyvažující přístupy opírající se o kreativitu, tvůrčí individualitu a invenci (tvůrčí architektonické vnímání prostorové tvorby) a přístupy opírající se o schopnost využívání technických disciplín (sociálních, ekonomických a ekologických východisek a plánovacích nástrojů), že právě pojetí knihy jako kolektivního díla může být inspirativní, obohacující odbornou urbanistickou literaturu.

Přeji tedy knize řadu vnímavých i velkorysých čtenářů a katedře urbanismu a územního plánování další úspěšné roky na stavební fakultě, množství výborných studentů a zájemců o obor, i přízeň odborné i laické veřejnosti, neboť obor urbanismu a územního plánování vždy byl, je a stále bude důležitou platformou pro tvorbu kvalitního a obytného prostředí naší krajiny, měst a vesnic, našich domovů.

Jiří Kupka

vedoucí Katedry urbanismu a územního plánování

VÝZNAMY VE VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍCH

Co je veřejný prostor a veřejné prostranství?

Na to, co veřejný prostor vlastně je, existuje mnoho definic, včetně těch zákonných (například v zákoně o obcích). Ta nejzákladnější plyne už z názvu. Jedná se o prostory v sídlech a krajině užívané veřejností. Člověk je tvor společenský, a proto vědomě i podvědomě veřejný prostor v tom nejširším slova smyslu potřebuje. Veřejný prostor se tedy vyvíjí spolu s vývojem člověka – lidstva. Jeho podoby se mění v jednotlivých lidských společnostech, jakož i v kontextu geografické polohy, sociálních, ekonomických, společenských i náboženských potřeb.

Přehled vývoje významu veřejného prostoru

Pro užší fyzické vymezení prostorů v sídlech i krajině je výstižnějším pojmem veřejné prostranství. Ty již existující historické, mnohdy fyzicky i morálně zastaralé, se rekonstruují či regenerují, dostávají nový vzhled i novou funkci.

Vznikají také nově navržená a realizovaná veřejná prostranství. V posledních desetiletích dochází k jejich renesanci. Od třicátých do sedmdesátých let 20. století se o městském prostoru moc nemluvilo. Důvod odmítání města a veřejného prostoru vůbec měl své kořeny v modernismu. Teprve s vývojem individuální motorové dopravy se v sedmdesátých letech začalo diskutovat

o kvalitě a potřebě městského prostoru, který by vyvažoval celkově narůstající individualismus v životním stylu.

Obr. 1 Ukázkou proměnlivosti prostoru v čase je území tržnic v Paříži, tzv. břicho Paříže, které se vyvíjí jako tržní prostor již od středověku. Baltardovy pavilony v 19. století (zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Halles_de_Paris).

V poslední čtvrtině dvacátého století pak došlo k realizaci velkého množství obnovených a nových veřejných prostranství. Po letech

živelné suburbanizace u nás, na samém konci 20. století si člověk uvědomil svoji potřebu setkávání a společenského kontaktu. V okolí velkých měst, kam se zástavba soustřeďuje, dochází dnes k jejich plánovitému zřizování.

Obr. 2 Les Halles v 70. letech 20. Století (zdroj: <https://cityseeker.com/paris/5704-forum-des-halles>)

Obr. 3 Současná přestavba v témže prostoru (zdroj: <http://www.lefigaro.fr>)

Obr. 4 Mall v Minnesotě v roce 2000 (foto: Karin Dvořáková)

V neposlední řadě vznikají nová veřejná prostranství jako nové typologické druhy obohacené o nové funkce. Jsou to například prostory vznikající při realizaci nových

dopravních systémů, prostory ve velkých obchodních centrech. V Kanadě se nazývají lazy, jinde to jsou malls, my je nazýváme třeba Metropole, Galerie či Arkády.

S vývojem společnosti, s ekonomickým rozvojem a novými sociálními podmínkami se mění i nároky kladené na formování a vzhled veřejných prostorů. Nicméně obecně platí, ať se jedná o náměstí, ulici, pasáž, nábřeží, ať je to park, prostor nádraží či letiště, ať jsou to dětská hřiště nebo cyklostezky, že vždy musí co nejlépe vyhovovat příslušným lidským potřebám.

Obr. 5 Typologický druh veřejného prostoru – pěší doprava (foto: Karin Dvořáková)

Zatímco parky a zahrady se i přes různost architektonických stylů po staletí nemění, stále slouží odpočinku, procházkám, uvolnění a pocitu sounáležitosti s přírodou, pojetí např. nádražních prostorů před padesáti lety a dnes je zásadně odlišné. Dříve sloužila nádražní hala pouze jako čekárna, dnes je to také obchodní centrum s restauracemi a výstavními prostorami. Náměstí, která vznikala jako křižovatky hlavních obchodních cest, kde se soustřeďoval obchod, administrativa a komunikace, se dnes přeměňují více méně na pouhé orientační body turistů. Hlavní dopravní tepny se kříží mimo města, obchody se přesouvají do nákupních center na periférii, úřady se přibližují k občanům.

Základní významy veřejných prostorů

Společným jmenovatelem různých typů veřejných prostranství však zůstává uspokojování lidských potřeb. Lidé by je měli vnímat jako plnohodnotnou součást života.

Jsou to místa setkávání, odpočinku, veřejného života, kultury, politiky, obchodu, dopravy. Měla by být nejen fungující a životaschopná, ale také živá a osvěživá. Lidé by je měli vyhledávat, cítit s nimi sounáležitost, identitu, měli by být hrdí na „svůj“ veřejný prostor. Měl by své občany lákat, aby se zde zdržovali a provozovali různé občanské aktivity. Měl by rozvíjet různé formy komunikace, měl by vyzývat k pobytu: „Přijď a zůstaň zde, jak dlouho budeš mít chuť. Můžeš se jen dívat, můžeš se zde setkávat, můžeš prožívat, můžeš se zapojit do plánovaných aktivit, bavit se nebo se nechat bavit.“ Na druhou stranu by měl veřejný prostor reflektovat potřeby společnosti a její aktivity.

Měly by také příjemně překvapovat; člověk by se měl těšit na jejich návštěvu, být zvědavý, co zde bude nového, co zde zažije, s kým se setká.

Nejen nabídka vyžití v podobě například výstav, koncertních a divadelních představení, trhů, uměleckých symposií, sportovních aktivit by měla být bohatá, ale také nabídka samotných veřejných prostranství by měla být široká a různorodá. Veřejná prostranství by měla vytvářet propojenou a komponovanou síť prostorů a prostůrků různých tvarů, účelů a vizází. V celém tomto systému by se návštěvník měl pohybovat intuitivně. Vždyť jsou vytvářeny především pro chodce a cyklisty a aktivity spojené s jejich pobytem v prostorech.

Všechny jednotlivé prvky tohoto systému, ať už jde o náměstí, ulice, parky... by měly mít správnou velikost a proporci, prostě měřítko. Měřítko lidské bytosti uchopitelné, příjemné. K čemu je našinci fakt, že je tu či onu stavbu vidět z kosmu, když ve svém detailu není člověku příjemná. Kdo stál uprostřed sportovišť v pekingském olympijském městě, na nekonečných betonových plochách, cítil se ztracen, osamocen a naprosto nicotně.

S tím souvisí také to, že veřejný prostor by neměl provokovat, ale naopak měl by skýtat určitý pocit jistoty. Společnost je přesycena množstvím reklam, které jsou stále větší a agresivnější, svými formami stále více kontroverznější.

Obr. 6 Olympijský areál v Pekingu v roce 2011 (foto: Karin Dvořáková)

Obr. 7 Ukázka interiéru veřejného prostranství, kdy celkový dojem zjemňuje designově navřená a udržovaná zeleň. Singapur v roce 2012 (foto: Karin Dvořáková)

K dotvoření příznivého dojmu z veřejného prostoru je nezbytná volba vhodného, funkčního a dobře udržovatelného mobiliáře. Pro dobré fungování veřejného prostoru jistě není potřeba mít mobiliář co kus, to originál. Nicméně určitá libost je jistě na místě. Ve veřejných prostorech by jistě neměly chybět vkusné a především udržované i udržovatelné veřejné toalety. Měli bychom je snadno najít, měly by být dobře situované. Je na ně třeba pamatovat nejen při projektování obchodních center a dopravních prostorů, ale i parků či dětských hřišť.

Zeleň a uplatnění vody jsou naopak těmi zjemňujícími prvky pro lidské vnímání. Skýtají možnost uplatnění umělecké a zahradnické invence. Tyto prvky jsou od nepaměti součástí vybavení veřejných prostorů. Fontány a fontánky, umělé vodopády a vodotrysky vytvářejí také příjemný zvukový efekt. Kašny různých tvarů a pojetí zase zpříjemňují mikroklima. Pítka uspokojují jednu ze základních lidských potřeb.

Velkou renesancí zažívá využití světla. S osvětlením veřejného prostoru se stále více experimentuje. Osvětlení a nasvětlení dopomáhá vytvářet na jedné straně intimitu prostoru, na straně druhé zvýrazní význam budovy či celé scény prostoru. Změnou intenzity světla se mění nálada a atmosféra, lidé se cítí slavnostně, spokojeně nebo uvolněně.

Využívání prostorů podněcuje, zpříjemňuje a dotváří dobrý architektonický návrh a dokonalá realizace.

Veřejný prostor je organismus. Je o něj třeba neustále pečovat. Nejenže jsou čistota a pocit bezpečí nezbytností, ale jako organismus také žije a vyvíjí se. Mění se spolu s životním stylem, potřebami a nároky té které lidské společnosti. Například výzkum vývoje poměrně mladého typologického druhu – pěší ulice – ukázal její odlišné využití v průběhu druhé poloviny 20. století. V roce 1968 ulicí lidé pouze procházeli a nakupovali, v roce 1968 se již jednalo o aktivnější městskou strukturu a v roce 1995 došlo k velkému

nárůstu městských rekreačních aktivit, došlo k ohromnému rozvoji kaváren, takže mluvíme až o kavárenské kultuře v pěší ulici (Gehl, 2002).

Novou formu i obsah dostal veřejný prostor v 21. století, kdy dochází k novému pojetí využívání volného času. Ten je využíván stále aktivněji a veřejné prostory toto reflektující musí být stále více mnohaúčelovými.

Pár slov k zamyšlení

Nabízí se otázka, jak budou vypadat veřejná prostranství budoucnosti, jaké nároky na ně budou kladeny, jakou funkci budou plnit – budou-li. Ani sebelepší a do detailu vypracované koncepce však nedokážou předpovědět reálnou budoucnost. Tak jako dnes nákupní centra vytlačují malé obchůdky, zlikvidují zítra e-shopy tato nákupní centra?

V současné době žije vedle sebe šest lidských generací, jejichž nároky, potřeby a hodnoty se zásadně liší. Zatímco nejstarší z generací se setkává k odpoledním posezením na návsi či městská v kavárnách, současní mladí preferují komunikaci na sociálních sítích. Sedí vedle sebe dva mladí lidé a každý je zabrán do svého displeje. A generace těch nejmenších? Bude vůbec veřejných prostranství potřeba?

Snad člověk zůstane člověkem a bude chtít i nadále uspokojovat své základní, tedy i společenské potřeby. Vždyť existence veřejných prostorů je prověřena vývojem minulých tisíciletí.

Veřejná prostranství v historickém kontextu

Veřejná prostranství jsou a vždy byla základním prvkem uspořádání sídla. Jejich podoba odpovídala úrovni společenského zřízení a stupni demokracie společnosti. Současně s vývojem politického prostředí se měnila jak jejich tvář, tak jejich náplň. Stávala se vizitkou hospodářského růstu sídla a vždy byla nositelem koncepce tvorby urbanistické struktury. V průběhu staletí můžeme zaznamenat rozkvět i úpadek, pompéznost danou vládnoucími dynastiemi, ale i nezájmem a rezignací na umělecké slohy. Současná doba na našem území přináší renesanci zájmu o veřejná prostranství a jejich kvalitu. Návrat k tradiční urbanistické struktuře je vyvolán i větším zájmem veřejnosti na tvorbě prostředí, ve kterém žijeme, a dává naději do budoucna, že toto prostředí bude opět přinášet podněty k sociálně soudržné společnosti.

Utváření městských struktur je již od starověku přímo spjata s veřejnými prostranstvími, která zprostředkovávala společenský a zejména obchodní život. Jejich význam se v různých obdobích proměňoval, stejně jako jejich funkce, která zahrnovala aktivity jak čistě obchodní, tak společenské, duchovní, politické a vojenské. Od jednoho základního prostranství se stávala neustále četnějšími a získávala specifická poslání. Pro středověká města jsou typická tržní náměstí, která jsou určena k jednomu druhu obchodní komodity. Postupně se vymezovala jejich jednoznačná hierarchizace v sídle a spolu s komunikačními

propojeními se stávala nositeli kompozice urbanistické struktury měst.

Tento trend si městské celky udržely po celou dobu svého tradičního uspořádání. Jedná se zejména o období blokové zástavby, která vytváří jednoznačně danou uliční síť, doplněnou o náměstí a parky v docházkových vzdálenostech. Z teoretických prací, věnovaných stavbě měst v tomto období, je třeba jmenovat dílo Camilla Sitteho (Sitte, 1995), které se věnuje právě vztahu mezi zástavbou a veřejnými prostranstvími z hlediska kompozice města a klade důraz na lidské měřítko a přímou úměru mezi velikostí

veřejného prostoru a zástavbou, která ho vymezuje.

Zlomovým okamžikem pro chápání města jako uzavřené blokové struktury byl nástup funkcionalismu a zásady uspořádání města podle Athénské charty. Městský parter se najednou otevřel do nevymezeného prostoru a ztratil řád. Řádková forma zástavby, dostatečný odstup staveb, parterová zeleň a segregace dopravních systémů zcela jistě přinášely požadované nároky na zdravé bydlení, umožňovaly definovat uliční frontu, byla zakládána i nová náměstí, ale vlastní meziobjektové prostory se staly nevymezenými, většinou s nezvládnutým parterem, což se nejvíce projevilo v sídlištní tvorbě druhé poloviny 20. století. Naše sídliště se stala poplatnými stavební výrobě své doby. Do sedmdesátých let nebylo možné postavit rohovou sekci panelového domu, a tak byly obytné celky soustavami deskových objektů v různé skladbě. Přestože navržená sídliště měla své urbanistické hodnoty a kompozici založení, realizace se omezovala na základní výstavbu bytových domů a základní vybavenosti. Parter byl řešen velmi úsporně, navržené centrální parky čekaly na realizaci až do přelomu století. S příchodem rohové sekce se situace mírně zlepšila, sídliště dostala druhovou pestrost, vnitrobloky byly dořešeny jako nositelé základní vybavenosti. Uliční prostory však nadále postrádaly obchodní vybavenost v parterech domů a staly se pouze velkými parkovišti, protože při stavbě sídlišť nebyla řešena doprava v klidu v rámci objektů. S narůstajícím stupněm motorizace se veškeré volné prostory začaly měnit na velké odstavňové plochy. Je zajímavé, že i v současné době, kdy byly vytvořeny předpoklady pro výstavbu nových pracovních příležitostí na území stávajících sídlišť, dochází pouze k dalšímu zahušťování bytové výstavby. Deficity parkování jsou řešeny jenom ojediněle a kvalita veřejného prostoru se mění velmi pomalu. V tomto ohledu stojí určitě za zmínku realizace Slunečního náměstí na Jihozápadním městě, kde byla, kromě dostavby radnice, kostela a dvou věžových domů, vybudována poměrně zajímavá úprava vlastního náměstí,

s vhodnými prvky mobiliáře a parterové zeleně, včetně terénních úprav.

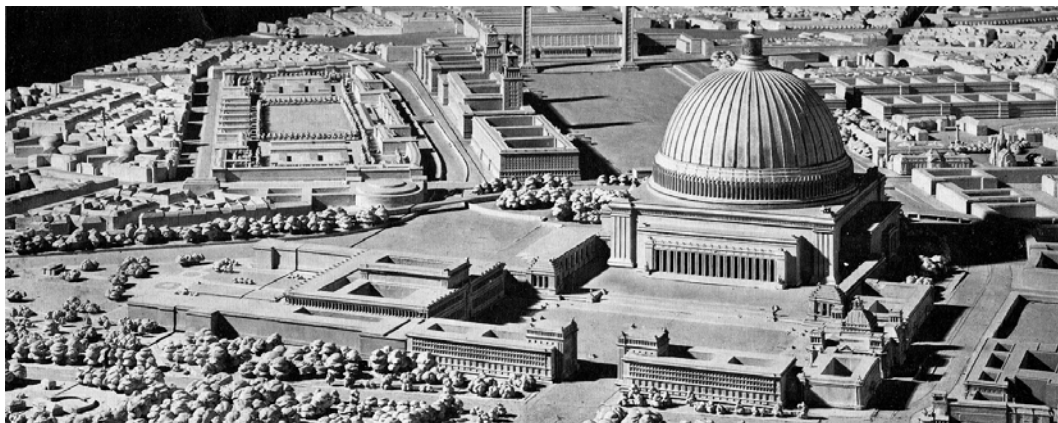
Přestože na západ od našich hranic docházelo k postupnému ústupu od Athénské charty, naše pojetí stavby měst si tento trend udrželo až do sametové revoluce, kdy se otevřela cesta k diskusi o dalším směřování našich sídel. Veřejná prostranství však zůstala až do nedávné doby trochu stranou zájmu. Teprve v posledních letech se opět začíná klást důraz na obnovení tradiční struktury městského prostředí a renesanci veřejných prostranství i s návratem k původním funkcím, zejména obchodního charakteru formou farmářských trhů. Vymezené prostory tak směřují k multifunkčnímu využití, jak obchodnímu, tak shromažďovacímu, kulturnímu nebo relaxačně sportovnímu. Mnohá města se snaží vrátit život do historických náměstí a zahajují zásadní rekonstrukce povrchů, potlačení dopravní funkce a podporují návrat ke společenským aktivitám. Ne vždy však tato snaha přináší adekvátní výsledek, i když úroveň použitého mobiliáře se výrazně zvedá.

Při regeneraci veřejných prostranství se však nejedná pouze o úpravy stávajících náměstí a uličních prostorů, ale i o zásadní rekonstrukce parkových ploch, které začínají být vybaveny i sportovně rekreačními aktivitami pro všechny věkové kategorie obyvatel.

Obr. 1 Malešický park, realizace obnovy parkové plochy (foto: Petr Durdík)

Město, prostor, stavba jako symbol

Architektonické a urbanistické projekty a realizace byly a jsou svědectvím dějin a obrazem lidského světa. Město, prostor či stavba, jejich forma a dimenze se mohou stát výmluvnými symboly, fyzickými reprezentacemi idejí či ideologií. Následující text představuje několik příkladů vítězství ideologie v dějinách architektury a urbanismu.

Symbole a symbolika

Symbole jsou fyzickými reprezentacemi ideje, kterou však svou materiální podobou přímo nijak nepřipomínají ani nenapodobují. Neznáme-li jejich význam, nemůžeme jim porozumět v jejich zástupné funkci. Zjevný smysl a smysl skrytý jsou svázány vzájemně a jsou vázány na uživatele, který zná a rozumí. Smyslová názornost (fyzická reprezentace ideje a zároveň nepodobnost této ideje), významová nejednoduchost (dvojnáčnost, otevřenost obsahu), závislost na kultuře a důležitost interpretace jsou tedy charakteristickými rysy symbolu (Doubrovová, 2002). Symbol je vyjádřením či zjevením, které odkazuje k nejasné, slovy nevyjádřitelné a vnitřně rozporné skutečnosti, k poselství, které není nikdy zcela vstřebáno a není ani plně uchopitelné (Eco, 2007). Znamení, symboly, mají tedy funkci vyjevování, aniž však označovanou skutečnost zjevují v plnosti jejího

bytí. Symbol není totéž co bezprostřednost, je však znamením a cestou k ní. I když je pravdivým znamením, není samotnou pravdou. Nesmí přivádět k sobě, ale k tomu, co zobrazuje (Kunetka, 2001).

Aristotelův pojem *symbolon* (σύμβολον) byl rezervován pro znak, který vyvolává v duši představu. Jedna z definic etymologicky vysvětluje pojem symbol ze slov *syn* („s“) a *bolos* („házení“), *symballein* je tedy současně několika lidem něco hodit. Slovo *symbolon* původně znamenalo dvě poloviny záměrně rozlomeného předmětu (prstenu, hole, tabulky), které se přiložením zlomených krajů k sobě opět spojovaly jako poznávací znamení. Majitel jedné poloviny k ní přiložil druhou polovinu přinesenou hostem, poslem či smluvním partnerem, a ověřil tak jeho pravost. V pozdější době se začalo k těmto účelům používat pečeti, která je také symbolem, protože tvoří celek se svou druhou částí – s otiskem do pečetního vosku (Kunetka, 2001).

Symbolon je tedy viditelná věc, která v sobě nese povinnost i právo, každá polovina má význam celku, část, zlomek, který poukazuje na celek a anticipuje plnost, ačkoli zůstává stále částečným (Kunetka, 2001). Symbol je tedy znamení sestávající ze dvou složek, ze smysly viditelné části, která poukazuje na něco, co přímo vnímatelné není, naznačované mimosmyslové skutečnosti. Teprve jejich spojením se celek stává zřejmým. Později začalo slovo „symbol“ označovat znak, který měl úmyslný, domluvený význam pro určitou skupinu lidí.

Obr. 8 Jedním z nejznámějších, dodnes užívaných, a přitom nejstarších symbolů prvotních křesťanů bylo znamení ryby. Bylo srozumitelné jen pro ty, kteří je dokázali interpretovat. Symbol je založen na tom, že jednotlivá písmena řeckého slova RYBA (ΙΧΘΥΣ), jsou zároveň počátečními písmeny věty „Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel – Iésús Christos Theú Huiós, Sótér“ (náhrobek z počátku 3. století s nápisem RYBA ŽIVOTA, Národní muzeum Řím, foto: Jiří Kupka).

Teorii symbolu rozvíjí řada autorů.¹ Carl Gustav Jung hovoří o archetypálních symbolech (*Urbilder*), které jsou dány už v počátku stvoření. Podle něj symbol vyjadřuje něco, co nemůže být vyjádřeno jinak nebo lépe (Kunetka, 2001). Symbol poukazuje na něco za hranicemi našeho chápání. Symboly mohou vyjádřit neviditelnou skutečnost s takovou intenzitou, jaké slova často nedosáhnou

(Hušek, 2004). Zprostředkují rychlé uchopení intuitivním poznáním a proniknou i do oblastí, které jsou logické mluvě do značné míry uzavřeny. Dle Junga (1961) „*symbolem nazýváme pojem, slovo nebo obraz, které samy nám jsou známy, ale jejich konotace, užití nebo aplikace jsou specifické nebo neobvyklé a naznačují skrytý, nejasný nebo neznámý význam*“ (cit. dle Hušek, 2004). Symbolika může překlenout rozdílnou jazykovou rovinu, může dokonce nedbat jazykových hranic.

Město, prostor, stavba jako symbol

Také město nebo stavba se mohou stát výmluvným symbolem. Domov určoval vždycky lidské chování a postavení domu mělo symbolický význam, stejně tak jeho začlenění do určitého celku, do města (Daria, 1967). Forma města (stavby) je svědectvím dějin, obrazem lidského světa. Člověk vědomě či nevědomě nachází ve městě ozvěnu svých existenciálních prožitků, svých vlastních zkušeností světa a sebe. Kratochvíl (1996) to výstižně vyjadřuje slovy: „*Uspořádáním prostoru jsou zároveň uspořádávány a ve fyzickém tvaru zviditelňovány významy, které vyjadřují, jak daná společnost a doba chápe svůj svět.*“ Ve městě (stavbě) se tak projevuje pojetí prostoru, času, dějin, individuálního a společného, místa člověka ve společnosti, postoje k přírodě, hierarchie hodnot. Město svou vnější podobou i vnitřní organizací všech procesů odráží obraz, který si určitá doba a společnost o sobě a svém světě vytváří, je materializovanou zkušeností o řádu lidského světa tak, jak byl ve své době chápán, kulturním výrazem celku života určité historické epochy a určité společnosti, „stopou dějin“ (Hrůza, 1973; Kratochvíl, 1996). Jak píše Hrůza (1973), „*města a celé osídlení jsou v každé době především výrazem společnosti, která je stavěla, a to neplatí jen o dávné minulosti, ale i o té nejsoučasnější současnosti*“. Nemusí se jednat pouze o symboly ideové či ideologické, ale o symboly bohatství, ekonomické síly či společenského postavení. Čím jiným jsou opulentní vily soudobých boháčů či stále vyšší a nejvyšší stavby, k jejichž výstavbě těžko nacházíme racionální či ekonomické důvody?

¹ V češtině téma symbolu viz např. Adam, 2001; Doubravová, 2002; Eco, 2007; Kunetka, 2001; Ricoer, 1993; Hušek, 2004; Kupka, 2010 a další

Ruku v ruce s úvahami o ideální lidské společnosti se odpradávná objevují představy o ideálním městě, jeho ideální společenské struktuře, urbanistické koncepci a architektuře. Zejména od 17. století jsou to již desítky či stovky prací zabývajících se ideálním uspořádáním hmotného prostředí člověka, osídlením a městy. Ujalo se pro ně, dle nejslavnějšího díla tohoto žánru – Morovy Utopie (1516), pojmenování utopické (Hrůza, 1967).

Obr. 9 Ostrov Utopia z knihy Thomase Mora (1478–1535) dal název nejen celé knize, ale i celému žánru tzv. utopické literatury. (Zdroj: <http://www.permanentculturenow.com/>)

Ideální město je na jedné straně ve své fyzické podobě chápáno jako ilustrativní obraz ideální společnosti a jejího řádu (Vacková, 2009), na straně druhé bylo pro řadu autorů také cestou a nástrojem k vytvoření ideální společnosti (lákavá představa architektů a urbanistů vytvářet či přetvářet svými díly společnost). Představa, že organizace budoucích měst určí další vývoj společnosti, budoucnost našich dětí, není vůbec ojedinělá (Daria, 1967). Nakonec již Platón věděl, že prostředí společnost ovlivňuje, že chování člověka determinuje jeho

prostředí (Vacková, 2009). Stejně tak prostředí může v člověku vychovávat vkus nebo jej soustavně kazit (Honzík, 1958). Některé soudobé výzkumy dokládají, že konkrétní uspořádání prostoru může například snížit, či naopak zvýšit kriminalitu. Dnes je již klasická teorie rozbitého okna (*broken windows theory*), vytvořená J. Q. Wilsonem a G. L. Kellingem (1982). Podobné výzkumy prováděl P. Zimbardo (2005), který rozebírá vlivy odbourávající naše dispozice k dobru. Je to podle něj zbavování se zodpovědnosti, poslušnost vůči autoritě, ale také anonymita, prostředí či lhostejnost.

Sídlo (město) ve stavbách, prostorech a jejich vzájemných vztazích symbolizuje svět člověka, řád, budovy a místa zde promlouvají svými významy a tyto významy rezonují s jeho vlastními prožitky a aspiracemi (*imago mundi*). Nakonec „kompozice je uměleckým a architektonickým ztvárněním životně důležitých potřeb města, jež jsou určovány společností a jejím řádem.“ (Fiala, 1959)

Ideologie v architektuře a urbanismu

Každá doba a její světový názor se tedy zapisují a chtějí zapsat do podoby města a jeho staveb. Z toho pramení úzké sepjetí ideologií a totalitních a autoritářských režimů s urbanismem a architekturou. Pro architektky a zejména urbanisty totiž tyto režimy otevírají nebývalé možnosti. Albert Speer dle svých slov viděl ve spojení s hitlerovským režimem „možnost vytvářet stavby v doposud neuskutečněném měřítku a zaujmout společenskou pozici, o níž se mu nesnilo – a to po boku muže, který byl zřejmě schopen vést Německo do velké budoucnosti.“ (Hrůza, 2011) Před druhou světovou válkou se i řada našich urbanistů zhlédla v plánování typickém pro totalitní Německo, které se opíralo o téměř absolutní autoritu státu. Sdíleli snahu udělit všem jasný řád a hrozili se chaotických měst liberálního kapitalismu. Chtěli mít k realizaci svých představ volné ruce, a proto často sklouzávali k idealizaci silného státu, který by jim pomohl zhmotnit jejich představy. Silný stát a silné kompetence jim měly usnadnit cestu k ideálnímu urbanismu měst i krajin. Tak

například urbanista Emanuel Hruška vyzdvihoval v časopise *Architektura* (I/1939) vzorovou roli Alberta Speera jako urbanisty hlavního města Třetí říše (Hořejš, 2013).

Architektura a stavba měst byla na druhé straně vždy pod drobnohledem autoritářských a totalitních vlád. Sociálně-veřejná povaha architektury totiž umožňuje vizuální autoprezentaci systému, zaměřenou jak na vlastní společnost, tak i navenek. Dlouhá životnost architektury a urbánních struktur může vyvolávat pocit povznesení, důstojnosti a trvalosti, manifestuje moc, je jakousi „monumentální propagandou“, „slovem vytesaným do kamene“. Zásahy do architektonické a urbanistické struktury v ní zůstávají otištěny na dlouhou dobu. Minulost zanechala i v našich městech řadu „angažovaných staveb“ (Derdowska, 2005), ale i prostorů či celých čtvrtí. Následující příklady však nejsou z našeho území. Jedná se o dva projekty dvou antagonistických režimů, které ovšem k sobě měly v mnoha detailech velmi blízko.

Berlín – vítězství ideologie

Příkladem vítězství ideologie v architektuře a urbanismu je nerealizovaný plán architekta Alberta Speera (1905–1981) na přestavbu Berlína na hlavní město světa (*Welthauptstadt*). Záměr byl plánován od roku 1937, realizován měl být do roku 1950, kdy měl být při příležitosti světové výstavy na počest válečného tažení Berlín přejmenován na Germanii (Hrůza, 2011). Gigantické rozměry (celkový plán řešil plochu cca 192 000 ha), žula a mramor, specifická architektura čerpající z antiky, monumentalita a reprezentativnost zde jednoznačně vyjadřují myšlenku světovlády, nadřazenosti, síly a dominance, bohatství a moci, ale i nové estetiky a řádu. Architektura se tak stává klíčovým nástrojem při vytváření „Tisícileté říše“. Sám Speer se nazýval „šéfdekorátérem moci“. Podle vlastních slov „prodal svou duši za možnost realizovat velké stavby a našel k tomu svého *Mefistu*“ (Hrůza, 2014).

Obr. 10 Hitlerův a Speerův Berlín (Germania) by svou monumentalitou a měřítkem zastínil tehdejší Paříž a předčil všechna světová velkoměsta, což lze od hlavního města světa (Welthauptstadt) očekávat. Každému by při procházkách po velkolepých bulvárech a velkorysých náměstích a při pohledu na správné budovy bezprecedentních rozměrů bylo hned jasné, kdo je vítězným a nadřazeným národem a pánem v Evropě. Symbolika návrhu a jeho sepjetí s ideologií, jak v celku, tak v detailech, jsou zde velmi čitelné a srozumitelné. (Zdroj: <https://www.reddit.com>)

Přestavba a rozšíření celé metropole na plánovaných 8 milionů obyvatel (trojnásobek tehdejšího stavu) předpokládala zbourání celých obytných bloků budov (vystěhování obyvatel, asi 52 tisíc, měli zabrat byty po židech). V podobných případech ovšem lidské a materiální zdroje nehrají roli. Práci měli vykonávat váleční zajatci a moderní otroci. Speerův odhad nákladů činil 64 až 96 miliard dolarů, tj. 8 miliard dolarů ročně. Důraz byl kladen především na stavbu vládních a reprezentativních budov, ale i nový dopravní systém. Severo-j jižní osa (*Nord-Süd-Achse*) bezprecedentních rozměrů měla být 7 kilometrů dlouhá a 120 metrů široká, tj. širší a zelenější než Champs Elysées v Paříži (Schröteler-von Brandt, 2007). Nechyběl ani

zcela nový železniční dopravní systém, univerzitní a zdravotnické centrum. V centru města pak měl stát monumentální Velký dóm s kupolí (*Volkshalle, Große Halle*) pro 180 tisíc diváků (výška kupole 290 m, průměr 250 m, půdorys 315×315 m) s třídou Vítězství širokou až 125 m, po stranách vyzdobenou sochami a symboly režimu, a s Vítězným obloukem (*Triumphbogen*) o výšce 117 m a šířce 170 m (oproti 50 m vysokému pařížskému). Ostatně Paříž se měla zachovat jen proto, aby v kontrastu s její „ubohostí“ vynikla velkolepost Berlína (Hrůza, 2014). Na projektu je patrná nadřazenost ideologie nad funkcí (obytností) a kontrola každého aspektu života Němců skrze prostředí (masová shromáždění kolem strany).

Hovoříme-li o symbolech, je tento Speerův projekt symbolem síly a dominance, bohatství a moci, nového řádu a kontroly, ale především definitivního vítězství ideologie v architektuře a urbanismu.

Obr. 11 Učitel a pozorně naslouchající žák. Albert Speer a Adolf Hitler nad urbanistickým modelem. Projekt typu Germanie, navíc plánovaný bez ohledu na náklady a majetkové vztahy, by byl v liberálně-demokratické společnosti těžko myslitelný, a ani velké projekty 20. století (např. Brasílie) zdaleka nedosáhly jeho dimenzí. (Zdroj: <http://www.holocaustresearchproject.org>)

Causa Palác sovětů

Druhým příkladem, kde hraje stavba velkou symbolickou roli, je nedokončený gigantický projekt administrativní budovy v Moskvě. V meziválečném období, stejně jako v Hitlerově Německu po roce 1933, sledoval urbanismus a architektura zejména vytváření reprezentačních městských prostorů a dominantní rozmístění výškových veřejných

budov, symbolizujících politickou moc (Hrůza, 2014).

Obr. 12 Demolice chrámu Krista Spasitele v Moskvě. Starý a nevhodný symbol musel ustoupit symbolu novému, socialistickému. Krista nahrazuje Lenin, jehož stometrová socha měla být umístěna na vrcholu Paláce sovětů. (Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Katedr%C3%A1la_Krista_Spasitele_\(Moskva\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Katedr%C3%A1la_Krista_Spasitele_(Moskva)))

Nejvyšší a nejvýznamnější měla být stavba Paláce sovětů (*Дворец Советов*) jako nové hlavní dominanty města. Na tomto projektu je patrný zajímavý vývoj celého prostoru a jeho symbolická role v organismu Moskvy.

Obr. 13 Demolice chrámu Krista Spasitele v Moskvě. Staré symboly končí v propadlišti dějin, musí ustoupit novým. (Zdroj: <http://www.tourofmoscow.com/cathedral-christ-saviour>)

Na místě budoucího Paláce sovětů stála katedrála Krista Spasitele (*Храм Христа Спасителя*), největší pravoslavný kostel na světě, památník vítězství nad Napoleonem (1812), postavený v letech 1839 až 1883, místo korunovací, celonárodních slavností, symbol sepětí Rusů s církví a trůnem.

Chrám byl v roce 1929 uzavřen a roku 1931 zbořen. Na jeho místě měl vzniknout nový

symbol pro celý evropský proletariát, Palác sovětů.

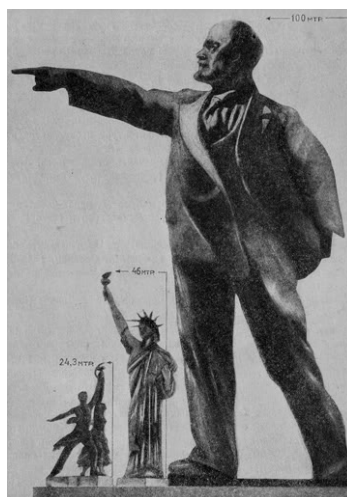

Obr. 14 Projekt Paláce sovětů Borise Iofana je dalším příkladem „angažované stavby“, která měla být ve službách kumunistického režimu symbolem vítězství a šťastné budoucnosti pro celý světový proletariát. (Zdroj: <http://www.darkroastedblend.com/2013/01/totalitari-an-architecture-of-soviet.html>)

V roce 1931 započala série soutěží, dokumentujících přechod od avantgardy k historizujícímu „socialistickému realismu“ (Hrůza, 2014). Nakonec bylo rozhodnuto o návrhu Borise Iofana (1891–1976). Stejně jako v Německu, kde Speer tvořil své plány v úzké součinnosti s Hitlerem, i v Sovětském svazu byla soutěž ovlivněna politickým zasahováním samotného Stalina. Vítězný návrh zveřejněný v roce 1934 představoval ve své době s výškou 416 metrů nejvyšší budovu světa, dle Stalinova výroku: „Palác sovětů musíme vidět jako památník Lenina. Proto se nebojte výšky, snažte se o ni.“ Sám palác byl totiž jakýmsi piedestalem pro gigantickou, 100 metrů vysokou a 6000 tun vážící sochu Lenina

na vrcholu (vrchol pochodně Sochy svobody s podstavcem je ve výšce „pouhých“ 93 metrů nad zemí). Velký sjezdový sál o výšce 100 m a průměru 160 m měl mít kapacitu 21 000 sedadel. Celková plocha budovy měla být 11 hektarů a hmotnost 1,5 milionu tun. Stavba byla zahájena v roce 1937, základy v měkké bahnitě půdě byly dokončeny roku 1939. O dva roky později byla výstavba z důvodu války zastavena. I přesto se stala významným objektem propagandistického umění. V angažovaném umění a plánech žila svým vlastním životem.

Když bylo zřejmé, že pokus o obměnu sakrálního místa dopadl neúspěšně, byl na základech Paláce sovětů vybudován v letech 1958 až 1960 vyhříváný venkovní bazén „Moskva“ o průměru 129,5 m, nový symbol luxusu každodenního života Moskvanů. Po pádu socialismu v Rusku byl bazén v roce 1994 vypuštěn a zasypan a na jeho místě byla v letech 1995 až 2000 znovuoobnovena jako přesná kopie katedrála Krista Spasitele. Den po jejím vysvěcení následovala kanonizace členů vyvražděné carské rodiny.

Obr. 15 Stometrová socha Lenina na vrcholu Paláce sovětů by svou velikostí předčila jak Sochu svobody, tak slavné sousoší Dělník a kolchoznice z roku 1937. (Zdroj: <https://www.biggboss.cz/news/3126>)

Po bouřlivém 20. století tak dochází k návratu původního symbolu Moskvy! Jedno místo zde symbolizuje a zastupuje změny v celé ruské společnosti v průběhu necelého století.

Místo závěru

K politickým zásahům do urbanismu a architektury a k jejich zneužívání (využívání) k autoprezentaci režimů a ideologií docházelo a na mnoha místech světa dochází i dnes. I Praha měla svůj „Palác sovětů“ v podobě projektu (naštěstí nerealizovaného) megalomanského Ústředního domu armády v Dejvicích (soutěž vypsána v roce 1954), jež by se stal novou socialistickorealisticou dominantou města, podobnou jako Palác kultury a vědy ve Varšavě, postavený v roce 1955 jako Dar národů Sovětského svazu. V současnosti může být příkladem realizace ideologického či politického zadání město Yamoussoukro (Pobřeží Slonoviny), rodiště prvního prezidenta země s největší křesťanskou katedrálou na světě (*Basilique Notre-Dame de la Paix*), velkolepým palácem prezidenta, výstavní infrastrukturou, hustou sítí ulic a silnic, to vše na místě bývalé vesnice s necelými pěti sty obyvateli.

Obr. 16 Bizarní pohled na největší křesťanský chrám v novém hlavním městě Pobřeží Slonoviny. Vesnice, která měla před sto lety méně než pět set obyvatel, se stala politickým rozhodnutím hlavním městem. (Zdroj: http://cestovani.idnes.cz/foto.aspx?foto1=TOM207c_d3_Yamoussoukro.jpg)

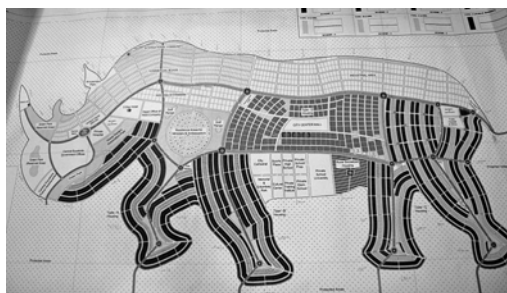
Podobným příkladem je Naypyidaw (Barma), nové monumentální hlavní město budované vojenskou chuntou v přísném utajení uprostřed tropického deštného pralesa.

Spíš jako kuriozita (či absurdita) působí návrhy nových měst jižního Súdánu, kde mají místo zbídačených slumů vyrůst moderní města, která budou mít z ptáčích perspektivy tvar žirafy, ananasu či nosorožce, symbolu jihosúdánského regionu Centrální Equatorie.

Jejich výstavba v převážně zemědělském regionu, kde devadesát procent obyvatel musí vyžít z jednoho dolaru na den, má přijít podle odhadů úřadů na 10 miliard dolarů.

Obr. 17 Pohled na skutečně velkorysou dopravní infrastrukturu města Naypyidaw. (Zdroj: <https://theculturetrip.com>)

Obr. 18 Urbanistické plány jihosúdánských měst se silným symbolickým nábojem vyvolávají spíš úsměv. Město Juba má připomínat nosorožce. Země zničená desetiletými občanské války má jistě mnoho jiných a důležitějších potřeb. Příklady z jiných koutů světa však ukazují, že možné je všechno. (Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/foto.aspx?r=zahranicni&c=A100819_163335_zahranicni_aha)

Vedle toho vždy existovalo a existuje množství velkolepých vizionářských projektů, od vážně myšlených až po ryze utopické, které by výrazně změnily podobu našich měst. V nich však již nehraje tak výraznou roli ideologický, politický a symbolický aspekt, proto zde nejsou dále uváděny (Grand Paris).

Přesto i těchto několik málo příkladů ze současnosti a nedávné minulosti ukazuje, že urbanismus a architektura jsou stále spojovány s ideologií a sebeprezentací různých režimů. Pokušení moci využívat tak silný prostředek sebeprezentace zde tedy nebylo jen v minulosti, stejně jako pokušení architektů a urbanistů „prodat svou duši za možnost realizovat velké stavby“.

Od veřejného prostoru k autonomii urbánní formy

Veřejný prostor je pojem vysloveně politický. Odkazuje ke společnosti jakožto určité abstrakci, ale i k jejímu velice konkrétnímu každodennímu fungování. Otázka kdo a co do společnosti patří, stejně jako je ve veřejném prostoru vždy latentně přítomná otázka po charakteru společnosti. Základní substance veřejného prostoru je otevřená a principiálně nikoho nevylučující komunikace mezi lidmi. Je-li toto klíčovou charakteristikou společnosti, můžeme mluvit o její autonomii, stejně jako o tom, že si společnost sama takto vybírá svoji formu. Leč tato kapitola se snaží ukázat, že v kontextu autonomní společnosti je možné určitou autonomii přiznat také městům, tj. že i města sama si mohou vybírat svou formu. Zásadní úlohu v tom hraje proces územního plánování a zapojení mnoha rozdílných aktérů. Jakmile se vlivem své komplexity stane výsledek plánovacího procesu (a tedy i budoucí podoba města) principiálně nepředvidatelným (přesto nikoli chaotickým), můžeme hovořit o autonomii urbánní formy.

Snad proto, že existence veřejného prostoru je nesamozřejmá², není ani obsah tohoto pojmu každému na první pohled zřejmý. Již první přiblížení ale říká, že jde o pojem, provazující dva jiné pojmy: *prostor* a *veřejnost*. Veřejný prostor bez veřejnosti je tedy prázdný, a naopak veřejnost bez veřejného prostoru se nemá kde artikulovat.

² O nesamozřejmosti veřejného prostoru a souvislosti s nesamozřejmostí demokratické politiky (Holubec, 2015a)

Přestože pojmy prostor, veřejnost, i pojem veřejný prostor lze chápat intuitivně, za prvé zde hrozí nedorozumění, vyplývajícího z oborově odlišných před-porozumění těmto pojmům, které je o to větší, jestliže spolu diskutují sociologové, politologové, filosofové či antropologové na jedné straně s urbanisty, inženýry či architektky na straně druhé, a za druhé je třeba mít paměti politický potenciál těchto pojmů, a tedy i to, že jejich konkrétní obsah (co jimi míní ten, kdo je používá) může do značné míry souviset se světovým názorem, a tedy i s politickou orientací mluvčího.

Protože součástí používání politických pojmů v odborném textu je i vědomí, že jiní lidé jejich obsah chápou odlišně a že se tedy nelze odvolávat na jakoukoli nadřazenou „objektivní“ autoritu (tj. ani na autoritu vlastní odbornosti nebo autoritu vědy, viz Holubec, 2014b), je v jazykové formě této kapitoly cíleně použito první osoby v případech, kdy si autor uvědomuje, že čtenář se zde prezentovaným pohledem nemusí souhlasit z důvodu svého politického přesvědčení.

Cílem této kapitoly totiž není konverze čtenáře k předkládanému světonázoru (i když by autora potěšila), nýbrž vědomá politizace některých běžně používaných pojmů, tj. jejich otevření k diskusi. Jak říkají Russell, Pusey, Chatterton (2011): „naším úkolem je vzdorovat narůstající depolitizaci pojmů a sugerování toho, že produkujeme nestranné informace. Místo toho si musíme uvědomit, že každá vyprodukovaná pravda má konkrétní mocenské efekty a že žijeme v mocenských režimech, které regulují to, co je považováno za legitimní proces vytváření pravd, typy diskurzu, které jsou schopné být rozpoznány jako pravdivé a společenské postavení udělené těm, kteří tyto pravdy produkují“ (překlad autor).

Z těchto důvodů je nezbytné tuto kapitolu zahájit vymezením pojmů, což znamená též vykročení z poměrně pevné a zákony a normami značně (a k nelibosti mnohých praktiků dokonce stále intenzivněji) kódované půdy urbanismu a plánování na (přínejmenším pro inženýry) dosti nejistou půdu filosofie.

Odměnou za tento odvážný krok do neznáma může být nejen hlubší porozumění politicko-filosofickým souvislostem výstavby (viz též kapitola Jiřího Kupky), ale i zcela nový pohled město, který bude zformulován v závěrečné části této stati.

Prostor

V pojetí prostoru vycházím nikoli z matematicko-fyzikálního základu, který symbolizuje trojice souřadnic x-y-z, s čímž běžně operuje stavitelství, geodézie a architektura, ale ze základu sociologického (resp. sociálně-kritického), konkrétně z pojetí

Henriho Lefebvra (1991), který prostor chápe nikoli jako věc, ale jako „sadu vztahů mezi věcmi (objekty a produkty)“. Lefebvre dále říká, že sociální prostor utváříme svojí činností a tím, že ho předpokládáme. Každá společnost si podle něj vyváří své vlastní sociální prostory.

Sociální prostor v Lefebvrově pojetí je sada sociálních vztahů – jinak řečeno: jde o prostor sociálních vztahů, který lidé utvářejí ve vzájemné interakci tím, že se k sobě navzájem nějak vztahují a chovají. Chování, přístup k druhým, vzájemná komunikace i rozličné sociální role tak utvářejí (formují) sociální prostor. Každá společnost i její dílčí segmenty si vytvářejí své vlastní sociální prostory: např. domácnost jako prostor, kde se artikulují vztahy mezi spolubydlíci; továrna, vyjadřující ve svém uspořádání vztahy mezi majiteli, zaměstnanci a dalšími účastníky produkčního procesu; čas rozhlasového vysílání jakožto prostor, kde se vyjadřují novináři, inzerenti, posluchači a hudební umělci; škola jakožto prostor výchovy a vzdělávání, který zdaleka není vázán pouze na budovy školy (domácí úkoly, škola v přírodě, zaškolení v zaměstnání, výukové semináře, on-line výuka).

Uspořádání sociálního prostoru působí i na uspořádání jiných typů prostorů. Jde např. o uspořádání prostoru fyzického – rozvržení budov, místností, nábytku, stejně jako o použité materiály či dekorace – nebo o uspořádání prostoru v určitém komunikačním médiu (uspořádání vysílacího času, rozvržení novinových stránek). Konkrétní uspořádání určitého prostoru zde slouží jak určité funkci (např. výroba, vzdělávání, zpravodajství), tak určitým způsobem formuje vztahy mezi uživateli tohoto prostoru. Toto uspořádání tak vyjadřuje existující sociální vztahy, a to včetně vztahů mocenských (kdo o využití či uspořádání daného prostoru rozhoduje).

Těž je třeba říci, že celá řada sociálních rolí je úzce vázána na určitý sociální prostor a že typ prostoru i naše role rozlišujeme právě díky uspořádání konkrétního prostoru (popř. na

základě postojů, oblečení či způsobu komunikace jednotlivých lidí).

Veřejnost

Veřejný prostor chápu jako podmnožinu prostoru sociálního. Jeho existence úzce souvisí s veřejností a věcmi veřejnými.

I veřejnost je určitá a poměrně generalizovaná sociální role. Jsou lidé, kteří jménem veřejnosti mluví (např. politici a občanskí aktivisté), pro veřejnost se pořádají různá představení a jsou pro ni zajišťovány různé služby (veřejná doprava, veřejné školy, veřejné záchodky), a to zpravidla ve veřejných budovách. Veřejnost, *veřejný zájem* a nejrůznější *věci veřejné* jsou tedy tím, co vytváří veřejný prostor.

Tvrdím, že složenina moderní demokratické společnosti³ potřebuje ke svému fungování jak veřejnost, tak věci veřejné, a veřejný prostor. Bez demokratů, tj. těch, kteří *ve jménu veřejnosti* mluví a rozhodují, totiž není žádná demokracie (demokracie se tak redukuje na formu bez obsahu). Bez věcí veřejných, o kterých je možné rozhodovat, se diskuse stává pouhou zástěrkou, zakrývající nedemokratické rozhodování *za zavřenými dveřmi* (věci veřejné jsou totiž úzce spojeny s jejich zveřejňováním, odtajňováním, a s jejich transparentností). A konečně, bez veřejného prostoru, do kterého může svým hlasem i svým tématem vstoupit kdokoli, dochází k vylučování jednotlivců či celých sociálních skupin ze společnosti (čímž se zužuje pojetí veřejnosti), nebo k tabuizování určitých témat (čímž se redukuje okruh věcí veřejných), anebo k omezení komunikace mezi lidmi, což může vést až k rozpadu společnosti (buď na vzájemně nekomunikující části, které se mohou snadno dostat do nesmiřitelných konfliktů, nebo na atomizované jednotlivce, kteří neznají nic než vzájemnou konkurenci, vlastní sobecký zájem a boj o zdroje).

Veřejný prostor jako prostor svobody

³ K pojmu složenina a mému chápání modernity a demokracie viz Holubec (2014a) a Holubec (2015a)

Až dosud jsem o veřejném prostoru mluvil spíše abstraktně. Abstrakce však mají význam pouze tehdy, pokud jsme schopni s jejich pomocí nahlédnout konkrétní jevy, lépe jim díky tomu porozumět a toto porozumění zužitkovat v dalším jednání.

Veřejný prostor rozhodně není pouhá abstrakce. Jde totiž o prostor, kde se odehrává konkrétní rozhodování a lidské jednání. Veřejný prostor považuji za prostor pro lidskou svobodu (sebeurčení), stejně jako prostor, kde se v této svobodné mezilidské interakci rozhoduje o směřování společnosti. Chápu ho jako prostor lidské i společenské autonomie, prostor, kde se společnost vztahuje k sobě samé (prostor sebereflexe i sebereferece, viz Luhmann, 1995), a kde se tato společnost otevírá navenek i do budoucnosti. Skrze veřejný prostor může do společnosti vstoupit změna, něco nového, nečekaného a nevyočitatelného.

S veřejným prostorem je tak vždy spojeno i určité riziko či úzkost. Zde se lze totiž setkat s odlišností, s něčím, na co nemusí být člověk připraven, co se mu nemusí líbit, a přesto je nucen tomu čelit: postavit se tomu pokud možno čelem, odvážně, neutěci před tím; zde lze pohlédnout na sebe sama jinými očima, zde je možno pohlédnout pravdě do očí.

Právě zmíněná rizika, a zejména neochotu až zbabělost jim čelit, považuji za hlavní příčinu nesamozřejmosti veřejného prostoru. Úzkost z neznámého se totiž může přetavit ve strach z něčeho či někoho konkrétního a vést k tomu, že je cizí z veřejného prostoru vylučováno, že cizí lidé i témata jsou doslova *exkomunikováni*: vyloučení z komunikace, přestane se s nimi a o nich mluvit. Mnohdy jsou z nich udělání obětní beránci tak, aby bylo stávající uspořádání zachováno, změně zamezeno a určitá rozvíjející se linie utnuta (Deleuze & Guattari, 2010, s. 135). Lidská svoboda se tímto redukuje na svobodu mlčet (tzn. je odsunuta do soukromí) nebo čelit riziku vyloučení. Čím více je toho z veřejného prostoru vyloučeno, tím více se společnost uzavírá, rozděluje a tím více si vytváří nepřátel.

Existence veřejného prostoru je do značné míry podmíněna marginalizací konfliktů (Bělohorský, 2015), což znamená, že spory, konflikty a krize jsou řešeny spořádaně, tj. buď podle určitých veřejně známých pravidel (zákonů), nebo na příslušných k tomuto účelu určených místech (parlament, soud). Součástí demokratické politiky je tak snaha spory spíše zažehnávat, urovnávat a řešit diplomaticky. Protivník není nepřítel, kterého je třeba zabít a zadupat do země, ale naopak někdo, jehož odlišný názor, zkušenost i povaha jsou respektovány, i přes nesouhlas s jeho politickým názorem a způsobem života. Prohra ve volbách tak neznamená vyhnanství, ale pouze odchod do opozice. Zločin se netrestá rozsudkem smrti, ale omezením osobní svobody ve vězení.

Součástí demokratické společnosti je povědomí o ničivosti konfliktů, které mohou ve svém stupňování vést až k zániku demokracie, resp. její transformaci k nedemokratickému uspořádání (např. autoritativnímu či totalitárnímu). Je zde tedy snaha konflikty internalizovat a řešit, nikoli hledat obětní beránky nebo vnější nepřátele; což ovšem neznamená, že by zde nemohli být lidé či strany, které mají právě takovýto program (Holubec, 2015a).

Veřejný prostor propojuje

Veřejný prostor dané společnosti je pouze jeden. Spolu s Luhmannem (1997) totiž chápou společnost jako seberefereční sociální systém a souhlasím s ním, že v současném globálně provázaném světě je třeba vyjít z toho, že *je zde pouze jedna složitě rozrůzněná společnost* (lidstvo). Rozlišení, kterým tento sociální systém vymezuje sám sebe, se tak komunikuje právě ve veřejném prostoru tohoto systému či v jeho subsystémech. Za důsledek Luhmannova chápání společnosti považují i to, že pojetí člověka a *pojem lidských práv* se stává tím, co rozhoduje o začlenění či vyloučení ze společnosti (Holubec, 2015b; Příbáň, 2015).

Lidský sociální systém je však diferencován na různé subsystémy, které jsou založeny na svých vlastních dílčích rozlišeních mezi tím,

kdo a co je uvnitř nebo vně. Luhmann (1997) rozlišuje zejména subsystémy funkční (právo, ekonomie, věda...), které jsou víceméně globální, a za další subsystémy považuje různé rozsáhlé organizace (firmy, státní aparáty, církve, spolky). Lze však rozlišit i společenství mluvčích téhož jazyka a dnes dokonce i společenství uživatelů určité technologické komunikační platformy, kdy jsou z těchto společenství vyloučeni ti, kteří daným jazykem nemluví, popř. nemají k dispozici zařízení, jež je pro připojení k určité komunikační platformě nezbytné (mobil, počítač, schopnost používat určitý program).

Různé sociální subsystémy charakterizuje odlišná míra jejich otevřenosti a mnohdy i rozdílná vstupní kritéria či minimální požadavky. Ačkoli pro zapojení do moderní společnosti obvykle stačí gramotnost a znalost místního či úředního jazyka, začlenění do mnohých organizací vyžaduje též specifické vzdělání, případně určitý ekonomický či kulturní kapitál. Moderní společnost však charakterizuje i to, že tyto subsystémy jsou na sobě vzájemně závislé (Luhmann, 1995) – ať už jde o závislost vědy na vzdělávání a na ekonomice, o závislost výrobců a zákazníků, či o vzájemnou závislost firem, státu a práva. Pro fungování všech těchto subsystémů hraje velice zásadní úlohu běžný (tj. netechnický, nesespecializovaný) jazyk a veřejný prostor jakožto prostor, kde se mohou jako rovní v komunikaci setkat bohatí i chudí, filosofové i dělníci, křesťané i muslimové, černí i bílí, Číňané i Američané (Příbáň, 2015).

Tak jako globální dopravní systém umožňuje lidem i věcem putovat téměř z odkudkoli kamkoli, tak i globální veřejný prostor umožňuje komunikovat téměř komukoli s kýmkoli. Nelze zakrývat, že mobilita je často omezena výší hotovosti na účtu, stejně jako razítkem státu, který vydal cestovní pas, a že komunikaci omezují mnohé ekonomické, kulturní i digitální bariéry. Leč tak jako prostor silniční sítě umožňuje stejným autem dojet z Birminghamu do Vladivostoku, tak i fungující veřejný prostor (tj. prostor, kde je odlišnost přijímána jako výzva ke komunikaci, a nikoli jako záminka k vyloučení) umožňuje,

aby se zde jakýkoli člověk mohl s kterýmkoli jiným setkat jako rovný s rovným.

Právě v tomto ohledu lze považovat veřejný prostor za prostor, kde dochází k přemosťování rozdílů; kde jsou rozdíly nikoli potlačeny nebo vyloučeny, nýbrž přijímány a chápány jako výzva k otevřenému a nepředpojatému pohledu na sebe i na druhé.

Jestliže tedy jednotlivé subsystémy globální společnosti definuje mj. to, koho nebo co vylučují, veřejný prostor naopak definuje to, koho nebo co do sebe zahrnuje. Existují-li sociální subsystémy, které svůj vlastní veřejný prostor nemají (např. autoritativně řízené státy nebo firmy), lze je považovat za nedemokratické i přesto, že předpokládají či fungují v širším demokratickém rámci.

Pokud dochází k rozšiřování nedemokratických forem v rámci demokratické společnosti, veřejný prostor této společnosti se postupně stává útočištěm vyloučeného a vyloučených. Tak jako bezdomovci na ulici „překážejí“ v cestě do práce a tak jako témata, vyloučená z domácností a pracovišť zaplavují veřejná média a brání „normální“ komunikaci o „normálních“ tématech, tak se postupně zadržává také komunikace mezi různými subsystémy moderní globalizované společnosti. Vyloučení touží být začlenění, což podle Ranciéra (1999) otevírá prostor pro nejružnější emancipační hnutí a tedy i pro „skutečnou“ politiku (kterou Ranciére odlišuje od politiky parlamentní, fungující v zákonem jasně daných rámcích a rolích).

Skutečný a dobře fungující veřejný prostor tak nikdy nemůže být plně kódovaný (např. zákony či vyhláškami) ani zcela zřetelně vymezený. Je totiž nejen prostorem propojujícím různé subsystémy, ale i prostorem přechodovým či transcendentním, který umožňuje zahrnutí vyloučeného, stejně jako artikulaci toho, co se dosud nezrodilo, a co tedy nemá ve společnosti nejen své místo, ale mnohdy ani jméno.

Artikulace veřejného prostoru

Veřejný prostor, tak jako cokoli jiného, je artikulovaný: vybrané *substance* (tj.

zformované *látky*) jsou uspořádány do určitých *forem*, díky čemuž může tento prostor plnit konkrétní *funkci*⁴. Jak ale tvrdí Deleuze & Guattari (2010, s. 53), všechny složeniny jsou artikulovány dvakrát: kromě funkce totiž vždy mají i konkrétní *výraz*, tj. určitou expresivní dimenzi, kdy organizovaná *forma* přeformovává (či aktualizuje) vybrané *substance*.

Vztahy mezi těmito dvěma artikulacemi mohou být velice komplexní, což lze ilustrovat na příkladu funkcionalismu v architektuře, kdy důraz na funkci budovy našel svůj vlastní charakteristický výraz (jednoduché pravouhlé hmoty, rovné plochy bez jakékoli výzdoby, sériové opakování identických prvků), který spolu s industrializací stavební výroby vedl k sériové výrobě nejen jednotlivých stavebních prvků (oken, betonových panelů), ale i celých domů a městských čtvrtí.

Funkcionalismem inspirovaná modernistická výstavba, uplatněná v masovém měříku, vyústila v to, co architekti jako Gehl (2000) a Norberg-Schulz (1994) později označili jako rozpad tradičního veřejného prostoru, který postupoval ruku v ruce s výstavbou měst bez klasických veřejných prostranství, jako jsou náměstí a ulice v blokové zástavbě.

Protože pojmenovávání nedostatků modernistické výstavby doprovázelo hledání pozitivních vzorů v minulosti, kritika modernistické výstavby a plánování měst se často pojí s idealizací určitého archetypu středověkého města. A patrně proto, že praktikující architekti mívají dosti zjednodušený pohled na společnost (ve srovnání se sociology, historiky či filosofy), který často utváří populární literatura a přednášky jiných architektů, jejich úvahy o městech a společnosti mnohdy doprovází téměř ztotožnění veřejného prostoru s veřejnými prostranstvími.

⁴ Deleuze & Guattari (2010) namísto funkce používají pojem obsah, který se ale v tomto kontextu jeví spíše zavádějící. Naproti tomu, rozdíl mezi funkcí a výrazem je zřejmější, např. rozdíl mezi funkcí stavby a jejím architektonickým výrazem.

I díky tomuto částečnému zmatení pojmů prosazují *důsledně rozlišovat* mezi *veřejným prostorem*, který považují za podprostor sociálního prostoru, a *veřejnými prostranstvími*, které jsou jen jednou z mnoha možných artikulací veřejného prostoru.

Za základní substanci veřejného prostoru považují *otevřenou a principiálně nikoho nevylučující komunikaci mezi lidmi*. To, že počátky této komunikace lze nalézt ve formě setkávání občanů aténské polis na agoře a v demokratickém rozhodování o věcech obce, to přece neznamená, že nejsou i jiná místa takovéto *komunikace rovných o věcech veřejných* (jako například senát v Římské republice, křesťanské kostely či budovy národních parlamentů), anebo úplně jiné formy veřejného prostoru, jako například komunikace na stránkách knih, novin a časopisů (která podle Andersona (2008) tvoří základ národních států), případně technologií mnohem více ovlivněná komunikace v masových médiích (rádio, film, televize, internet), která přinesla jak zásadní komunikační asymetrii, tak zcela nové vyjadřovací a komunikační možnosti.

Jakákoli forma veřejného prostoru tedy musí umožňovat otevřenou komunikaci, což je v Listině základních práv a svobod kódováno právem na *svobodu projevu*. A jednou z hlavních funkcí veřejného prostoru v moderní demokratické společnosti je právě zajištění svobody projevu. Forma, kterou si tato funkce volí, je dána jak obsahem daného projevu, tak zamýšleným publikem. Konzistentní vyjádření určitého autorizovaného názoru si tak volí např. formu románu, filmu, obrazu či internetového blogu. Kdežto polemika o věcech veřejných volí spíše formu projevu v poslanecké sněmovně, novinového článku, televizní diskuse či proslovu během demonstrace na náměstí.

Veřejný prostor považují za mnohorozměrnou složeninu právě takovýchto, tak či onak propojených forem. Na televizní reportáž o chystané výstavbě tak lze reagovat např. článkem v novinách, komentářem na facebooku, filmovým dokumentem nebo třeba změnou rozhodnutí správních orgánů.

Sledováním *funkce* veřejného prostoru, ať už je jakákoli, se však zaměřujeme pouze na první artikulaci. Podívejme se tady na artikulaci druhou: na *výraz*, který určuje forma, přetvářející i původní substanci. Nyní už nevycházíme ze sdělení (tj. kdy někdo chce využít své svobody projevu a něco ostatním sdělit), nýbrž z formy. Příkladem mohou být noviny, kde je třeba každý den naplnit určitý počet stránek nějakými texty, nebo televizní noviny, kde je třeba určitý stanovený čas naplnit zprávami, a to i v případě, že se ten den nic zajímavého nestalo (anebo se toho naopak stalo až příliš a je tedy nutno nějakým způsobem vybírat či zjednodušovat). Za „zprávu“ je tak možné vydávat i určitou banalitu, třeba že okurky, tak jako každý rok, i letos dozrály. Anebo naopak, pro mnohé jistě významná zpráva, že okurky letos v důsledku klimatické změny uschly, se mezi zprávy nemusí vůbec dostat, protože prioritu dostal např. projev prezidenta v rámci jeho předvolební kampaně. To, že před projevem klimatologa dostal přednost projev prezidenta, neznamená, že by jeden z nich neměl co říci, nýbrž třeba to, že prezident umí lépe mluvit na kameru a televizní štáby ho sledují na každém kroku. Substancí výrazu již není projev, nýbrž (např.) pouze takový projev, který se vejde do třiminutového televizního spotu. *Z hlediska výrazu má totiž forma* (tj. např. existující televizní formáty) *přednost před substancí* (z hlediska funkce je tomu naopak).

Sociální a urbánní forma

Vyjděme z teze, že zatímco *veřejný prostor je součástí sociální formy, veřejná prostranství jsou součástí formy urbánní*. Tyto dva typy forem jsou vzájemně složitě propletené a pohled do minulosti poukazuje na jejich vývoj (tj. na jejich proměny v průběhu času). Město lze považovat za složeninu, na kterou lze pohlížet jak z hlediska uspořádání sociálního prostoru, tak z hlediska uspořádání prostoru fyzického. Vztahy mezi lidmi a vztahy mezi věcmi jsou dvě odlišné, i když vzájemně propletené roviny.

Z hlediska společnosti je uspořádání fyzického prostoru čímsi vnějším, co může, ale také

nemusí odpovídat uspořádání společnosti. Ale protože moderní demokratická společnost klade velký důraz na vlastní autonomii a sebeurčení (Anderson, 2008, Holubec, 2015a), pokouší se urbánní formu uzpůsobit své vlastní struktuře. Urbánní forma je totiž jedním z nástrojů, jimiž se tato společnost snaží utvářet sebe samu (Holubec, 2014a, Lefebvre, 1991). Rozhodování o konkrétní podobě urbánní formy je tak podřízeno samosprávným úřadům. Budoucí podobu urbánní formy (tj. uspořádání fyzického prostoru) se pokoušejí stanovit nejrůznější plány. Obsah těchto plánů (tj. jejich substanci), do kterých mohou mluvit místní občané, vlastníci a zastupitelé, zpravidla kódují (tj. ho formují) na národní úrovni přijímané zákony. Obdobným způsobem jsou kódovány také výše zmíněné sociální role (občan, vlastník, zastupitel, ale též projektant, pořizovatel či úředník).

Lze říci, že zatímco moderní demokratická společnost postuluje autonomii sociální formy (společnost utváří sebe samu, existuje právo národů na sebeurčení), má naopak tendenci popírat autonomii formy urbánní. „Zdravý rozum“ přece říká, že společnost tvoří živí lidé, kdežto fyzické prostředí neživá hmota. Přesto však lze konstatovat, že moderní města se neutvářejí zcela podle schválených či vydaných plánů. Urbanisté a architekti leckdy hořekují nad tím, že města až příliš utváří doprava, která jakoby měla určitou autonomii (Norberg-Schulz, 1994, Gehl, 2000, další kapitoly v této knize). A řada filosofů a sociologů poukazuje na to, že města neutvářejí ani tak obyvatelé a jejich zastupitelé, jako spíše kapitál, který také jakoby měl určitou autonomii (např. Kosík, 1997).

Není to ale spíše tak, že bychom měli hovořit spíše o určité *autonomii urbánní formy*, kterou má sociální forma tendenci popírat či zakrývat (viz též Holubec, 2014b)? Nemá nakonec pravdu Bruno Latour (2013), který tvrdí, že je třeba změnit raně moderní distribuci subjektů a objektů (tj. ona zřídka zpochybňovaná východiska zdravého rozumu), spočívající v přísouzení veškeré subjektivity lidskému

vědomí a odsouzení všeho ostatního (od planet přes zvířata až po naše vlastní lidská těla) do role pasivních objektů? Koneckonců, tento konceptuální posun již učinili mnozí vědci, od fyziků (Capra, 2004) přes biology (Maturana, 1975) a klimatology (Lovelock, 1979) až po již zmiňovaného Luhmanna, který svého času kritizoval sociologii za její neschopnost alespoň pozorovat, co se děje v jejím (vědeckém) prostředí (Luhmann, 1995, s. 11).

Jak tvrdím v článku *Pojetí urbánního systému jako systému toků* (Holubec, 2016), čím je rozhodování v území více demokratické a participativní – s čímž úzce souvisí právě to, že se odehrává ve veřejném prostoru a podílí se na něm různí aktéři – tím více lze říci, že o konkrétní podobě města a území nerozhodují konkrétní lidé ani organizace, nýbrž že jde o rozhodnutí urbánního systému, tj. že jde o projev autonomie urbánní formy: město samo rozhoduje o rozvoji sebe sama. O jeho podobě tak nerozhoduje ani žádný politik, ani hlavní architekt, ani městské zastupitelstvo, ani stavební úřad, ani vedení největší firmy nebo nejvýznamnější banky, která financuje výstavbu, nýbrž jde o aktuální výsledek procesu územního plánování, který tak či onak ovlivnili všichni zmínění aktéři (a samozřejmě mnozí další).

V tomto smyslu lze říci, že *moderní město je seberefereční proces*. Starověký *génus loci* se reinkarnuje jakožto funkčně diferencovaný komplexní systém. Konkrétní městské funkce i formy jsou pouze momentální (i když mnohdy dlouhou dobu existující) artikulace tohoto procesu. Funkce i forma města se mohou kompletně proměnit, a přesto můžeme i nadále hovořit o tom samém městě.

Podívejme se na příklad Prahy. Z rostlého středověkého města a bájemi opředeného sídla Přemyslovců se Praha stala „matkou měst“, na mnoho století dopředu formovaná urbanistickým plánem Karla IV., jen aby se s nástupem modernity proměnila v město industriální a později v centrum rodícího se národního státu. Hradby padly a skrze železniční síť došlo k mnohem intenzivnějším provázáním s urbánní sítí českých zemí i rakouského mocnářství, stejně jako k vnitřní

reorganizaci toků lidí skrze tramvajovou síť. Vznik Československa, tj. poměrně zásadní proměna politického systému, umožnil i vznik „velké Prahy“, což byl velice významný plánovací počín, reflektující tehdy již více než sto let trvající růst a modernizaci národní metropole. Poválečná (Únorová) proměna sociální formy se výrazným způsobem zapsala i do formy urbánní, což jen akcentovalo již nastartovaný posun k modernistickému funkcionalismu, jehož výrazem se stalo metro, socialistická sídliště a severojižní magistrála. Těž Listopadová proměna sociální formy začala být brzy patrná: globalizace, deindustrializace a suburbanizace vedly k obnově parteru, rozvoji obchodu a služeb, a k expanzi města do krajiny. Výrobu nahradil turistický průmysl a reklama, zboží přesedlalo z kolejí na pneumatiky: obchodní centra ve městě, logistická centra v zázemí, billboardy kam oko pohlédne. Sociální individualismus však i nadále v zásadě koreluje s rozvojem automobilismu, což podpořila eurodotovaná výstavba české dálniční sítě a korunoval městem protlačený tunel Blanka.

Ačkoli autory těch či oněch elementů současně Prahy můžeme dohledat, tvrdím, že lze říci, že Praha jako celek se stále více organizuje sama v interakci mezi mnoha rozdílnými aktéry, kteří se tak či onak snaží plánovací proces nasměrovat tam, kam chtějí. Leč zdaleka ne vždy se jim to daří. A paradoxně právě toto považují za dobrý výsledek. Pokud se totiž plány nerealizují ve své originální podobě, znamená to, že je ovlivnili mnozí další aktéři, a tedy i to, že jejich hlasy něco znamenají, že si rozvoj města nikdo nemonopolizoval a že jeho plánování je tedy alespoň relativně demokratické.

Autonomie měst?

Jak moc či málo demokratická je aktuální sociální forma se lze přit stejně jako o vymezení a barvu ploch v územním plánu. Stejně tak se lze přit o kvalitu diskuse ve veřejném prostoru, kam má každý určitou možnost proniknout (když ne do masových, tak alespoň do lokálních či alternativních médií). V prostoru těchto médií se čím dál

častěji vedou spory i o podobu měst a veřejných prostranství, které jsou úzce propojené přinejmenším s lokální politikou a konkrétními hospodářskými aktéry. To, že globální politika, ekonomika i věda jsou relativně autonomní sféry, které v konkrétních státech, městech, lokalitách a kauzách pouze různým způsobem „krystalizují“, se stává stále zřejmějším.

Tato kapitola se snaží ukázat, že určitou autonomii je vhodné přiznat také městům a že zásadní úlohu v tom hraje proces územního plánování, který se díky zapojení mnoha rozdílných aktérů do značné míry osvobozuje od vlivu jednotlivců i aktérů institucionálních, díky čemuž se může reálně manifestovat, „co chce“ město samotné. Jinak řečeno, čím méně město a jeho plánování někdo řídí, a čím více jednotliví aktéři důvěřují komplexnímu procesu, do něhož se vědomě zapojují a kde co nejlépe artikuluji své pohledy, potřeby a zájmy, tím spíše se bude moci město rozvíjet samo, a tedy ku prospěchu všech zúčastněných (Holubec, 2014a, 2015a, 2016).

Ze systémového pohledu město netvoří území, budovy, lidé ani organizace, ale komplexně uspořádané a neustále znovu uspořádávané vztahy a toky mezi těmito elementy. Město tvoří struktura ulic, veřejných prostranství, dopravních i technických sítí, ale i právních norem a institucionalizovaných systémů rozhodování, tedy struktura toho, co propojuje jednotlivé elementy urbánní formy a dává je do vzájemných vztahů (Holubec, 2016). Město však není pouze forma. Abychom o něm mohli mluvit jako o autonomní entitě, je třeba zachytit procesy, které tuto formu oživují a pomocí zpětnovazebných smyček udržují v dynamické rovnováze s prostředím, stejně jako ustavují seberefereční vztah k sobě samé.

Tvrdím, že seberefereční vztah města k sobě samému se artikuluje v té části veřejného prostoru (který je podprostorem sociálního prostoru), kde se mluví a rozhoduje o daném městě. Čím více elementů daného města zde má svůj „hlas“, tj. čím otevřenější a demokratičtější tento prostor je, tím je vztah města k sobě samému autentičtější

i autonomnější: tím méně podléhá nějaké vnější kontrole a vlivům (ať už ze systému politického, ekonomického, právního či dopravního) a tím spíše město rozhoduje „samo a svobodně“ o svém osudu.

O osudu města se však nerozhoduje pouze v prostoru komunikace mezi elementy města, tj. v prostoru přímo určenému ke komunikaci a k jednání o městě, ale též v prostoru toků mezi elementy, tedy při každodenním využívání ulic, náměstí, veřejné dopravní a technické sítě a veřejných budov. Pokud vezmeme v úvahu extrémní případ, kdy by v důsledku nějaké přírodní či sociální katastrofy veškeré obyvatelstvo město opustilo, nebo že by byly přerušeny veškeré toky, které městem procházejí a které ho oživují, takové město by zemřelo, přestalo by fungovat, kontinuita procesů by byla přerušena. A i kdyby takové město bylo znovu osídleno, nebylo by to už stejné město, oživovaly by ho totiž jiní lidé, procházely by jím jiné toky a v rozhodování by se ustavily jiné zvyklosti a postupy. Důležitá je zkrátka kontinuita: kontinuita osídlení, navazování zprerhaných toků, předávání zkušeností s rozhodováním.

Komplexita fungování města paradoxně vyvstává právě v okamžicích diskontinuity: změna politického režimu, odsun velké části obyvatelstva, přerušování obchodních, energetických a informačních toků. Pokud jsou nitky znovu navázány, klíčové role obsazeny a nalezeny jiné zdroje pro život města nezbytných toků, město krizi přežilo a může dále růst, prosperovat a navazovat i proměňovat své vztahy s prostředím i se sebou samým. Tak jako je smrt horizontem, za který člověk nevidí a zpravidla učiní vše proto,

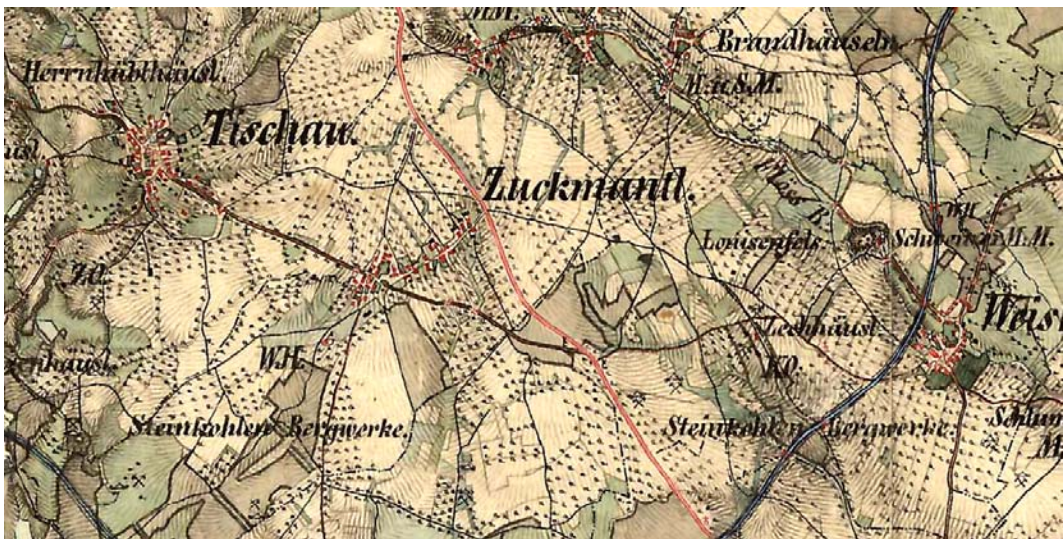
aby ho nepřekročil, jsou i jednotlivé subsystémy města orientovány na zvládnutí krizí, za nimiž by eventuálně následoval chaos a rozpad. Proto jsou tu zásoby, záložní zdroje, krizové scénáře, paralelní rozhodovací struktury, mnohost dopravních cest i mnohost toků, na kterých existence města závisí – to vše jsou systémové redundance, které rozšiřují možnosti rozhodování jak v situacích běžných, tak krizových.

Pokud pokusy o zvýšení komplexity selžou, zpravidla je možné tuto komplexitu znovu vybudovat z jejích jednodušších forem. Takže když metro zaplaví povodeň, nasadí se více tramvají a autobusů a řada lidí raději zůstane pár dní doma. Stejně tak kdyby selhaly veškeré počítače, většinu informací, rozhodnutí a plánů bude patrně možné dohledat v papírové formě. A co se týče sebereference, přerušování komunikace skrze masová média patrně povede k tomu, že se lidé o to více budou fyzicky scházet na náměstích a ve veřejných budovách.

Závěr

Tak jako sociální systémy vznikají z chaosu mezilidské komunikace, tak i město povstává z chaosu toků lidí, věcí a zboží, stejně jako z propletenosti systémů sociálních, biologických a technických. Je možné, že po evoluci biologických druhů a diferenciaci sociálních systémů lze uvažovat též o relativním osamostatnění systémů urbánních. A tato nezvyklá perspektiva může zásadním způsobem proměnit pohled na města, jejich spravování, plánování i vztah s jinými systémy.

Strukturální vegetační prvky krajinného urbanismu jako esenciální nositelé hodnot kulturní krajiny

Strukturování prostředí krajiny je proces, kde „příroda je polidštěna v krajině a ta se stává uměním. Všechn záměr, úmysl a design obráží minulost v současné krajině, zahradách, parcích a objektech, byť vzniklých v jiných společenských a sociálních podmínkách.“ (Jellicoe, 1975) Geometrické uspořádání v prostoru „vyjadřuje všeobecný a zahrnující systém, poukazující například ke kosmickému řádu.“ (Norberg - Schulz, 1994) Nesmí být opomíjen prostorotvorný a určující význam urbanizujících počinů, které strukturují prostor krajiny; struktur stromořadí, alejí a jejich soustav ve vazbě na sídelní areály; města, vesnice, zahrady, parky a hospodářská sídla v krajině. Stromořadí a aleje, původně také symbolizující spojení lidského řádu, kosmu a přírody, je nutno studovat a nalézat možnosti hlubších interpretací. Krása, vznešenost, kontrasty a harmonie vznikly nejen lineárním uspořádáním jednotlivých prvků, ale i přirozeným stárnutím a zráním, klimaxem; kulturně historické a estetické funkce a hodnoty jsou umocněny funkcemi a hodnotami přírodními a ekologickými.

Jako **struktury krajinného urbanismu** (Connolly, 2004) se aleje a stromořadí staly speciálními významovými znaky, s estetickými, kultovními, náboženskými či hospodářskými funkcemi. Zpravidla se tyto funkce prolínaly a doplňovaly; hospodářsky užitkové aleje a stromořadí byly vysazovány také s určitým estetickým a prostorotvorným záměrem. Tak se třeba původní, pozdně

středověká *ragnaia* (pavučina tenat tvořená stříhanými stěny stromů) určená k čištění, postupně profilovala do podob, jakými jsou vysoké stěny formální zeleně zahrad či těsně zapojené cypřišové aleje v krajině. Ty slouží ke zpevnění podloží prašných cest na nestabilních jílových substrátech a zároveň jsou symboly po staletí romantizované a dotvářené krajiny Toskánska a Umbrie.

Kumulace a proměna funkcí je výmluvná. Četné aleje, stromořadí a celé systémy alejí měly vedle funkcí estetických důležité funkce užitkové; zpevňování podloží cest a břehů vodních kanálů, zlepšování mikroklimatu, přístínění komunikací a zlepšení komfortu cestování, orientace v krajině, redukce proudění větru a prašnosti, pohlcování hluku, okysličování prostředí. Nezanedbatelné jsou funkce edukativní, rekreační a přirozeně také funkce produkční; například medonosné druhy stromů, vysokokmeny ovocných a jinak užitných dřevin, jaké známe třeba z alejí a stromořadí svatých hospodářství (*Sancta Agricultura*) a okrasných farem. Jedná se o charakteristické památky krajinného urbanismu, které dotvářejí či přímo determinují obrazy daných krajin, jsou základními strukturálními krajinotvornými prvky kulturní krajiny pro své ekologické, kulturně historické a estetické hodnoty a funkce.

Estetické hodnoty přírodních charakteristik krajiny (vycházející z konstrukce přírodní estetiky, environmentalismu a potvrzené staletými zájmu umění, filosofie a přírodních věd) jsou námi vnímaným obrazem přírodních fenoménů v krajině obsažených, mírou a potvrzením jejich existence a manifestace v obrazu krajiny. Estetické hodnoty krajin (oblastí, míst) jsou neopakovatelné a jedinečné, jsou obrazem vývoje a proměn osídlení, charakteru i duchovního a etického života společnosti, jsou estetikou života. Patří mezi naše bytostné potřeby.

Je-li promarněna „*vlastnost estetické funkce korunovat, harmonizovat a nahrazovat funkce jiné (provozní, hospodářské atp.), ztrácí se pojistka před zásadními změnami v harmonii prostředí, v environmentální, společenské a sociální oblasti*“. (Mukařovský, 1971) „*Ztráta této jednoty má za následek estetický a tím i etický úpadek našeho vnímání a cítění. Rozpad etického vnímání, odpovědnosti morální a mravní se obráží ve způsobu kolektivně anonymního jednání vůči ostatním živým tvorům, krajině, přírodě.*“ (Lorenz, 2000)

Estetická funkce, jeden ze základních atributů uměleckého díla „*původně fixovala to, čím se*

člověk začal lišit jako rodová bytost od ostatních forem života, totiž vědomou péčí o dokonalost. Z dávných dob se v nás uchovala bázeň z prázdného prostoru, nebo alespoň nechť jako k něčemu, co postrádá lidský význam. Proto prostor zaplňujeme věcmi ... tato potřeba se projevuje i ve vyhraněné a osamostatněné potřebě pojednávat s prostorem v procesu našeho vidění a ovládní světa. Snaha estetizovat si skutečnost jde až tak daleko, že se příroda začíná stylizovat. ... Uspořádané prostředí se uplatňuje jako symbol, neboť v něm se teprve člověk cítí potvrzen jako lidská bytost.“ (Šindelář, 1969)

Ve významu liniových struktur vegetace v členění, hospodářské kultivaci a prostorové organizaci krajiny hrají linie stromů zcela zásadní roli. Kulturní krajina je uspořádávána kolem svých ohnisek a center (víl, hradišť, oppid, hradů, dvorců, klášterů, zahrad, parků a sídel); ať radiálně, ortogonálně či lineárně, vždy s ohledem na reliéf terénu. Okolí sídel tak rámuje charakteristická mozaika hospodářsky utvářených krajin, protkaná sítí komunikací, cest, pěšin, rozmanitými liniemi hospodářského členění.

Cesty, meze, příkopy, strouhy, jejich keřový a stromový doprovod tvoří strukturované hranice katastrálních jednotek, polí, plužin. Členění kulturní krajiny v této podobě mnohdy tvoří základ ekologické kostry území; v krajině zvyšuje mozaikovitost, druhovou rozmanitost a vytváří výrazné estetické a kulturní hodnoty. Ať instinktivně nebo záměrně, na malém či velkém prostoru, člověk své prostředí uspořádává a estetizuje ke svému obrazu, potvrzuje své místo ve světě, uprostřed živé přírody, která stále ovlivňuje jeho činnost. Inšitní krajinný design je odedávna nástrojem, s jehož pomocí jsou v krajině akomodovány a uspořádávány lidské potřeby, ať intuitivně, nebo s vytríbeným a inspirovaným záměrem.

V urbanizované a hospodářské krajině jsou prvky přírody proměňovány, organizovány a uspořádávány v rámci složitého systému vztahů, s ohledem na potřeby a měřítko člověka. Stávají se nejen nedílnou součástí strukturované a urbanizované krajiny, ale také součástí estetiky samotného života. V přírodní

a přírodě blízké krajině dlí estetické hodnoty v původnosti a v přirozené, mnohdy člověkem poodhalené archetypálnosti přírodních prvků. Proto také uměle zakládané porosty stromů (v podobě dominantních solitér, skupin, linií stromořadí a alejí) jsou zpravidla tvořeny vzorovými, užitnými a symbolickými druhy stromů, archetypy, pro výjimečný růst, krásu, užitnost či strukturu jedinců pečlivě vybraných z přírody.

Křesťanský symbolické strukturování soch světců, božích muk, kapliček, kaplí a kostelů spolu se stromy, stromořadími a alejemi se v průběhu doby stalo zcela charakteristickou kvalitou evropské krajiny, s kořeny v dobách předhistorických (kamenné stély, aleje vztyčených kamenů posvátných okrsků atp.). Stromové linie doprovázejí i běžné úvozy cest, meze, terasy, a dokonce mnohé vodní prvky, kde uspořádané linie stromů chrání a zpevňují břehy i podloží cest. Lapidárně čistými, místně tradičními formami, druhy, autentickými materiály a strukturovanými postupy se naplňují možnosti daných prostorů, spiritualita míst, morfologie terénů a krajin (regionální tradicionalismus). Estetická hodnota celku je obrazena v ostroty a kontrastech jeho jednotlivých složek a prvků, v estetických a vjemově působících psychologických funkcích.

Rozdílné klimatické, půdní a geologické podmínky, morfologie a staletí tradičního hospodaření dlouhodobě vytvářejí bohaté a druhově pestré mozaiky kulturních krajin. Sukcesí (expanzí, nikoli však invazí) solitéry a rozvolněnými liniemi stromů osídlené polohy mezi, okrajů starých cest, úvozů a břehů esteticky obohacují hospodářsky nefunkční a opuštěné lidské uspořádání krajiny. Vytváří hodnotné vizuální zvýraznění a potvrzení přítomnosti přírodního řádu na zbytcích lidského uspořádání prostoru (přírodní kolonizace).

Estetická hodnota kulturní krajiny, dynamického rozhraní řádu člověka a přírody, spočívá v harmonické jednotě celku s pestrou, leč vyváženou obsahovou diverzitou umělých a přírodních prvků a jejich kontrastů. Je spjata s přírodní sukcesí v krajině, s měřítkem

člověka, s kapacitou jeho pohledu a vnímání, kde vnímanými a oceňovanými objekty jsou i pohřbené a přírodním řádem znovu „vyzrazené“ fragmenty lidského řádu v krajině. V díle lidském je obrazen řád přírody, v přírodě se zrcadlí lidský genius; tak dlouho, dokud tradiční utváření a strukturování této křehké harmonie zůstává v proporcionalitě lidského měřítka, poměrů hmot a prostorů, v čistotě tradičních barev, forem a materiálů. Odpradávná byla kulturní krajiny kolem svých ohnisek organizovány a uspořádávány alejemi, stromořadími, uspořádanými sady a plužinami. Efekt spočívá v jednoduchosti formy stojící na člověkem vytvořených, přirozeně působících strukturách uspořádaných přírodních prvků (viz obrázek v záhlaví, krajina u Teplic, z poloviny 19. století).

Krajina domova je opěvované zhmotnění archetypální rajske krajiny, kde v bohaté mozaice polí, luk a pastvin kvetou v sadech a alejích cest a silnic lípy, hrušně, jabloně, třešně a slívy („...v sadě skví se z jara květ, zemský ráj to na pohled...“); solitéry statných stromů, vodní plochy a drobné lesíky bažantnic vynikají na pozadí lesních porostů, kopců, pahorkatin a vrchovin, je zřejmá sounáležitost obrazu krajiny s lidskými sídly, která na oplátku poctivě obražejí zdroje, struktury, textury a barvy svých krajin.

Současné teorie urbánního *transektu*, v poloze krajinného segmentu udržitelného hospodářství příměstského venkova, se vrací k poměrům rodinných farem, tradičně strukturovaných malých sídel a snaží se nalézt odpověď na krizi krajiny, byť v prostředí specializovaných komunit (Lerner 2011). *Transekt* je inspirován horizontálním řezem tradičních sídel, od center přes municipální budovy, rodinné domy, zahrady, sady, záhumenky, louky a pole, kde osy, cesty a plužina jsou lemovány liniemi stromů. Staré sady v kombinaci se zahradami, loukami, plužinou a pastvinami tvoří pestré a druhově bohaté prostředí, dnes opět módních a vyhledávaných „jedlých krajin – *edible landscapes*“.

Jinde se městská a příměstská zástavba naopak ocitá v těsném sousedství orné půdy, kde zmizely pestré niky ekotonů již zaniklých pásů

krajiny sadů a zahrad. Spolu s nimi nejen zanikly četné druhy flóry a fauny, ale orná půda zbavená tohoto pevně strukturovaného vegetačního orámování se (v řádu tisíců hektarů každým rokem) také poměrně snadno plošně zastavuje (Hendrych, Pacini, Storm 2013).

Závěr: Je zřejmá akutní potřeba identifikace, analýzy, dokumentace a výzkumu liniiových strukturálních vegetačních prvků a jejich stop v krajině, generování podkladů pro účely jejich regenerací a obnov v rámci programů péče o krajinu, pro územní a krajinné plánování, pozemkové úpravy, pro systémy „Greeningu“ v rámci zemědělských ploch. K tomu je ovšem také zapotřebí identifikovat, dokumentovat

a zajistit trvalou péči *in situ* a ochranu zdrojů odolných rezistentních místních druhových ekotypů donorových (semenných) stromů, jejich výjimečných archetypů, které nemusí vždy být registrovanými památnými stromy, ale které s ohledem na fytogeografické členění území a přirozeně dostupné zdroje spoluvytvářejí nepostradatelné základy strukturované kulturní krajiny.

Pozn.: Titulní obrázek: Strukturovaná krajina s vegetačními prvky v podobě sadů, alejí, stromořadí a linií ovocných stromů. Oblast u Teplíc, Mstišova a Proboštova na výřezu mapy II. vojenského mapování (1806–1869). (Rakouský státní archiv; www.mapire.eu).

Eliminace deficitů veřejných prostranství v obcích ČR, nové požadavky na jejich tvorbu a regeneraci na příkladu Kodaně

Kapitola představuje v první části osobní pohled autora na situaci v procesu rozvoje a transformace veřejných prostranství v České republice. Sumarizuje deficity a nerovnováhy, které mnohdy setrvačně veřejná prostranství vykazují, a třídí je komentovaně do skupin podle zdařilosti jejich odstraňování. Rovněž však poukazuje na deficity, které stále vznikají, mají jinou povahu, ale budou muset být v budoucnosti rovněž postupně eliminovány. Ve druhé části zvláště komentuje frekventované problémy veřejných prostranství v souvislosti s územně plánovací dokumentací měst a obcí a v realizaci. Třetí část je připomínkou nových výzev na příkladu Kodaně, které lze sledovat v problematice veřejných prostranství, a které budou stále silněji rezonovat v podmínkách České republiky.

Veřejná prostranství (dále jen VP) jako vizitka měst a obcí

Velké vzepětí urbánního rozvoje v ČR se v období od devadesátých let 20. století až po ekonomickou krizi soustředilo především na zvládnutí procesu expanze stavebního využití ploch nových i stávajících prostřednictvím stanovování jejich lokalizace a podmínek pro jejich využití. Důraz na veřejná prostranství nebyl zpočátku příliš přítomen, investorský tlak

obcí nebyl významný a tlaku vlastníků vyhovovala legislativní nepřipravenost ve vymezení a využití VP s vědomím setrvačnosti obecního vlastnictví. Od první dekády 21. století jsou však veřejná prostranství postupně stále více akcentována nejen ve významu, vymezení, využití, ale především v realizaci. Stále více si managementy obcí a měst, ruku v ruce s architekty i poptávkou občanů, uvědomují mimořádný dopad a vliv VP, pozitivní i negativní na celkový obraz

sídla. Úroveň funkčnosti, upravenosti, reprezentace a obyvatelnosti VP je výpovědí o stavu sídla, jeho řízení. VP jsou mimořádně viditelnou vizitkou měst a obcí.

Současná etapa rozvoje ve většině sídel má svoji koncepci rozvoje stavebních ploch i jiných využití v zásadě připravenou nebo řeší jen její dílčí korektury. Paralelně a stále silněji se ale prosazují intenzifikační faktory rozvoje, mezi něž péče o VP nebo jejich soustavy bezpochyby patří. Zájem o kultivovaný, atraktivní a nezaměnitelný VP se stává masivním, zvláště v sídlech s ukončenými nadřazenými dopravními a infrastrukturními skelety.

Vedle VP ve stabilizovaných lokalitách, čekajících na revitalizaci či redesign, se však i v řešení nových veřejných prostranství vyskytují deficity, které budou muset být časem korigovány. Mnohdy jsou jen důsledkem akceptace požadavků vlastníků bez ohledu na vyprodukovanou hodnotu či nehodnotu. V následujícím komentovaném přehledu jsou uvedeny nerovnováhy s tříděním do skupin podle jejich míry obecné akceptovatelnosti v současné době.

Deficity VP, které se spíše daří eliminovat

Deficit měřítko – velikosti VP

Skloubení měřítkově přijatelného VP s jemu úměrnými funkcemi již vcelku standardně nahrazuje někdy monumentální a odlidštěné prostory pro reprezentaci či dopravu. Nastavení minimálního parametru pro plošný rozsah nových VP v rozvojových lokalitách v kombinaci s investorskou ekonomickou efektivitou v zásadě již nedovolí předimenzovaná řešení pro VP.

Deficit identity při násobném opakování téhož VP

I v podmínkách ČR je zřejmý stále zřetelnější příklon k principu diferenciaci VP v rámci lokality i sídla, k jejich rozmanitosti a identitě. Jsou to totiž podmínky pro dobrou orientaci v území a identitu místních obyvatel. Časté

opakování téhož prostoru vede k jeho anonymizaci a posílení ztráty identity.

Destrukce VP technickou infrastrukturou

Obr. 19 Chrudim – nábřeží Chrudimky destruované infrastrukturou (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 20 Praha JZ město – standard VP na sídlišťích (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 21 Březno u Chomutova – trafostanice v obnoveném parku (foto: Ivan Kaplan)

Řadu desetiletí extenzivního rozvoje zástavby a infrastruktury přinesla do VP našich sídel množství utilitárních objektů technické infrastruktury (dále jen TI), množství kapacitních linií TI s velkými ochrannými pásmy, podpovrchových linií TI, které často znemožňují dokomponování veřejných prostorů. Tyto skutečnosti se dají postupně změnit v rámci ukončených životností. Nové

investice do VP zahrnují dnes většinou eliminaci viditelných technologických prvků infrastruktury nebo alespoň jejich zásadní zmenšování a ukrývání, infrastruktura jako viditelná součást parteru se kultivuje nejrychleji. Některé prvky však zůstávají stále problémem (pozemní odpadové nádoby, stožáry vedení).

Destrukce VP velkoobjemovou zástavbou

Tato destrukce souvisí s dříve masivní argumentací o „nezbytnosti“ funkčně zabezpečit stávající zástavbu moderními obchodními jednotkami v blízkosti koncentrace obyvatel. V současnosti se v zásadě ustálil pohled na diferenciaci velikostí obchodních jednotek v závislosti na lokalizaci, největší objemy se stěhují na okraj sídla.

Obr. 22 Ilustrace kontrastu hmot (Ivan Kaplan)

Deficit VP neúdržbou

Problémy s místy nefunkčním či nedostatečným osvětlením, přerostlou či neposekanou veřejnou zelení, kvalitou a úklidem chodníků a komunikací, s náledím, se zvířecími exkrementy, odpadovými nádobami, reklamními letáky, listím atd., tedy problémy ležícími spíše mimo architektonickou zodpovědnost, si managementy měst i obcí velmi dobře uvědomují a péči o veřejná prostranství v tomto smyslu prudce stupňují.

Neúdržba privátních objektů nepředstavujících ohrožení VP je naopak obtížně vymahatelná, může VP výrazně střednědobě poškozovat (lázně Kyselka).

Deficity VP, které stále spíše přetrvávají

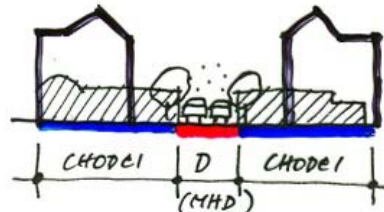
Deficit přetížení VP dopravou a zvláště parkováním

Nedokončený nadřazený dopravní skelet u mnoha našich sídel stále výrazně negativně

ovlivňuje frekvenci tranzitu uvnitř sídla. Sebelepší parterové uspořádání VP průjezd ve frekvenci neomezí, možná zpomalí či dojmově vylepší. Veřejný prostor zahlcený dopravou není ani nebude přitažlivý pro nebytové funkce ve vztahu k veřejnosti, aktivita obchodníků naopak vzroste v prostorech s dopravou redukovanou či vyloučenou.

Obr. 23 Ilustrace dopravní přetíženosti VP (Ivan Kaplan)

Obr. 24 Ilustrace pozitivních proměn v dopravní zátěži VP (Ivan Kaplan)

Obr. 25 Praha, Vinohrady – ilustrace trvalé přetíženosti VP parkováním (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 26 Praha, Kyje, Na Hutích – ilustrační foto nového VP v lokalitách bydlení přetíženého parkováním (foto: Ivan Kaplan)

Mimořádný a v řadě lokalit stále narůstající deficit přetížení VP parkováním je nejvýraznějším destruktivním prvkem VP, zvláště v lokalitách starší zástavby.

Odstranění většiny parkujících aut residentů z VP je dlouhodobou záležitostí za podpory investic měst i privátních subjektů do garáží, MHD, parkovišť P+R, cyklistiky i dalších faktorů.

První pozitivní kroky zavedením zón placeného stání problém zcela nevyřeší, jen dočasně odloží. Teprve při součinnosti všech faktorů bude moci dojít ke skutečné transformaci a zklidnění většiny běžných a odlehlých ulic městského prostředí.

Deficit přírodních prvků ve VP

Velký tlak na neumístování nebo vymístování zeleně z VP, z mnoha důvodů (zajištění dopravních profilů a parkování, potíže s údržbou, neochota věnovat část investic a zisku), v řadě sídel a lokalit stále probíhá, zvláště pak v místech vysoké koncentrace bydlících obyvatel. Podobně probíhá tlak na zábory veřejné zeleně (okraje parků, izolační zeleně) pro výstavbu objektů a parkování.

Obr. 27 Dolní Břežany, ilustrace nového prostředí ulic bez zeleně (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 28 Praha, Žižkov – uliční veřejná zeleň nepatří do identity žižkovského VP (foto: Ivan Kaplan)

Negativní působení je postupně vyvažováno požadavky odborů životního prostředí na povinnou přítomnost alejové nebo jiné zeleně ve všech typech nových prostorů nebo návrat této zeleně do prostorů, kde byly v minulosti zrušeny. Podobně je přínosem určitá specializace VP na charakter kamenný a zelený. Zeleň ve VP může být výjimečně i zelení nežádoucí či znehodnocující (vybrané městské lokality jako např. přerostlá zeleň na Žižkově).

Deficit VP způsobený hlukem

Provoz automobilový, letecký, železniční, panelová tramvajová tělesa, dlažební kostky, zastávky autobusu, křižovatky, noční houkání a sirény, ranní odvoz odpadu, provoz skateparků i některých sportovišť atd. To vše může být negativním faktorem vybraného VP z pohledu hluku. Stále jsou obyvatelé ochotni negativní, těžko odstranitelné vlivy tolerovat nebo dobrovolně trpět. Přesto však alespoň vlivy z frekventované dopravy jsou postupně ve VP omezovány nebo je doprava z VP vytlačena.

Deficit bydlení v centrech měst

Pokračující úbytek bytů v centrech měst může dospět až k naprosté dominanci nebytových funkcí a vzniku „mrtvých veřejných prostorů“ ve večerních a nočních hodinách (příklady ze západoevropských metropolí).

Vzhledem k postupnému stěhování firemní administrativy za levnějšími a pro auto dostupnějšími pozicemi mimo centra měst se musí postupně posílit složka bydlení a souvisejícího vybavení a tím i celodenní využívání VP.

Destrukce VP nežádoucími funkcemi a činnostmi

Street artové aktivity, drogy v parcích a u škol, bezdomovci, prostitute, vandalství, sprejeři, někdy i rockové kluby, kasina, noční a erotické kluby, vyloučené lokality, terorismus. Nežádoucí činnosti se většinou mohou výrazně podepsat na návštěvnosti a přitažlivosti VP. Hledání adekvátních a legislativně přijatelných

obran VP pro tyto případy je na pořadu dne a jistě bude dále významně posilováno.

Deficity, které přetrvávají nebo se i nově tolerují jako nepodstatné či legislativně neřešitelné

Deficity z přítomnosti neaktivních prvků ve VP

Přítomnost neaktivních, tedy pasivních prvků v parteru VP souvisí s jeho menší vitalitou. Doposud např. u pronajímatele příliš nerozhoduje, která funkce bude v pronajímaném komerčním prostoru preferována, zda funkce vůči veřejnosti aktivní či pasivní; důležitější je výše a spolehlivost platby než kontinuita bývalé atraktivity.

Obr. 29 Praha, nám. Míru – kulturní centrum Valdek nahradily banky (foto: Ivan Kaplan)

Deficity VP v důsledku vymezení privátního v neprospěch veřejného

Snaha stavebníků (soukromníků) důsledněji se vymezovat vůči „obtěžujícímu veřejnému prostoru“ je patrná v mnoha pozicích a typech VP. Týká se to především rodinné zástavby a firemních sídel (vysoké zdi a ploty, tuje), výjimkou nejsou i jiné objekty a reklama, obchodní činnost na chodníku, předzahrádky a masivní vytlačení dalších návštěvnických a služebních aut na úkor VP, nehlášené soukromé výsadby ve VP).

Deficity z důvodů umíněnosti vlastníků

Obrana proti přílišnému individualismu s potřebou exhibovat do VP (tedy jej

i významně negativně ovlivnit) je často legislativně nevyhmatelná.

Obr. 30 Hrana VP nespecifikované severočeské obce (foto: Ivan Kaplan)

Frekventované problémy veřejných prostranství v územních plánech měst a obcí a v jejich realizaci

V této části kapitoly se v souhrnu konstatují, nikoli vyhodnocují či zobecňují, časté problémy VP v procesu přípravy a projednávání územních dokumentací a podkladů pro rozhodování v území.

Vymezení veřejných prostranství stávajících

Soukromí vlastníci se velmi neradi smiřují s existencí svých pozemků ve VP (přístupové cesty, návsi), často vyžadují jejich odkup nebo náhradu od obcí, přestože nikdy nebyly pozemky oploceny nebo cesty nebyly uzavřeny. Vymezení všech VP, včetně řešení prostorů pro příjezdy k nemovitostem, by měl územní plán obsahovat, zajistí tak stabilitu VP.

Kdo bude projektovat změny staveb na hranách významných VP (autorizovaní architekti či další projektanti)

V současnosti frekventovaný problém vychází z obavy vlastníků i obcí, že činnost autorizovaných architektů významně prodražuje změny staveb, proto je třeba v zásadě jejich služby odmítnout nebo minimalizovat bez ohledu na možné negativní dopady do VP.

Nevýhody smíšenosti funkcí ve vztahu k VP – souvisí s bodem 1

Vyjádří-li ÚP obce lokalitu se smíšenými funkcemi bez vymezení stávajících VP a jejich propojení, ale s argumentací, že smíšené funkce existenci VP umožňují, nedostatečně hájí zájmy stávajících obyvatel a umožňují tak nepřímo prodeje mimo působnost územního plánu a tím nestabilitu VP.

U nových rozvojových ploch nad 2 ha dle stavebního zákona povinně 1000 m² veřejného prostranství bez ulic

Investory lokalit velmi argumentačně napadaný a všemožně vykládaný nástroj pro zajištění alespoň min. existence VP. Pokusy o krácení rozsahu VP, o jeho lokalizaci na nepříznivém okraji lokality, o zápočet jiných VP mimo vymezenou lokalitu (vždyť v okolí je spousta luk a lesů), dělení lokalit do ploch pod 2 ha, aby povinnost ve smyslu VP nenastala – to vše jsou běžné tlaky na nerealizaci nebo neúplnou realizaci požadovaných ploch VP. Starostové a stavební úřady často nedokážou oponovat a vzniknou tak lokality bez VP nebo s VP v nepotřebných pozicích, tedy podprůměrná řešení.

Lokalizace nových veřejných prostranství v rámci územní studie či regulačního plánu

Sám závazek na další stupeň koncepční přípravy území (územní studie a regulační plány) nesou investoři velmi těžko, zužuje jim prostor pro volné změny a ekonomické zásahy, které zpravidla minimalizují nebo degradují VP, či veřejnou zeleň na nich. Jsou-li závazné pouze linie hran veřejných prostranství a nikoli vnitřní parcelace stavebních bloků, nemusí mít investor obavy z nemožnosti reakce na změnu poptávky spojenou se změnou velikostí parcel.

Kdo rozhoduje ve veřejném prostoru o zeleni, parkování, cestách atd.

Není-li k dispozici regulační plán nebo studie VP a žádné podmínky nestanovuje ani územní plán, stává se, že vlastníci na hranách VP do tohoto expandují (např. v neprospěch souseda)

a to mnoha způsoby; např. nevhodnou zelení, vymezením parkovacích míst, umístěním různých předmětů, většinou bez vědomí vedení obce nebo s jeho tolerancí. Jedná se o vybrané formy agrese (skryté „privatizace“) s často dlouhodobými dopady na VP.

Jak s ploty do VP

Nejedná se ani tak o frekventovaný problem, spíš o výjimečnost v postupu realizace VP. Obci Hrušovany na Chomutovsku se podařilo realizovat jednotnými ploty chybějící hrany VP, který prošel kompletní revitalizací, aniž by stály nemovitosti na stavebních prolukách.

Nové pohledy na koncepci a charakter veřejných prostranství na příkladu Kodaně

Tato část kapitoly prezentuje a komentuje skupiny požadavků, které aktuálně resonují v odborné diskusi především v zahraničí a postupně jistě ovlivní i naše prostředí.

Nový rozměr obyvatelnosti VP

Obr. 31 Kodaň, Copenhagen Island, Hadi cyklostezka – frekvence cyklistů po lávce nad chodci, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Podstatou obyvatelnosti VP jsou bezpečná doprava ve VP s důrazem na nemotorové formy, dostupnost pro pěší a cyklisty, přehlednost, osobní bezpečnost ve VP, lidské měřítko, dostatek vybavení pro aktivity a akce včetně celodennosti aktivit v prostoru, víceúčelovost VP, vytvoření klimatu a originální atmosféry VP.

Obr. 32 Kodaň, Sant Annae Plads, symbióza elegance a vybavenosti VP, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 33 Kodaň, Nyhavn, síla atmosféry VP, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 34 Kodaň, Sant Annae Plads, pozitivní výsledky participace, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Participace místní komunity při tvorbě a užívání VP, designer a participator, možnost privatizace

Participace obyvatel postupně významně ovlivní vznik a užívání VP zvláště ve stabilizovaných a přestavbových územích.

Proměna vlastnické struktury vede stále více k úvahám o reálnosti privatizací VP se všemi okolnostmi z nich vyplývajícími.

VP jako soustava diferencovaných VP se vzájemnou provázaností

Rozhodování o využití, provozu, údržbě, koordinovaných stavebních úpravách, dopravních situacích i bezpečnostních aspektech je zásadně efektivnější z pohledu soustavy VP. Z těchto důvodů lze proto očekávat vhodnou diferenciaci VP v rámci soustavy VP města či obce jako součást příloh územních a regulačních plánů.

Nový rozměr bezpečnosti VP

Nové aspekty bezpečnosti se budou rychle promítat do VP. Jedná se o veřejnou kontrolu VP a monitoring, o protiteroristická opatření (odpadkové koše, oblečení, zvýšený dohled), dále bezpečnější dimenzování průchodů a podchodů (pohyb, míra osvětlení a další) až po realizaci vůči VP uzavřených residenčních či administrativních komplexů.

Trvalá udržitelnost VP

Trvalá udržitelnost VP významově posiluje. Pozornost je stále více věnována na požadavky vhodného umístění VP v lokalitě, jeho vhodné využití, požadavky na VP v zátopových územích, na vlivy klimatických podmínek i otázky dočasnosti využití VP (zamrzlé Lipno, koryta řek).

Nové dimenze designování VP

Nové materiálové, technologické a výtvarné motivy pro parter se výrazně hlásí o využití ve VP. Lze sem zařadit témata jako odstranitelná přeplněnost VP, akustické modelování VP, noční dimenze konceptu scény VP, nestísňené podzemní VP, legislativní podpora architektů pro pružné projednání detailů parteru. Nové výtvarné designování VP má při úspěšném, citlivém a originálním pojetí mimořádnou efektivnost pro originalitu a identitu VP. Neopakovatelná řešení mohou nesmazatelně zůstat v myslích obyvatel a návštěvníků. VP tak významně reprezentují města a obce.

Obr. 35 Kodaň, Superkilen – mimořádný výtvarný motiv VP, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 36 Kodaň, most Cirkelbroen – dynamická technicko-výtvarná dominanta nábřeží, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 37 Kodaň – uplatnění nových technologií ve VP, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 38 Kodaň, jižní nábřeží Indenhavnenu – veřejné zahrady v administrativním komplexu, více reprezentace než návštěvnost, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 39 Kodaň, nábřeží Sydhavnen – veřejně přístupné a na lodi přístupné vnitrobloky bydlení, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Obr. 40 Kodaň, nová opera – lighting strategies VP, 2016 (foto: Ivan Kaplan)

Závěr

Systematicky postupně eliminovat deficity veřejných prostranství je úkolem všech managementů měst a obcí ve spolupráci s architekty, investory, vlastníky i veřejností. Autor jako urbanista, na základě osobních zkušeností se zpracováním a projednáváním řady studií a desítek územních plánů, diferencuje úspěšnost, částečnou úspěšnost a neúspěšnost těchto eliminací a rovněž poukazuje na frekventované aktuální problémy VP v souvislosti s územními plány. Předložený autorův výčet nově se formujících požadavků na kvalitu a trendy ve VP je dokumentován na příkladech z aktuálních řešení VP v Kodani. V obecné úrovni jistě bude nadále rozvíjen a zpřesňován.

TÉMATA VE VEŘEJNÉM PROSTORU

Využití brownfieldů pro veřejná prostranství

Téma revitalizace brownfieldů je v současnosti velmi aktuální, mimo jiné i díky svému obrovskému potenciálu pro kvalitní rozvoj sídel. Kapitola se zaměří na možnost jejich využití pro nová veřejná prostranství, popíše výhody tohoto přístupu, označí možné překážky a ukáže základní principy vedoucí k úspěchu projektu na základě studií realizovaných příkladů z domoviny i ze zahraničí.

V současnosti dochází k transformaci mnoha odvětví průmyslu, s čímž většinou souvisí redukce ploch potřebných pro výrobu a skladování nebo rovnou opouštění celých závodů, které jsou leckdy lokalizovány ve významných polohách měst. Komplexně pojatá a urbanisticky kvalitní revitalizace těchto ploch a objektů je pak z hlediska celého města zcela zásadní, neboť může hrát významnou roli v celé struktuře a budoucím obrazu sídla. Je nanejvýš žádoucí nacházet taková řešení, která umožní využít potenciál těchto ploch, dále je smysluplně využívat a zapojit je do struktury a organismu města.

Jedno z možných využití uvolněných ploch jsou veřejná prostranství, která budou těžit právě z výše zmíněných významných pozic v rámci měst. Příklady ze světa ukazují, že charakter a rozsáhlost těchto ploch jsou vhodné především (nicméně zdaleka ne pouze) pro parkovou úpravu – ať už v přírodnější podobě nebo naopak ve velmi městské s vyšším

podílem zpevněných ploch. Typickým pro tyto případy bývá alespoň částečné využití bývalé funkce a zakomponování jakýchsi technických artefaktů do výsledné podoby, což nejen podporuje historicko-urbanistickou kontinuitu vývoje města, ale také to dodává parku osobitého ducha. Kapitola se zaměří na studii příkladů úspěšné transformace z domova i ze světa a na jejich základě se pokusí analyzovat a definovat překážky a základní principy vedoucí ke kvalitnímu výsledku.

Důvody

Řešení problematiky brownfieldů je již delší dobu celosvětově uznáváno jako zcela zásadní pro zdravý udržitelný rozvoj sídel. Jejich využití a revitalizace totiž představují jednu z odpovědí na zásadní problém nežádoucího a neudržitelného růstu sídel v extravilánu a s ním související zábor území, volné půdy. Ve vnímání půdy dochází k posunu, kdy se

v současnosti začíná považovat za jeden z vyčerpateľných zdrojů se všemi důsledky, které z toho plynou (existují i názory, že území je přímo jeden z nejcennějších nenahraditelných zdrojů, neboť je zdrojem obživy nejen pro člověka, ale i pro ostatní organismy). Revitalizace zmíněných ploch také úzce souvisí s další aktuální problematikou urbanismu a územního plánování, a to se suburbanizací a tzv. sprawlem (neekonomickou, mnohdy nekoncepční a parazitickou zástavbou v příměstské krajině). Rozvoj brownfieldů má potenciál tento fenomén dramaticky omezit, navíc má proti stavění na tzv. zelené louce mnoho výhod – např. využití napojení na existující dopravní, ale i technickou infrastrukturu sídla, zhodnocení velmi často významné polohy v rámci sídla, zacelení „rány“ ve struktuře sídla a potlačení efektu bariéry, sanaci kontaminovaných půd a tím zlepšení životního prostředí. Rozvoj nevyužívaných ploch (resp. brownfieldů) také řeší jejich negativní dopad na okolní území, ať už ve formě přímého vlivu architektonické a urbanistické degradace prostředí či bariérovosti (neprůchodnosti), nebo ve formě nepřímého vlivu jako je pokles ceny nemovitostí, celkový odliv financí z území vedoucí potenciálně ke zvýšení nezaměstnanosti, nárůst vandalismu a kriminality nebo degradace estetického citění obyvatel.

Pozitivní důsledky revitalizace brownfieldů

K významným kladům patří: oživení území – stimulace místní ekonomiky – nastartování rozvoje okolního území – zvýšení zaměstnanosti a tvorba nových pracovních míst – zvýšení hodnoty nemovitostí – zvýšení příjmů z daní z nemovitostí – vybudování nového bydlení a infrastruktury – redukce suburbanizace – snížení rizik v oblasti životního prostředí – vyčištění kontaminované území a podzemní vody – zlepšení kvality života místních obyvatel – tvorba veřejného prostoru – potlačení efektu bariéry a zvýšení propustnosti území – snížení příležitostí pro

nepovolené skládky a asociální chování. (Federation of Canadian Municipalities, 2009)

Ohledně hodnoty nemovitostí zahraniční studie prokazují, že revitalizace brownfieldu na veřejná prostranství má zřetelný pozitivní dopad. Americký profesor John Crompton (2004) ve své práci *The Proximate Principle: The Impact of Parks, Open Space and Water Features on Residential Property Values and the Property Tax Base* studoval 25 projektů revitalizace na park, kdy ve všech došlo k výraznému zvýšení hodnoty okolních nemovitostí, v některých případech až ve vzdálenosti 600 m kolem nových parků. Zvýšení ceny sousedních nemovitostí se pochopitelně lišilo dle konkrétních případů, avšak obecně se pohybovalo kolem 20 procent. Je zajímavé, že k citelně menšímu navýšení hodnoty docházelo u těch parků, které umožňovaly aktivní činnost (sport, větší dětská hřiště a podobně). Největší zvýšení nastalo u parků, které měly jednoznačně pasivní charakter užívání (procházky, posezení) se zvláštním důrazem na ty, které obsahovaly významnější vodní prvek – jezero, mokřady, potůček či vodní kanál (u nich docházelo k dalšímu navýšení hodnoty nemovitostí). Je nutné zmínit, že ke zvýšení hodnoty pozemků a budov dojde i po pouhém odstranění průmyslové zátěže a sanaci území, i bez toho, aby vznikly nové městské prostory. Americká organizace EPA zabývající se ochranou životního prostředí zdokumentovala obvyklé zvýšení ceny nemovitostí o 2–3 % v okruhu 1,5 km kolem vyčištěného brownfieldu. Ideální je samozřejmě kombinace obou – sanace kontaminace a tvorba nových veřejných prostranství (Hamik, Donahue, 2011). Zhodnocení této investice je tudíž zřejmé a revitalizace na veřejná prostranství mají velký potenciál, avšak i přesto je pochopitelné složité získat dostatečné finance pro nutné, ale nákladné počáteční práce typu průzkum kontaminace a její sanace. Za ideální se jeví partnerství veřejného a soukromého sektoru (tzv. PPP – Public Private Partnership) a také využití státní podpory či evropských dotací.

Negativní důsledky ponechání brownfieldů

K problémům patří: degradace území – snížení investic do lokality a celkový odliv financí – snížení hodnoty nemovitostí – snížení odváděných daní z nemovitosti – podužívaná infrastruktura – znečištění prostředí – kontaminace půd a vod – nepřímá podpora suburbanizace – bariéra v území – požární a bezpečnostní riziko – ohrožení zdraví – hrozba skládek, squatů, nežádoucích funkcí – vandalismus – náklady na ochranu lokality a policii. (Federation of Canadian Municipalities, 2009)

Transformace brownfieldů má tedy dvojí základní odůvodnění – pomáhá nejen řešit problém nové výstavby, ale také zároveň odbourává negativní vliv samotných brownfieldů. Vzorem může být Londýn, kde podpora revitalizace brownfieldů dosáhla takové úrovně, že v posledních letech je rezidenční výstavba realizována z 98 % právě na územích brownfieldů. (Rogers, 2014)

Překážky

Překážky je možné s využitím práce *Public space lessons* (Taylor, 2008) rozdělit do následujících hesel:

Složitá vlastnická struktura

Jednou z největších překážek je složitost či nepřehlednost vlastnické struktury dotyčných řešených území. Odkoupení pozemků či sehnání potřebných povolení např. pro dočasné užití tak může být velmi náročné.

Neochota podporovat dočasné užití

Majitelé se mohou bránit myšlence umožnit přístup veřejnosti na jejich pozemek, neboť to pro ně může znamenat povinnost se o něj více starat a také to může znesnadnit budoucí změnu jeho užití. Tento problém lze zmírnit využitím jasně definovaných krátkodobých pronájmů.

Zanedbání je snadné

Vlastníci pozemků mají povětšinou pouze povinnost udržovat ho ve stavu, v němž není

bezpečnostním, ekologickým nebo zdravotním rizikem. Místní úřady a komunity vyvíjejí povětšinou pouze nevýznamný tlak na to, aby majitelé dotyčné pozemky či stavby nezanedbávali, pokud nedochází k ohrožení veřejnosti.

Strach z antisociálního chování

Prázdné nehlídané pozemky se nezdávkou neoficálně využívají k parkování vozidel, nepovoleným skládkám či případně jako squat. Někdy se potom snahy řešit tento problém setkávají s nepřátelskou odezvou.

Neflexibilní územní plánování

Současný celosvětový vývoj se vydává směrem dynamičtějšího územního plánování, které je schopné rychleji reagovat na potřeby sídla. Přesto je stále velmi obvyklé využívat pevné a nepružné plány, které je sice možné měnit a v průběhu času aktualizovat a přezkoumávat, ale které nejsou pro umožnění např. krátkodobých dočasných využití pozemků zdaleka optimální. Dlouhodobé plánování by mělo tato využití podporovat a co nejvíce je zjednodušit, aniž by došlo k narušení plánů budoucího funkčního využití daného území.

Obavy o zdraví

U obyvatel někdy panuje jistá obava z kontaminace území a jejího negativního vlivu na jejich zdraví. Území je pochopitelně nutné nechat prozkoumat a pokud se prokáže kontaminace, je nutné ji sanovat. Je nicméně důležité si uvědomit, že míra odstranění kontaminace závisí na budoucí funkci území a není tudíž vždy tak náročná a tudíž nákladná, že existují atraktivní a pro místní komunitu vděčné metody sanace (fytosanační parky) a že je také možné zpřístupnit pro veřejnost pouze méně kontaminované části území.

Řešení

I zde je možné dělit ty nejzásadnější řešení do následujících možností:

Aktivní přístup

Vzhledem k tomu, že revitalizace brownfieldů je dlouhý složitý proces, je zásadním předpokladem úspěchu spolupráce všech zúčastněných stran. Je nicméně nutné zdůraznit nutnost aktivního přístupu státu a sídel, kdy často opakovanou chybou je opožděná reakce města na vývoj území. Města k rozvoji těchto ploch často přistupují pasivně, neboli nemají připravenou dlouhodobou vizi a příslušné plány zaručující její naplnění, které by nabídly investorům. Místo toho naopak čekají na investora, až předloží hotový záměr, a teprve podle něj se snaží prosadit svoje potřeby, což naráží na odpor a pro investory to zbytečně znepráhledňuje a komplikuje situaci. Včasná tvorba dlouhodobé pevné koncepce revitalizace území, její převedení do konkrétních projevů například v územním či v regulačním plánu a následná například ekonomická podpora projektu jsou významnými předpoklady kvalitního vývoje sídla či prvků v krajině. Využití nástrojů vede nejen ke kvalitnějšímu a žádoucímu výsledku, ale je atraktivní i pro investory a developery díky jasnému nastavení mantinelů a vidině jednoduššího a rychlejšího procesu schvalování jejich projektu. Sídlo samotné by tedy mělo být hlavním aktérem celého procesu, resp. hybatelem událostí, který vytváří pro revitalizaci vhodné podmínky, podporuje ji, ale přitom nastavuje mantinely a prosazuje svoje zájmy. To je obzvláště významné v případě veřejných prostranství, neboť ty jsou často developery v ČR vnímány jako nepřilíh důležitá záležitost a je jim věnováno minimum pozornosti a financí. Sídlo by tak mělo stát pevně za svými potřebami a tlačit na vytvoření co nejkvalitnější sítě veřejných prostranství, které zatraktivní řešenou lokalitu, maximálně ji zprostupní a zvýší kvalitu života místních obyvatel i celého sídla.

Sídlo (potažmo stát) má k dispozici množství nástrojů a pák, které může použít pro prosazení svých záměrů: daňové úlevy, místní finanční úlevy – přímá finanční podpora – poradní služby, zjednodušení schvalovacího procesu – úprava územních plánů, tvorba regulačních plánů či územních studií – vytvoření databází

brownfieldů a zapojení těchto lokalit do územního plánování – podpora a využití PPP projektů – spolupráce na státní úrovni na zjednodušení procesu a na sdílení úspěšných postupů a příkladů – založení rezervních fondů pro podporu místních revitalizačních projektů – podpora ekologických postupů a sanačních metod – penalizace záborů volné půdy, snaha o snížení suburbanizace. (Federation of Canadian Municipalities, 2009)

Brownfield jako příležitost

Je přínosné pohlížet na brownfieldy spíš jako na zdroj či příležitost než jako na problém. Tyto nevyužité plochy často ve velmi strategických polohách v rámci sídla mohou sloužit jako flexibilní „tmely“, které zalepí díry či nedostatky v městské struktuře a místo vytváření nových problémů naopak pomohou řešit ty existující. Právě jejich tvárnost je velmi cenná, kdy například s pomocí dočasného užití jako jistého lakmusového papírku je možné nastavit celý revitalizační proces tak, aby přinesl maximální prospěch celé širší oblasti. Brownfieldy v současné době tvoří bariéry, ale pokud se jejich revitalizace dobře uchopí, mají obrovský potenciál pro kvalitní rozvoj sídla a mohou se stát klíčem k ozdravení měst a vesnic. Je také důležité si uvědomit a docenit varianty, ve kterých nedojde k revitalizaci území do nové čistě rezidenční či komerční do sebe uzavřené podoby, ale kdy je území (alespoň část) využito právě pro veřejná prostranství – např. park, sportoviště, náměstí apod. Tyto nové prostory mají jednoznačný pozitivní vliv na celé území, ať už v oblasti životního prostředí, zdravé rekreace, zvýšení kvality života, či zhodnocení okolních nemovitostí, a je krátkozraké je ignorovat.

Management veřejného mínění

Je velmi důležité neustále vytrvale komunikovat s veřejností, místní komunitou a předávat jí informace o návrhu a plánovaných záměrech (v ideálním případě je do navrhovacího procesu i zapojit). Toto je zásadní především pro dočasná využití. Důkladným vysvětlováním lze tak postupně rozšířit úzkou představu politiků a veřejnosti

o tom, co je úspěšný projekt obnovy území. Je také rozumné zdůraznit některé z méně zřejmých pozitivních dopadů revitalizace brownfieldu, jako je v případě např. parku třeba zvýšení biologické rozmanitosti, sanace kontaminace, efekt vsakovací plochy či v některých případech i ochrana před povodněmi. Takto je možné získat a především udržet si podporu veřejnosti nejen pro celý projekt, ale také pro ty následující.

V obecnější rovině zvyšování povědomí o problematice jsou velmi důležité také akce a konference zaměřené na témata veřejného prostoru, územního plánování a urbanismu. Dávají možnost široké veřejnosti nahlédnout do současných problémů a trendů daných témat a vybízejí je k zamyšlení a diskusi. Jednou z nejvýznamnějších akcí tohoto druhu je mezinárodní konference reSITE a pak také Landscape Festival, který představuje práce studentů, architektů, vizionářů a součástí jsou také workshopy, přednášky a diskuse.

Místní komunita

Významnou roli v celém procesu hraje logicky místní komunita a je žádoucí její co největší participace, a to ve všech fázích revitalizace, od návrhu až po realizaci. Zapojení komunity a získání její podpory má mnoho pozitivních efektů. Napomáhá to nastavit revitalizaci tak, aby výsledná podoba území odrážela potřeby a přání místních obyvatel, což je především v oblasti veřejného prostoru velmi důležité. Veřejný prostor je velmi citlivý ve vztahu s uživateli, místními obyvateli, a proto je jejich zapojení nanejvýš přínosné, neboť takto si lidé snáze vytvoří vztah k dané lokalitě. Důsledkem je, že ji považují za „svoji“ a více se o ni zajímají, více si jí váží a více ji používají, mají tendenci ji chránit a v jistém ohledu ji hlídají, což vše navíc snižuje riziko antisociálního chování a především vandalismu. Proto je tedy důležité lidem od samého počátku do konce pečlivě vysvětlovat, o co při dané revitalizaci půjde, jaké bude mít důsledky a co je jejím cílem. Je nanejvýš vhodné vyslechnout si jejich názory a přání a pak se je snažit maximálně zohlednit. Vysvětlení a zapojení jsou dva základní pilíře spolupráce s místní

komunitou. Zapojení může nabrat mnoho forem, od prosté pomoci s vyčištěním dané lokality až po pořádání krátkodobých akcí či realizaci dočasných funkcí. Dobře zvolené dočasné užití ve formě např. komunitních zahrad či výstav je obecně velmi nápomocné při dlouhodobém cílevědomém budování vztahu obyvatel k danému území. Cílem je snaha vzbudit u místní komunity pocit „našeho projektu“, a ne pouze „jejich projektu“.

Dočasné užití

Plochy a budovy lze využít pro pořádání kulturních a společenských akcí, pro komunitní zahrady, fytosanační park (dekontaminační), provizorní kavárny, farmářské trhy, letní kina, sportoviště, výstavy místních umělců nebo dětí, naučné či zábavné (např. pohádkové) stezky apod. Cílem je otevřít tyto prostory veřejnému životu, budovat vztah lidí k revitalizovanému území, vzbudit jejich zájem o ně a rozproudit diskusi o jejich možném dalším (trvalém) užití. Tato idea vychází z myšlenky Klause Overmeyera, která vnímá dočasné užití jako katalyzátor trvalé změny. Dočasné užití se dá navíc pojmout jako velmi dobrá zkouška toho, co dané území potřebuje, chce či unese. U veřejných prostranství a u těch s přechodnou funkcí je dobré také pamatovat na to, že je nutné rychle reagovat na jejich zneužití či špatné zacházení majitele, návštěvníků či vandalů, jinak může snadno dojít k trvalé ztrátě důvěry a pozitivního obrazu daného území, což navíc vyvolá efekt sněhové koule (neboli poškozené území přitahuje další poškození). Musí dojít k penalizaci viníka a okamžité následné opravě. Dočasné využití je ideální ve venkovní podobě právě ve veřejném prostranství, neboť zde je největší šance upozornit na změnu v území a přilákat návštěvníky.

Urbanismus a architektura

Revitalizace brownfieldů je vynikající příležitostí, jak získat nová veřejná prostranství s vlastním unikátním charakterem, který bude odrážet lokální kontext a historii daného místa. Veřejná prostranství prochází v ČR v jistém ohledu krizí identity, kdy je relativně těžké je

od sebe odlišit a málokteré má vlastní svébytný ráz. Veřejná prostranství na území bývalých brownfieldů mají nezanedbatelnou výhodu v tom, že mohou poměrně snadno využít existující podobu lokality a stát se tak sami v rámci sídla charakteristickými. Je proto vhodná citlivá integrace historických artefaktů odkazující se k původní podobě daného území, která vede k posílení image místa.

Cílem by také měla být maximální otevřenost řešeného území, maximální prostupnost (v přímém kontrastu s bývalým bariérovým efektem brownfieldu).

S charakterem a přitažlivostí veřejných prostranství samozřejmě souvisí i funkční náplň daného území, kdy je pochopitelně ideální volit takové funkce, které vhodně doplní ty existující a zajistí co nejvíce konzistentní proud a přítomnost lidí po celý den.

Nová veřejná prostranství a obzvláště ty na území bývalých brownfieldů s případným zachovalým industriálním charakterem by měly působit maximálně bezpečně a přehledně. Toho lze docílit využitím aktivních fasád (kavárny, bydlení) a otevřeným charakterem prostoru.

Při jejich plánování je dobré počítat se všemi uživateli neboli s pěšími (to především), ale také s cyklisty či motoristy, a přizpůsobit jim návrh tak, aby docházelo k co nejmenším konfliktům mezi těmito způsoby dopravy.

Vhodné je samozřejmě také sjednocení a slazení mobiliáře pro dané území, které by se znovu mělo optimálně odkazovat k historii daného místa.

Obecně platí, že především na větších územích a především v brownfieldech, kde dochází k zásadní změně funkce území, je rozumné ponechat jistou rezervu v náplni jednotlivých prostorů, která umožní do budoucna určitou flexibilitu a dá možnost celé lokalitě reagovat na případné změny v jejich potřebách. (Rasmussen, 2011)

Vegetace a zvířena

Vhodná volba vegetace může být velmi přínosná, je však nutné ji přizpůsobit konkrétnímu záměru s veřejným prostranstvím a také časovému horizontu užití (to se týká především dočasné funkce, kdy je žádoucí rychlý efekt). Některé rostliny mohou pomoci s odbouráváním kontaminace, některé rychle vykvetou a navíc jsou odolné. Obecně je samozřejmě žádoucí, aby alespoň v nějaké rovině došlo k viditelné změně v území co nejrychleji, proto by neměla být výsadba stromů jedinou akcí v oblasti zazelenění dané lokality. Za nejvhodnější lze považovat využití místních rostlin, které se v daném kraji přirozeně vyskytují. Jedná-li se o rozsáhlejší projekt parkového charakteru, je samozřejmě ideální (z ekologických, estetických i naučných důvodů) i vytvoření vhodných podmínek pro život místní zvířeny.

Příklady

Veřejná prostranství vzniklá na území bývalých brownfieldů mohou nabývat mnoho podob, které by měly vycházet z místního kontextu, historie, ale především z potřeb obyvatel. Vždy je dobré zvážit možnost dočasného využití, které by optimálně mělo oživit zájem o území a otevřít cestu nové, již dlouhodobé funkci (jak tomu je např. na Nákladovém nádraží Žižkov, kde se pravidelně koná Landscape festival).

Obr. 41 Landscape Festival na Nákladovém nádraží Žižkov (foto: Michal Protivanský)

Poměrně obvyklou a oblíbenou novou náplní revitalizovaných území jsou zelené plochy, parky. Ty mají mnoho pozitiv, mimo jiné zlepšují prostupnost území (řeší problém

brownfieldu jako bariéry) a zásadně zvyšují kvalitu života obyvatel a životního prostředí. V případě kontaminace území je možné sanovat plochu fyto sanačním parkem, který může později plynule přejít do parku klasického.

Příkladem zelené revitalizace je např. světoznámý německý Emscher Park, který představuje v Evropě nejambicióznější příklad regenerace zpustlých oceláren, opuštěných dolů, zanesených průmyslových přístavů a průmyslových úhorů. Zahnuje území o rozloze 800 km² (mezi městy Duisburg a Kamen), na němž se v období mezi lety 1989 a 1999 začalo realizovat přes 120 projektů regenerace krajiny a nového využití průmyslových areálů. Pro park je význačný důraz na ekologickou stránku celého projektu a vnímání pozůstatků průmyslu jako cenných součástí kulturního dědictví. Mnohé objekty jsou zachovány a využívány jako artefakty minulosti, ale i jako vyhlídkové věže, lezecké stěny, koncertní místa či potápěčské nádrže. Součástí obřího komplexu je i výstavba tří tisíc nových bytových domů, seskupených v osady či zahradní čtvrti.

Obr. 42 Emscher Park (foto: Thomas Berns)

Dalším slavným německým parkem je Tempelhof Field na místě bývalého letiště uzavřeného v roce 2008. Park rozkládající se na 386 hektarech obsahuje zachovanou ranvej a budovu konvertovanou letištní haly, a je využíván cyklisty, běžci, pro grilování, pikniky, pro venčení psů, komunitní zahrady, pro pouštění draků apod.

Obr. 43 Tempelhof Field (foto: lovelyOsmile)

Z amerického prostředí je zajímavý např. 8hektarový Gas Works Park v Seattlu na území bývalé plynárny, který byl otevřen v roce 1975 a stal se jedním z nejdůležitějších a díky zachování a respektování části své historie nejikoničtějších veřejných prostorů města.

Obr. 44 Gas Works Park (foto: Utrip)

V ČR je zatím příkladů revitalizací brownfieldů tohoto typu relativně málo, nicméně za zmínku jistě stojí např. Park Václava Havla v Litoměřicích, který se zčásti rozkládá i na bývalém pozemku pivovaru, obsahuje dvě biotopická jezírka a od svého

otevření v roce 2008 se stal obyvateli města velice vyhledávaným.

Zvláštní podskupinou parků jsou pak parky zábavní, jako je v ČR např. DinoPark Ostrava. Zregenerované území odvalu šachty a skládky o rozloze 35 hektarů nyní slouží jako naučný park s dinosauří tematikou, který za sezónu přivítá cca 180 tisíc návštěvníků.

Obr. 45 Park Václava Havla (foto: NaN)

Obr. 46 DinoPark Ostrava (foto: Jaromír Skotnica)

Dalším typem veřejného prostranství, které se mnohdy prolíná s parky, jsou pochopitelně také sportoviště, hřiště, běžecké dráhy a v jistém ohledu také cyklostezky; pro vytvoření cyklostezek jsou vhodné především zrušené železniční tratě. V ČR se tímto záměrem zabývá Nadace Partnerství v rámci svého programu zelené stezky Greenways. Za první přeměněnou železniční trať je pokládána 4,5 km dlouhá cyklostezka Vlčí Důl,

z bývalého nádraží Česká Lípa město na Vlčí Důl.

Možností, kterou je také nutné zmínit, ačkoli není příliš častá, je rehabilitace území ve smyslu demolice brownfieldu a navrácení území přírodě.

Obr. 47 Cyklostezka Vlčí Důl (foto: Zákupák)

Veřejná prostranství vzniklá na území brownfieldů nemusí mít pochopitelně pouze zelený charakter; je nicméně pravdou, že v ostatních případech jsou obvykle spíše přirozeným doplňkem revitalizovaného areálu a nejsou ústředním prvkem. Příkladem tohoto budiž v ČR známý a zatím nejambicióznější projekt Dolní Vítkovice – areál v centru Ostravy, kde se v letech 1828 až 1998 těžilo uhlí a vyrábělo surové železo. Tento industriální komplex byl postupně proměněn na vzdělávací, společenské a kulturní centrum s nadregionálním dosahem. V areálu se nachází i Velký svět techniky a také kulturní čtvrť Hlubina lákající nejen hudebníky a kapely, ale také sochaře, grafiky, vizuální umělce, milovníky hudebních koncertů a jiných kulturních akcí.

Veřejné prostory v areálu mají pak převážně kamenný charakter (s výjimkou Landek parku), jsou uměřeně strohé a nechávají vyniknout působivosti areálových staveb a technických prvků.

Obr. 48 Dolní Vítkovice (foto: Matěj Slezák)

Revitalizace území bývalých nákladních přístavů a elektrárny Nordkraft podél vodního kanálu v dánském Aalborgu je zase příkladem projektu, kde je veřejné prostranství v popředí zájmu a je bohaté ve své rozmanitosti i kvalitě.

Obr. 49 Aalborg waterfront (foto: Joergen True)

Závěr

Je nanejvýš zřejmé, že území brownfieldů hrají v našich sídlech významnou roli. Je nutné na ně nahlížet nikoli jako na překážku, naopak jako na příležitost kvalitně rozvíjet dané části. Správně uchopena se tato území mohou stát klíčem k vyřešení mnoha nejen urbanistických problémů či nedostatků, jmenovitě např. problému výstavby na zelené louce a zabírání volné půdy. K revitalizaci brownfieldů je však nutno přistupovat z pohledu sídel aktivně a důsledně prosazovat dlouhodobé vize. To je obzvláště důležité v případě veřejných prostranství, která jsou obecně v mnohých projektech odsouvána do pozadí, je jim věnována minimální pozornost. Jejich rozsah a zpracování nedosahuje úrovně přiměřené jejich reálnému významu pro danou oblast. Vytvoření nových atraktivních veřejných prostranství je vždy samo o sobě zřetelnou hodnotou a v případě revitalizací brownfieldů tomu není jinak. Jak nakonec ukazují i mnohé příklady ze zahraničí z posledních desítek let, revitalizace brownfieldů vedoucí k vzniku nových veřejných prostranství představuje komplexní a časově náročný proces, ve kterém dochází k zapojení mnoha účastníků a stran – a to včetně budoucích uživatelů oněch prostranství. Z tohoto přístupu si může ČR vzít příklad, neboť je závislý především na ochotě se veřejným prostranstvím věnovat a je tudíž možné ho začít praktikovat prakticky okamžitě. Motivací může být to, že úspěchy těchto zahraničních projektů přinášejí pro sídla, místní obyvatele a životní prostředí natolik významná pozitiva, že složitost celého procesu plně vynahrazují.

Veřejný prostor v chráněných krajinných oblastech

Jakákoli výstavba a územní rozvoj na územích CHKO musí být schválena Správou chráněné krajinné oblasti, která je dotčeným orgánem státní správy a z této pozice se vyjadřuje ke všem záměrům na svém území. V souladu s platnou legislativou se Správa musí k záměrům vyjadřovat vždy z pozice předmětu ochrany, který by mohl být daným záměrem ohrožen a který má sledovat a chránit. To je ve velké části případů institut krajinného rázu, jemuž je věnována na zvláště chráněných velkoplošných územích zvýšená pozornost. Tato pozornost vychází mimo jiné z deklarovaných cílů při vyhlášení CHKO a z definice chráněných krajinných oblastí v legislativě. Na územích CHKO hraje významnou roli kromě ochrany hodnotné přírody také ochrana krajiny (volné krajiny) a cenného a nenarušeného vzhledu sídel, umístěných harmonicky v krajině. Neopomenutelnou součástí vzhledu sídel je i jejich veřejný prostor.

Může mít ochrana přírody a krajiny vliv na veřejný prostor?

Asi jedna desetina území České republiky podléhá zvláštnímu systému ochrany přírody a krajiny (jsou vyhlášeny jako CHKO nebo NP). A to je již poměrně podstatná část republiky, na které je nastolen jakýsi „speciální režim“. Navíc je třeba si uvědomit, že součástí těchto velkoplošných chráněných oblastí je i značné množství sídel – osad, vesnic a občas i měst.

Součástí „speciálního režimu“ na územích CHKO a NP je i to, že se k jakékoli výstavbě a k plánovanému územnímu rozvoji na svém území vyjadřuje Správa chráněného území,

kteřá je dotčeným orgánem ochrany přírody a z této pozice posuzuje všechny plánované záměry. Podle platné legislativy se Správa může a musí k záměrům vyjadřovat vždy pouze z pozice předmětu ochrany, který by mohl být daným záměrem ohrožen a který má Správa sledovat a chránit. To je ve velké části případů institut krajinného rázu. Tomu je, přestože se jedná o obecnou ochranu přírody, věnována ve zvláště chráněných velkoplošných území velká pozornost. Tato pozornost vychází mimo jiné z deklarovaných cílů při vyhlášení jednotlivých CHKO a ze samotné definice chráněných krajinných oblastí v zákoně (§ 25 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny).

Z těchto skutečností vyplývá, že na územích CHKO hraje významnou roli kromě ochrany hodnotné přírody také ochrana krajiny (volně krajiny) a cenného a nenarušeného vzhledu sídel, umístěných harmonicky v krajině. Neopomenutelnou součástí vzhledu sídel je také jejich veřejný prostor. Zde má samozřejmě zcela jiné pojetí a měřítko než veřejný prostor ve městech, který si při zmínění tohoto pojmu většinou vybavíme. Na první pohled je např. zřetelné, že náves tvoří důležitou a podstatnou součást vesnice.”

Obr. 50 Příklad veřejného prostoru - niva potoka v obci Domašov v CHKO Jeseníky (foto: Daniela Štegerová)

Pojem ochrana přírody a krajiny – vymahatelná a nevymahatelná

Na území chráněných krajinných oblastí je ochrana přírody a krajiny představována (nejen legislativně) Správami CHKO. Z pohledu zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu a zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny jsou Správy CHKO na svých územích dotčenými orgány státní správy – orgány ochrany přírody.

Jejich pravomoci vycházejí ze zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny a jeho prováděcích vyhlášek č. 395/1992 Sb. a č. 64/2011 Sb. a dále zákonem č. 167/2008 Sb., o předcházení ekologické újmě a o její nápravě a o změně některých zákonů.

Ochrana přírody a krajiny je v nich zakotvena a lze ji tedy chápat jako legislativně vymahatelný požadavek Správ CHKO na výstavbu a územní plánování a procesy s tím související.

Současně je třeba pod tento pojem také nutné zahrnout jejich práci v oblasti osvěty a prezentace hodnot chráněné oblasti (hlavně krajiny a tradiční architektury) a obecně práci Správ s veřejností. Tato část OPK není nijak právně vymahatelná. Ale osvětová činnost je součástí poslání Správ i podle jejich zřizovacích listin (viz např. zřizovací listiny Správy NP a CHKO Šumava nebo Správy CHKO Jizerské hory) a popularizace všech hodnot CHKO (nejen přírody, ale právě i krajiny, tradiční venkovské výstavby, památkově hodnotných objektů a jejich symbiózy) je základem pro kultivovanou výstavbu.

Možnosti ovlivnění veřejného prostoru Správami CHKO

Fungování Správy CHKO jako dotčeného orgánu

Při naplňování svých pravomocí postupují Správy podle zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím a zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí. Většina úkonů spojená s výkonem státní správy probíhá formou správních řízení. Správy vydávají závazná stanoviska, stanoviska, předběžné informace, odborná stanoviska a vyjádření.

Cílem územního plánování je vytvářet předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území. Územní plánování má hledat komplexní řešení účelného využití a prostorového uspořádání území. Ve veřejném zájmu chrání a rozvíjí přírodní, kulturní a civilizační hodnoty území včetně urbanistického, architektonického a archeologického dědictví. Přitom chrání krajinu jako podstatnou složku prostředí života obyvatel a základ jejich totožnosti (§ 18 odst. 4 stavebního zákona). Ochrana přírody a krajiny je zajišťována kromě jiného také spoluúčastí orgánů ochrany přírody v procesu územního plánování a stavebního řízení s cílem prosazovat vytváření ekologicky vyvážené a esteticky hodnotné krajiny (§ 2 odst. 2 písm. g) ZOPK).

Správy CHKO se vyjadřují k procesu vzniku všech ÚPD – k zásadám územního rozvoje, územním plánům a regulačním plánům. Tedy k dokumentacím, ve kterých dochází k určování a vymezení ploch pro veřejné prostory v řešeném území a k jejich postupnému zpřesňování a definování (především v regulačních plánech). Správy CHKO se v rámci stavebních řízení účastní rozhodovacích procesů i o jednotlivých stavebních záměrech.

Jako příslušný orgán ochrany přírody a krajiny se správy CHKO vyjadřují k činnostem a záměrům vždy z pohledu předmětu ochrany, který by mohl být ovlivněn. Tento předmět ochrany musí vždy být ve stanovisku správy explicitně uveden. I v případě posuzování výstavby v intravilánu obce se často jedná o institut krajinného rázu, který je v CHKO chráněn bedlivěji, přestože legislativně spadá pod obecnou ochranu přírody a krajiny platnou pro celou Českou republiku.

Obr. 51 Působivý obraz sídla Branná v CHKO Jeseníky - rostlá struktura historické zástavby a veřejného prostoru (foto: Ivan Vorel)

Při vydávání závazných stanovisek správou CHKO musí být postup hodnocení stručně uveden v odůvodnění závazného stanoviska. Nelze konstatovat, že záměr je v rozporu s plánem péče o CHKO nebo se studií preventivního hodnocení krajinného rázu, neboť se nejedná o právně závazné dokumenty.

Údaje z těchto dokumentů lze v závazném stanovisku využít, nelze však argumentaci opírat o tyto dokumenty. Tyto dokumenty mohou být uvedeny pouze mezi podklady pro vypracování závazného stanoviska. Primárně je nutné argumentaci pro vydání souhlasného či nesouhlasného závazného stanoviska opírat o zákon o ochraně přírody a krajiny.

Je třeba si uvědomit, že správy mají legislativní prostředky pro ovlivnění kompletního územně plánovacího procesu (již od zadání ÚPD) i ve výstavbě, kromě jiného mají možnost poskytovat konzultace už na studii/záměry předcházející zpracování studie. Otázkou je, jak jsou investoři o této možnosti informováni, a jaký mají zájem ji využívat.

Jak je uvedeno výše, na územích CHKO leží i množství měst – někdy jen jejich části, někdy i města celá. Při zkoumání možností vlivu správ CHKO na výstavbu, územní plánování a veřejný prostor je třeba se zaměřit (s ohledem na současně platnou legislativu) primárně na venkovská sídla ležící v první, druhé a třetí zóně CHKO. Na území měst a ve čtvrté zóně mají CHKO dnes omezenou pravomoc se vyjadřovat. Novela stavebního zákona č. 350/2012 Sb., mění znění vybraných souvisejících zákonů. Ustanovení § 44 odst. 2 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny (ZOPK), nově zní takto: „Závazné stanovisko podle odstavce 1 se nevydává, jde-li o stavby:

- a) v zastavěném území obce ve čtvrté zóně chráněné krajinné oblasti,
- b) v zastavěném území města, které se nachází na území chráněné krajinné oblasti.“

Práce Správ CHKO s veřejností a osvěta

Často zmiňovaným bodem v dokumentech zabývajících se problematikou výstavby a územního plánování v téměř všech chráněných krajinných oblastech je potřeba zvýšit obecnou povědomost nejen široké laické, ale i odborné veřejnosti o kvalitách a hodnotách tradiční krajové vesnické architektury. A zároveň informovat o možnostech, a především potřebách nutných pro její zachování a obnovení.

K naplnění těchto cílů je nejčastěji využíváno vydávání různých příruček, letáků a populárně vzdělávacích materiálů, které většinou nesou název „Jak stavět v CHKO“. Jejich vydávání do roku 2009 finančně podporovala AOPK ČR. Tyto materiály obsahují různě podrobné a různě obsáhlé seznamy pravidel a požadavků na výstavbu. Požadavky většinou vycházejí z Plánů péče, respektive z Preventivních hodnocení krajinného rázu a v nich stanovených limitů.

Obr. 52 Kultivovaný poloveřejný prostor mezi objekty pro individuální rekreaci v obci Krásné v CHKO Jeseníky (foto: Ivan Vorel)

Tyto materiály by měly sloužit jako podklad pro budoucí investory a projektanty na území CHKO. Veřejná prezentace těchto pravidel a požadavků (AOPK ČR, 2013) je snahou AOPK o co nejvyšší transparentnost rozhodovacích procesů a o zajištění předvídatelnosti jejich rozhodnutí (a to stejně na území všech CHKO v ČR).

Letáky a publikace se explicitně veřejnému prostoru v podstatě nevěnují. Přesto často obsahují mnoho bodů, které v případě jejich naplnění veřejný prostor ovlivňují. Jsou jimi především: hmoty objektů, materiálová řešení (upřednostňování přírodních materiálů), umístění vstupu do objektů, oplocení... Dalo by se říci, že podstatná část požadavků uváděná v těchto dokumentech vychází a souzní s desaterem pro výstavbu na vesnici sestaveného architektem Škabradou (Škabrada, 2005).

Jak vyplývá z výše uvedeného textu, správy CHKO se veřejným prostorem explicitně

nezabývají. Ale přesto se svými stanovisky a osvětovou činností mohou významně podílet na jeho utváření a vzhledu. Vzhled veřejného prostoru významně ovlivňují požadavky na hmoty objektů, jejich orientaci, měřítko, materiálové provedení, dodržování původního druhu zástavby atd., které vycházejí často z požadavků na ochranu krajinného rázu (sledující především vizuální působení sídla v krajině).

Další činností Správ CHKO jsou konzultace k záměrům. To je asi nejdůležitější bod práce Správy s veřejností, právě zde probíhá nejbližší kontakt s investory. Při nich musí Správa CHKO vysvětlit co a proč je z pohledu OPK (respektive ochrany krajinného rázu) správně a špatně, a také o tom stavebníka přesvědčit. Podle zástupců Správy CHKO Žďárské vrchy se toto poměrně daří (svědčí o tom relativně nízký počet vydávaných negativních stanovisek).

Podle donedávna platné legislativy investoři kladné stanovisko CHKO potřebovali pro stavební úřad. Dnes lze zahájit stavební i územní řízení bez kladných stanovisek dotčených orgánů. Komunikace s investory a jejich úspěšné přesvědčení o požadavcích na zachování a rozvoj stávajících hodnot území jsou tedy ještě důležitější. Je totiž otázkou, co změna legislativy přinese. Zda se investoři budou snažit svůj záměr „protlačit“ i bez souhlasů dotčených orgánů, nebo naopak nebudou chtít riskovat zmaření celého řízení (územního i stavebního) v jeho posledním kroku.

Neopomenutelnou součástí práce s veřejností je osvěta mezi starosty a pořizovateli územně plánovací dokumentace. Toto územní plánování je totiž prvním a zásadním krokem v návrhu veřejného prostoru a zachování krajinného rázu.

Může mít urbanizace vliv na veřejný prostor v CHKO

Co je to urbanizace?

Pojem urbanizace si většina lidí spojuje výhradně s městy a městským způsobem

života. Může tedy urbanizace nějakým mechanismem obliňovat veřejný prostor? Navíc na vesnici? Podle mého názoru může, ale záleží na tom, jak urbanizaci chápeme.

Jedná se o poměrně široký pojem a lze ho definovat odlišně z pohledu různých disciplín (sociologie, urbanismu, geografie, demografie nebo ekonomie), které s ním pracují.

Sociologický slovník ji definuje jako: „*prostorovou koncentrací lidských činností i obyvatelstva projevující se změnami v chování lidí, v jejich motivacích, v kulturních vzorech i ve formách organizace společnosti.*“

Na poli urbanismu je, především v případě výuky dějin architektury a urbanismu, tradičně definována jako: „*Výstavba měst a rozvoj městského způsobu života spojený s výraznou změnou životního stylu, zvyšováním koncentrace obyvatelstva a s přesídlováním lidí z vesnic do měst. Byl to významný trend 19. a 20. století zpočátku v průmyslově vyspělých státech, nyní se uplatňuje vysokým tempem zejména v zemích méně rozvinutých.*“ (Katedra urbanismu a územního plánování, 2011)

Pro teoretickou a vědeckou práci lze v urbanismu využít definici docentky Šilhánkové z roku 2007, která urbanizaci specifikuje jako: „*mnohostranný sociálně-ekonomický proces vyznačující se stěhováním obyvatelstva do měst, růstem měst, změnami funkčního využití území sídel, koncentrací, intenzifikací a diferenciací městských druhů činností (funkcí) nebo výroby v širokém slova smyslu, vznikem nových forem a prostorových struktur osídlení a rozšířením městského způsobu života se specifickou strukturou styků, kulturou, systémem hodnotových orientací atd.*“

Urbanizace je v tomto směru proto rozdělována na přímou a nepřímou.

Přímá urbanizace je popisována jako stěhování obyvatelstva do měst. V dnešní době jsou jejím typickým příkladem hlavně „země třetího světa“ (kromě hlavního města v nich nebývají vyvinuta žádná regionální centra. (Šilhánková, 2007)

Nepřímá urbanizace potom spočívá v tom, že prostřednictvím nových obyvatel stěhujících se z měst se venkov dostává do kontaktu s městským prostředím a přetváří se (například na předměstské prostředí v případě suburbií velkých měst). Jedná se o „prostorové šíření, tedy difuzi městských prvků a městského způsobu života“ (Ouředníček, Temelová, 2008).

V souvislosti s venkovskými sídly tedy pojem urbanizace nemusí nutně znamenat jejich zvětšování, ale i různé změny (kulturní, hodnotové, změny v urbanistické struktuře, ve vzhledu hmot i detailů výstavby...), které vesnici přibližují v některých ohledech městu.

Fenomémem České republiky je rozvoj individuální rekreace, který začal již v době socialismu, kdy obyvatelé měst kupovali cenově dostupné chalupy na venkově (často v Sudetech, vyliďněných po válce). Tento „fenomén“ pokračuje v určitých formách dodnes. „Útěk z měst“ často směřuje do oblastí se zachovalou a cennou přírodou a krajinou (typicky právě CHKO).

Prísun městského obyvatelstva do vesnic, tedy na území dnešních chráněných krajinných oblastí, se neděje na základě suburbanizace (jak popisují Ouředníček a Šilhánková na příkladech velkých měst), ale právě vlivem individuální rekreace. Důvod této nepřímé urbanizace (byť ve velké části jen víkendové) však nehraje příliš roli, protože důsledky ve formě požadavků například na zvýšení standardu bydlení a jisté poměštění vesnic jsou podobné.

Vznikajícím požadavkům na zvyšování kvality bydlení nelze samozřejmě nic vyčítat. Je však otázkou, jakými způsoby a formami má tento proces probíhat a vizuálně se projevovat, a to obzvláště v případě chráněných krajinných oblastí, kde je vizuální kvalita krajiny a sídel v ní významnou hodnotou.

Obecně lze říci, že venkovská sídla se stále proměňují. A to nejen tím, že se radikálně snižuje počet obyvatel existenčně závislých na zemědělství, takže se velká část původních obyvatel stěhuje do měst. Ale i tím, že se naopak obyvatelé z měst přesunují z různých

důvodů na vesnice, kde mnoha způsoby uplatňují svou představu o způsobu života. Svou roli mohou hrát i lidé, kteří se z vesnic stěhovali do měst a nyní se, například v důchodovém věku, vracejí.

Pokud tedy urbanizaci chápeme jako způsoby a formy, jimiž se současně vesnice mění (a to především z pohledu výstavby, územního rozvoje i veřejného prostoru) vlivem obyvatelstva stěhujícího se (anebo vracejícího se) z měst, můžeme tvrdit, že dnešní vesnice jsou urbanizací ovlivňovány.

Jaké projevy může tato urbanizace mít na venkově

Při zkoumání vlivů nepřímé urbanizace na venkovské osídlení je třeba si položit otázku, jakými způsoby a formami se tato urbanizace může projevovat. A které z nich může ovlivňovat zvýšená ochrana přírody a krajiny. Při určování takovýchto „projevů“ urbanizace je třeba se omezit na jevy legislativně vymahatelné a na jevy související s architekturou, urbanismem a veřejným prostorem. Z různých výše uvedených definic urbanizace je jasné, že v souvislosti s ní lze zkoumat širokou škálu jevů z různých oborů.

Urbanizace může mít ve vesnických sídlech tyto projevy:

- Výstavba jiných, nových typologických druhů staveb (změna na požadavky doplňkových staveb rodinných domů – už ne hospodářské, ale větší důraz na parkování u objektů; požadavky na vybavenost sídel...).

- Tlak nových obyvatel na vyšší technickou vybavenost a její kvalitu (nestačí jen vodovod a kanalizace, ale i nové technologie – pokrytí mobilních operátorů, internet, wifi...)

- Veřejný prostor – na území měst se v posledních letech objevuje snaha o „nastartování“ fungování veřejného prostoru (a to nejen jeho hmotné podstaty, ale obecně i fungování „věcí veřejných“ a rozvoj komunitního života).

- Tlak na rozvojové plochy pro individuální rekreaci (byť pod hlavičkou „rodinné bydlení“).

- Změna požadavků na architektonické pojetí objektů („poměštění“ a „katalogizace“ objektů, často v rozporu se Škabradovým desaterem).

Příklady z CHKO Žďárské Vrchy

Na závěr uvádím dva příklady z chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy. První z nich je veřejný prostor navržený v rámci nové výstavby v obci Velká Losenice.

Obr. 53 Ortofotografický záběr zdařilé nové výstavby (zdroj: googlemaps.com)

Místo dnes běžné kobercové zástavby bylo pro rozšíření obce zvoleno organické uspořádání s novým veřejným prostorem. Většina objektů stojících na nové „návsí“ je pořízena podle katalogového projektu. Ale při dodržení základních požadavků vznesených správou CHKO se podařilo vytvořit příjemný a kompaktní prostor dobře sloužící jeho obyvatelům.

Obr. 54 Veřejné prostranství Velká Losenice (foto: Daniela Štegerová)

Samotný veřejný prostor nebyl původně architektonicky pojat, ale pouze zatravněn. Postupné osazení laviček, stromů a nejnověji

vznik altánu s grilem jsou zásluhou místních obyvatel, kteří se spolu dohodli a vše postupně vystavěli. Koncept nového veřejného prostoru vznikl v koordinaci se zástupci Správy CHKO.

Druhý příklad je ukázkou poměšťování vesnic a přenášení požadavků a představ o klidném a nerušeném bydlení s dostatkem soukromí na vlastním pozemku. Toto pojetí veřejného prostoru známe především ze satelitů větších měst. Zdá se, že vlastní dům splňuje požadavky na výstavbu v CHKO, přesto to nelze potvrdit, protože samotný dům není skoro vidět.

Obr. 55 Příklad nevhodného oplocení v obci Sklené (foto: Daniela Štegerová)

V případě zopakování podobného provedení i na druhé straně ulice zbude z veřejného prostoru nepříjemný tmavý koridor mezi ploty.

Závěr

Zájem o veřejný prostor je jaksi mimo obor a zaměření Správ chráněných krajinných oblastí. Jejich cílem bylo vždy chránit přírodu, případně krajinu. Přesto jeho vzhled mohou svými rozhodnutími značně ovlivňovat.

Díky legislativním pravomocem svěřeným správám CHKO může přítomnost chráněné krajinné oblasti výrazně ovlivňovat nejen vzhled volné krajiny, ale i jednotlivých sídel. Správy tedy teoreticky mohou ovlivňovat i vzhled veřejného prostoru sídel.

Ale s postupným zájmem o krajinný ráz (první metodiky vznikaly v 90. letech 20. století), dlouhodobě se zhoršující architektonickou kvalitou nové výstavby a zvyšujícími se tlaky na množství výstavby v rekreačně zajímavých lokalitách, se Správy CHKO čím dál tím více musely zabývat výstavbou.

Doprava ve veřejném prostoru

Je tomu už více než pět tisíc let, kdy se spolu s prvními sídly začaly vyvíjet dopravní vazby, jejichž význam je v současnosti nepostradatelný. V dnešní době je pojem doprava velmi obsáhlý – lze pod ním chápat jak přepravu vzduchem, po vodě, či dopravu po zemi, kde mezi nejvýznamnější a v sídlech nejvíce řešené patří doprava motorová, pěší a v poslední době i cyklistická. Během posledního století se však vnímání dopravních prostor ve srovnání s minulostí významně poměnilo. Jako reakce na zvýšenou potřebu mobility lidí výrazně narostla síť tranzitní, síť komunikací a z ulic v sídlech se ve většině případů staly monofunkční dopravní zóny, ze kterých je vytlačen běžný život. Dá se ale takový prostor považovat za veřejný, kterým by ulice měla být? Vždyť v minulosti to byly právě ulice, kde se lidé potkávali nebo jen míjeli, kde se odehrávaly významné události, zkrátka místem, kde se žilo. Rehabilitace ulic však není otázkou několika dnů – jde o důkladné, systematické a komplexní plánování koncepce veřejných prostranství v kombinaci se zklidňováním automobilové dopravy.

Člověk a doprava

Dopravní vazby jsou v našem životě prakticky nepostradatelné. Jako jejich základní funkci lze uvést přepravu obrovského množství lidí, kteří se pohybují buď jen v rámci sídla, dojíždí ze sídla do sídla, přemisťují se mezi regiony, nebo

dokonce i státy. Nejvíce je využívána individuální automobilová doprava – trend automobilizace roste spolu s rostoucím počtem obyvatel. Ve vyspělých státech připadají téměř dva automobily na rodinu, přičemž nejméně jeden z nich bývá denně v pohybu. Stále vzrůstající počet automobilů je pocíťován

především uvnitř měst, kde je doprava přímou součástí veřejných prostranství.

Historie

Přibližně před pěti tisíci lety se začala souběžně se zakládáním prvních sídel vyvíjet i doprava. V prvopočátcích šlo o dopravu mezi sídly, která byla uskutečňována vodními toky či stezkami a cestami pro potahovou dopravu. Spolu s rozvojem společnosti pak rostl i význam dopravních cest a jejich rozšiřování bylo prakticky nezbytné jak z hlediska správy širšího území, pohybu vojsk, tak i z ekonomického hlediska pro přepravu a prodej zboží. Síť cest se tak kontinuálně rozšiřovala ve vazbě na potřeby společnosti.

Tento kontinuální vývoj narušily pouze dvě zásadní události takzvané „dopravní revoluce“. První zlom nastal na počátku 19. století s příchodem železniční dopravy a druhý v první polovině 20. století, kdy na trh vstoupil osobní automobil, který v podstatě definoval hlavní kostru dopravy do podoby, kterou známe dnes. Po druhé světové válce začaly být ulice ve městech přetížené a jejich kapacita byla nedostačující. Začaly se objevovat první myšlenky ulic výhradně pro auta, na kterých by byl maximálně eliminovaný pěší provoz. Postupně se také začaly rozšiřovat národní silniční systémy, které propojovaly významná místa.

Během 20. století se vnímání dopravy výrazně proměnilo. Ulice začaly být chápány jako primární tranzitní prostor a staly se výhradní doménou motorových vozidel. Jistěže silnice, které umožňují efektivní cestu mezi místy, jsou v dnešní době nepostradatelné. Mají zásadní význam pro zachování regionální mobility, pro národní hospodářství a v neposlední řadě pro moderní život. Ale ulice ve městech by měly být koncipované především pro lidi. Neměly by to být jen nehostinná místa, kde se chodec cítí nekomfortně a přebytečně. Měly by umožňovat sociální interakci, fyzickou aktivitu nebo propojení míst, zároveň by měly být v kontextu s ostatními druhy dopravy a s potenciálem prostoru. Když se podaří všechny tyto požadavky sladit, vznikne jedinečné multifunkční veřejné prostranství,

kteří poskytne příležitosti v sociální, ekonomické a kulturní rovině. (Madden a Wiley-Schwartz, 2005)

Ulice ve městech

Ulice ve městech jsou jedním z primárních a nejpočetněji zastoupených veřejných prostranství. Postrádá proto smysl, aby sloužily jen jako tranzitní zóny pro automobily. V posledním desetiletí se objevují tendence, které tento způsob využití potlačují a snaží se navrátit ulicím jejich původní funkci, udělat z nich opět symbol veřejné sféry. Lidé nechtějí vnímat ulice ve svých městech jen jako trasy pro automobily, chtějí se na nich setkávat, odpočívat, chodit po nich – chtějí na nich žít. Tomu odpovídá i současný trend ve vyspělých státech, kdy se markantně snižuje objem automobilové dopravy ve prospěch hromadné, pěší a cyklistické dopravy. Vzniká spousta hnutí a skupin, které se snaží pomocí různých akcí a happeningů vrátit na ulice ruch a vdechnout jim zpět život.

Při rehabilitaci ulic je však třeba komplexního pohledu. První a základní věcí je vytvoření prostor příjemných pro pobyt. Proces koncepčního návrhu by měl zůstat v rukou odborníků, kteří jsou díky své zkušenosti a orientaci v dané problematice schopni navrhnout takové prostory, které budou vyhovovat jak funkčně – koordinace jednotlivých provozů a aktivit, technicky – volba vhodných materiálů, jejich odolnost a trvanlivost, legislativně – dodržení norem a předpisů, jako jsou například minimální šířky provozních pruhů, esteticky – prostorové utváření místa v souvislosti s lidským měřítkem; sociálně – vytvoření vhodných prostor pro setkávání či pro předzahrádky v parteru; tak v neposlední řadě ekonomicky – cena je v dnešní době významným aspektem nejen při návrhu a realizaci veřejných prostor. V případě ulic lze však i s minimálními zásahy dané problémy řešit poměrně efektivně a postupně prostorům navrácet jejich původní multifunkčnost.

Věcí druhou je sociální hledisko, tedy život v ulicích. Často se zapomíná na samotné uživatele prostorů, kteří jsou jejich

nepostradatelnou součástí. Vždyť i sebevíc nablýskaný bulvár bez korzujících davů postrádá smysl. Do procesu plánování ulic a dalších veškerých veřejných prostor je třeba zapojit veřejnost, která dané prostory denně používá, a to bez ohledu na to, jestli jen prochází, nebo tam tráví více času. Ta by si sama měla určit, jakou náplň a program by dané místo mělo mít. Tyto požadavky a podklady by pak měly hrát jednu z významných rolí při zpracování nové koncepce prostorů vznikající v rukou odborníka – urbanisty. Tím se předejde tomu, že se vytvoří nová prostranství, která nejsou využívaná, a postupem času dochází k jejich degradaci. Sami uživatelé si stanoví takovou náplň prostorů, pro kterou mají důvod místo navštěvovat – míří za něčím, co chtějí nebo potřebují a mají důvod se tam vracet. (Štogr, 2001)

Pěší a cyklistická doprava

Možnosti dopravy nejsou jen o používání motorových prostředků, jako jsou automobily či motocykly. I když tyto formy bývají rychlé a pohodlné, existují i ekologičtější způsoby dopravy. Nejpřirozenějším způsobem přemísťování je chůze, své přednosti skýtá i cyklistika, veřejná doprava a také kombinace těchto způsobů přepravy.

Pohyb pěších je v porovnání s ostatními formami přepravy výrazně pomalejší, poměrně nepravidelný a spontánní. Jedná se však o nejpřirozenější a nejčastější formu pohybu. Chodci jsou zároveň nejzranitelnějšími účastníky provozu. Jejich skladba je velmi nesourodá. V proudu pěších na ulicích jsou zastoupeny všechny věkové kategorie včetně osob se sníženou pohyblivostí. Také účel cesty pěších bývá velmi rozmanitý. V jednom prostoru se často pohybují chodci, kteří se někam účelově přesunují, s chodci, jejichž primární účel pohybu není jen přesun a je obohacen o další aktivity, například nakupování či navazování kontaktů. Proto by mělo řešení tras pro pohyb chodců odpovídat rozdílným požadavkům – přímý a rychlý pohyb versus klidný pobyt v uličním prostoru. Intenzita pohybu chodců je v daném místě

závislá především na atraktivitě cesty a v menší míře i na její délce. Přednostně využívaná trasa působí zejména svou pozitivní psychologickou atraktivitou, kam lze zařadit například architektonicko-prostorové řešení nebo sociální aspekty – četnost setkání s jinými lidmi, subjektivní pocit bezpečí. Kromě těchto prvků hraje důležitou roli i sama urbanistická koncepce, technické řešení a použití bezpečnostních prvků – zabezpečení vůči střetu s motorovou dopravou. Nebezpečná a neatraktivní místa nebo kapacitní silnice a frekventované křižovatky bez možnosti volné chůze nikdy nebudou patřit k vyhledávaným pěším lokalitám.

Obr. 56 Ulice pro všechny – Kent St., Austrálie (Zdroj: <http://northsydneytimes.com.au/>)

Jízda na kole poskytuje kompromis mezi pěší a automobilovou dopravou, tedy kompromis mezi pomalým pohybem a rychlostí. Poslední léta ukazují, že společnost opět vnímá kolo jako plnohodnotný dopravní prostředek pro přepravu v sídlech i mimo ně. Podobný postoj k jízdě na kole lze sledovat i na počátku 20. století, před tím, než na trh vstoupil osobní automobil. Volba kola jako dopravního prostředku má mnoho předností. Kromě její rychlosti a obratnosti lze zmínit blahodárny vliv na zdraví a fyzickou kondici cyklisty, současně přispívá ke zlepšení životního prostředí – snížení znečištění a emisí a v neposlední řadě může být východiskem pro řešení dopravních kolon. Jízda na kole

se opět stává jedním z běžných typů dopravy a ve velké míře se tomu přizpůsobují i ulice měst. Zajištění infrastruktury pro cyklisty však vyžaduje dostatek místa ve veřejném prostoru, což v některých sídlech může představovat problém. Řešením je poskytnout cyklistické infrastrukturu část prostoru v rámci komunikace, čímž se zároveň sníží kapacita automobilové dopravy. Taková opatření se však nedají realizovat izolovaně, musí být rozvíjena koordinovaně a integrovaně s ostatními druhy dopravy. (Martínek, 2011)

Úloha chodce jako jedinice umožňujícího přímý kontakt, jedinice komunikujícího s okolím je nezbytnou součástí fungujícího sídla. Podobným způsobem lze brát i cyklistu. I když je rychlost pohybu na jízdním kole vyšší než chůze, je přirozenou součástí života a taktéž posunuje význam veřejného prostoru z čistě tranzitního na místo, kde se projevuje život.

Zklidňování dopravy

Ve většině vyspělých států se přistoupilo ke zklidňování dopravy ve městech a obcích již na počátku tohoto století. Hlavním důvodem byla již zmíněná nekontrolovaně rostoucí automobilizace. Počet automobilů a dalších motorových prostředků postupně vytlačil život z ulic a vytvořil z nich monofunkční tranzitní zóny. V reakci na to se přistoupilo k plošnému zklidňování dopravy, jehož hlavním cílem bylo omezit dopravu a navrátit život a ruch do ulic sídel.

V dnešní době se tento přístup bere v mnoha zemích jako standardní. Důkazem toho může být například Londýn, kde je zpoplatněn vjezd do centra. To vede ke snížení počtu vozidel, a tím se zamezuje dopravním zácpám a zlepšuje průjezd přes jádro metropole. Barcelona má od centra po pobřeží vymezenou cestu, slavný bulvár La Rambla, kde mají pěší absolutní přednost. Paříž uplatňuje program na zklidnění provozu v ulicích pomocí soutěží, které platí i pro přilehlé aglomerace. V Bogotě byl zaveden vyspělý sofistikovaný systém městské hromadné dopravy, který umožňuje rychlou přepravu a snaží se omezit používání automobilů během ranní špičky. Tyto projekty dokazují, že i ve velkých městech lze pomocí

nové koncepce navrátit ulicím jejich původní význam a udělat z nich opět místa pro život.

Dopravní opatření pro zklidnění provozu se objevují především v centrech sídel, respektive v místech s vysokou koncentrací lidí a v rezidenčních oblastech. Režim v nich je vyjádřen přísnou diferenciací typu komunikace a rychlostního režimu na ní. V zásadě se rozlišují dvě skupiny. První skupina jsou hlavní místní komunikace (základní síť) s povolenou rychlostí 50 km/hod, které slouží především k provozu motorových vozidel. Jejich prostor není vhodný pro pobyt chodců. V některých případech jsou takovéto komunikace zcela separovány a stávají se z nich monofunkční tranzitní zóny, takzvané průtahy. Tyto typy komunikací nepatří do městotvorných prvků, ale v sídlech jsou nepostradatelné. Do druhé skupiny lze zařadit obslužné komunikace (obslužná síť) s povolenou rychlostí 30, případně 20 km/hod, které lze definovat jako zklidněné komunikace. (Slabý, 2004)

Spousta ulic se vyvíjela postupně spolu se strukturou sídel. Díky tomu se může stát, že v historických centrech není dostatek šířka dopravního prostoru pro komunikaci a chodník, nebo v širších centrech měst není dostatek místa pro parkování. V dávných dobách samozřejmě nikdo nepočítal s tím, že se po městě budou pohybovat dopravní prostředky v tak vysokém počtu. Dnes ale existuje spousta možností a opatření, které tyto problémy dokážou vyřešit. Začít se musí už ve fázi plánování, koncepcí a strategií, kde by měl být upřednostňován chodec, cyklista a hromadná doprava, a provoz automobilů bude omezen na minimum.

Obr. 57 Zóna 30 – Praha, Karlín (foto: T. Cach)

Dominantní formou plošného zklidňování jsou v dnešní době Zóny 30 (viz obr. 57). V Česku se zatím ve vysoké míře neuplatnily, ačkoliv už mají své místo v legislativě. Za hranicemi je však tento typ zklidnění velmi populární, například v Berlíně tvoří dvě třetiny a ve Vídni více než polovinu délky komunikací. (Skládaný, 2006)

V centrech měst je provoz zklidňován nejčastěji formou pěších zón, jejichž koncepce spočívá ve vyloučení veškerých vozidel z prostoru. Ve většině případů je v pěší zóně uplatňována takzvaná forma časové segregace automobilové dopravy, kdy je například v časných ranních a pozdních večerních hodinách umožněn vjezd dopravní obsluhy. Povolení vjezdu do takovéto zóny může fungovat i na povolení, ať už jednorázové, nebo permanentní. Menší část dopravně nevýznamných obslužných komunikací, zpravidla obytné oblasti a vilové čtvrtě, bývá upravena do podoby obytných zón. Tyto úpravy však bývají stavebně i finančně náročné, zvláště pokud jsou realizované zpětně formou rekonstrukcí ulic. Jejich realizace je však významným krokem pro vytvoření kvalitních veřejných prostranství pro rezidynty. V zahraničí existují i jiné formy zklidňování dopravy, které nejsou v Česku vůbec uplatňované, ač jejich řešení poměrně dobře napomáhá jak dopravě, tak zlepšení kvality veřejných prostranství. Základním předpokladem pro uplatnění těchto forem zklidňování je jejich ukotvení v legislativě, normách a předpisech. Jedním takovým případem je „jádrová silnice“, využívaná především ve Francii. Používá se na komunikacích, kde je vysoký provoz cyklistů a není možné nebo není nezbytné pro ně vytvářet další plochy. Pomocí přerušovaných čar po každé straně je vymezen středový (jádrový) prostor pro automobily, jehož šířka je přibližně na jeden a půl vozidla. Krajiní prostory slouží pro cyklisty, případně pro chodce. Při míjení automobilů se počítá s tím, že bude využit celý prostor komunikace. Tato forma zklidnění působí především psychologicky – komunikace je opticky zúžena, což má příznivý vliv na rychlost vozidel a bezpečnost provozu. Důležité je nestavět se k automobilové dopravě jako

k izolovanému tématu, ale je nutné celkovou koncepci řešit v kontextu všech účastníků každodenního života na ulici.

Obr. 58 Jádrová silnice (zdroj: <http://achnichts.cwoehrl.de/?p=5676>)

Pro úspěch plošného zklidňování je potřebný nejen kvalitní technický koncept (správné funkční zařazení komunikací již ve fázi návrhu koncepce), ale i promyšlená forma propagace tak, aby veřejnost jeho veliké výhody pochopila a přijala. Jízdní rychlost je pak možné udržovat na přijatelné úrovni i bez složitých a drahých stavebních opatření. Úplně nejjednodušší formou zklidnění je zavedení jednosměrných ulic v kombinaci s pravidlem pravé ruky – přednost zprava. Řešením do budoucna by mohlo být i sdílení prostor.

Obr. 59 Sdílený prostor (zdroj: <https://mobilitaetsfasten.wordpress.com/shared-space/>)

Koncepce sdíleného prostoru je založena na vhodném uspořádání prostoru, které formuje chování všech účastníků provozu tak, aby byly jednotlivé druhy dopravy navzájem zrovnoprávněné. Sdílený prostor odstraňuje formální dopravní pravidla, jako je vodorovné a svislé dopravní značení nebo typické dopravně-inženýrské prvky (obrubníky, semaforey) a nahrazuje je obyčejnými sociálními pravidly (oční kontakt, komunikace mezi jednotlivými účastníky), přičemž základní pravidla silničního provozu (např. přednost

jízdy zprava) zůstávají zachována. Takovýmto uspořádáním prostoru dochází k regulaci dopravy přímo účastníky provozu (Methorst, 2007).

Zeleň v ulicích

Veřejná zeleň je jedním ze základních skladebných prvků našich sídel, kde plní celou řadu nezastupitelných funkcí. Jako hlavní lze jmenovat funkce ekologické – pozitivní vliv na klima, vodní režim, ochranu půdy, vytváření podmínek pro růst rostlin a život živočichů; funkce sociální – rekreační, hygienická, estetická či psychologická a funkce ekonomické – tvorba pracovních míst, zvýšení atraktivity bydlení a další. S měnícím se způsobem života, rostoucí mírou stresu a rušivých elementů význam zeleně díky pozitivnímu vlivu na životní prostředí a na psychiku postupně roste. Zeleň hraje podstatnou roli i ve veřejných prostranstvích, kde se uplatňuje především jako prostorotvorný a estetický prvek, který propojuje urbanizované prostředí s přírodou.

Ulice jsou plnohodnotným veřejným prostranstvím našich sídel a plní jednu z nejzákladnějších funkcí – funkci komunikační. Zabezpečují každodenní potřeby dopravy, propojují významná i méně důležitá místa. Jedním z prvků, kterým lze výrazně zlepšit kvalitu takto významných prostor, je také umístění vegetace. Doprovodná zeleň komunikací – uliční stromořadí, zelené dělicí pásy, ostrůvky s výsadbou mezi vozovkou a chodníkem – tvoří v dnešní době téměř nepostradatelnou součást veřejných prostranství. Doprovodná zeleň podél komunikací patří do celoměstského systému zeleně, ale má svá specifika a jsou na ni kladeny diametrálně odlišné nároky než na ostatní veřejnou zeleň. Pro své exponované umístění musí vykazovat mnohem větší toleranci k negativním vnějším vlivům a stresovým faktorům, jako jsou například vysoké teploty, sucho, posypové soli nebo výfukové plyny. Kromě odolnosti vůči vnějším vlivům by měla být její předností také dlouhověkost a schopnost regenerace. V neposlední řadě je kladen důraz i na estetické

hledisko jednotlivých druhů, které se váže na prostor a dopravní podmínky v místech, kam je vegetace umísťována. Při výběru vzrostlých dřevin by měla být brána v potaz i jejich morfologie z hlediska bezpečnosti (velikost koruny, její nasazení, košatost, šířka kmene). Díky komplikovaným požadavkům je téměř vyloučené použít stejnou druhovou skladbu, která je používána například při parkové výsadbě. V současné době se pro výsadbou v ulicích používají introdukované druhy nebo kultivary, které lépe odolávají náročným podmínkám. Důležitá a poměrně často opomíjená je i průběžná údržba vegetace. Neupravená zeleň zasahující do průjezdního a průchodného profilu nebo bránící rozhledu kvalitu prostoru spíše snižuje, namísto jeho dotváření.

Závěr

Pro to, aby bylo sídlo funkční, je potřeba koncentrovat lidi a události; teprve potom se sídlo stává živým. V celkovém systému veřejných prostor by měl být kladen důraz nejen na jejich spojitý systém integrovaný s veřejnou dopravou, ale nemělo by se zapomínat i na vhodné měřítko, kterým je člověk. Místa v sídlech by měly být navrženy především pro pohyb a potřeby chodců, případně cyklistů, v kontextu s ostatními druhy dopravy.

Zohlednit při plánování nového nebo při rehabilitaci existujícího prostoru veškeré aspekty a požadavky, a navrhnout fungující ulici není jednoduché. Kvalitní koncepce však může přinést sídlo nový městotvorný prvek – atraktivní místo, které lidé budou chtít navštěvovat, místo se širokou škálou aktivit, které je pohodlně dosažitelné pěšky, na kole či městskou dopravou a nefunguje jen jako tranzitní spojnice. Je důležité počítat s tím, že ulice jsou prostorem nejen dopravním, ale především prostorem společenským, který by lidé měli přijmout za svůj. Kvalitní a fungující prostory – ulice nevýjímaje – jsou základem pro to, aby byla sídla schopna poskytnout kvalitní podmínky pro život a přispět tak k udržitelné budoucnosti naší civilizace.

Zvuk ve veřejném prostřanství

Zvuk jako složka prostředí a možnosti jeho využití v urbanistické tvorbě je pro architektury neprobádaným územím. Dynamické zvukové prostředí daného místa se v multioborových výzkumech nazývá sonosféra. V obecném povědomí nabírá kvalita sonosféry místa na důležitosti. Při redukci problematiky zvukového prostředí v městech na sledování akustických veličin popisujících fyzikální vlastnosti prostředí a dodržování jejich mezních hodnot, architekti nevědomky zavrhuji možnost „pozitivního“ využití zvuku v procesu návrhu, což může v širším kontextu ohrozit rozmanitost prostředí vyplývající z urbanistického řešení.

Vnímání architektury

„Většina lidí bude tvrdit, že architektura neprodukuje zvuk, nedá se tedy slyšet. Ale také nevyzařuje světlo, a přesto je vidět. Vidíme světlo, které odráží, a dostáváme tak dojem o formě a materiálu. Právě tak slyšíme zvuky, které odráží a ty nám také zprostředkují informaci o formě a materiálech.“ (Rasmussen, 1962)

Vizuální převaha v dnešním společensko-kulturním vývoji je reflektována také v architektonickém diskurzu. Při hodnocení se

preferuje vzhled budov a prostoru, jeho vizuální artikulace oproti jeho fyzické podstatě a skutečnému prožívání. Zajímavé je uvažovat o vlivu vizualizačních programů a masivního nástupu multimédií na paradigma navrhování a (ne)chápání architektury jako fyzického, (pro)žitého díla. Architekt jako tvůrce městského prostředí (ne jenom prostoru) jako by přestával uvažovat o atmosféře místa a s tím také o významu zvuku při jejím utváření. Převládá uvažování o architektuře přes dvourozměrné obrazy prostoru na fotografiích a videích. Vizuální kvality (kompozice, materiály atd.) nejsou ovšem jediné, které

vytvářejí konečnou podobu a charakter tvořeného prostředí. Doplňují ho v různé míře nevizuální podněty, jmenovitě zvuk. Kvalita „produktu“ urbanistického navrhování – městského prostranství (dále MVP) – se ale v porovnání s „výrobky“ příbuzné disciplíny průmyslového designu nehodnotí z pohledu všech smyslových vjemů. Je třeba vyvinout nástroje v rámci urbanistického plánování a navrhování, které by obsáhly akustický rozměr městských prostor podobně jako u výrobků v průmyslovém designu.

Celostní prožívání architektury a prostoru

Zažít architektonické dílo a prostor vyžaduje celostně vnímat prostředí, které je jím tvořeno. Pověstný duch místa nevyrostá přímo z architektonického prostoru, ale z prostředí, které v prostoru vzniká. To člověk vnímá všemi smysly, i sluchem. Zvuk přímo ovlivňuje naše emoce a psychickou pohodu. Proto má vysoký podíl při utváření celkového dojmu z daného architektonického prostoru, architekt by s ním tedy měl vědomě zacházet.

Steen Eiler Rasmussen jako první teoretik architektury přímo podtrhuje význam chápat architekturu jako vícesmyslový zážitek, Peter Zumthor prezentuje architektonické atmosféry a jejich vliv na dojem a identitu díla, a konečně Juhani Pallasmaa představuje architekta razícího princip navrhování pro všechny smysly. Každý z nich věnuje osobitou část výkladu zvuku a vnímané akustice prostoru při utváření charakteru prostoru.

Příkladem komplexního přístupu k návrhu architektonického díla s přihlédnutím k prožívání prostoru jsou termální lázně ve švýcarské vesnici Vals od Petra Zumthora. Další výjimečné architektonické dílo, které bylo od počátku navrhované pro rovnocenný vizuální a aurální zážitek prostoru je unikátní projekt Philips pavillon od Le Corbusiera a Iannis Xenakise z roku 1958. Z tvorby veřejných prostranství je možné uvést rekonstrukci promenády v Zadaru od Nikoly Bašiča, při níž vznikly mořské varhany, které jsou rozeznívány mořským příbojem. Návrh

tak umocňuje dojem z mořského živlu a akcentuje atmosféru místa.

Podstata zvuku

Zvuk můžeme chápat ve třech aspektech – fyzikálním, fyziologickém a psychologicko-sémantickém. Chápání slyšení se v nich postupně přesouvá od objektivní, univerzální roviny na subjektivní – osobní rovinu. Pokud chceme hodnotit zvuk celostně, musíme brát v potaz všechny tyto tři stránky.

V současné stavební praxi se zachází hlavně s fyzikální stránkou zvuku, která je redukována na údaje o jeho fyzikálních parametrech v prostoru a čase. Jenomže ke každému zvukovému signálu můžeme (musíme) přisoudit také nějaký význam a kvalitu. Jinak může dojít ke zploštění chápání a nepřesné definice povede k chybným závěrům, které zvuky posilují a které oslabují dojem z designu prostředí.

Psychologicko-sémantický aspekt

Člověk nikdy nevnímá podněty na absolutní stupnici. Vždy porovnává podněty mezi sebou a podle toho jim přiřazuje význam nebo hodnotu. To má závažné dopady při kvalitativním posuzování zvuků, zejména když se jedná o složené zvuky, které tvoří zvukové prostředí prostoru. Vždy záleží na kontextu (prostředí, očekávání, ději...). Téma symbolického významu zvuků a psychologických vlivů na člověka má blízko ke konceptuální tvorbě architekta. Předchozí zkušenost, očekávání a kulturní symbolika jsou pro výsledný vjem zvuku u člověka zásadní. Další stránkou tohoto aspektu je schopnost „slyšet“ prostor. Schopnost vědomě (i podvědomě) zachytit změnu charakteru prostoru (prostředí) na základě vnímané akustiky prostředí je zvukové povědomí o prostoru. Toto povědomí v sobě zahrnuje i způsob chování se a emocionálního prožívání prostoru. Vždy, když je řeč o zvukové „náladě“ nebo „pocitu“ prostředí, odvíjí se od zvukového povědomí prostoru tohoto prostředí.

Koncept aurální architektury (Blessner, 2007) – tedy zvukové charakteristiky daného

architektonického prostoru – uvažuje čyři způsoby, jak se toto povědomí projevuje. V první řadě silně ovlivňuje naše společenské chování – některé prostory znějí veřejně a otevřeně, jiné protlačují pocit uzavřenosti a soukromí a tak ovlivňují naše chování. Za druhé podporuje orientaci a hierarchizuje prostředí – jak zní naše kroky, rozlehlost ozvěny, směrovost zvuků. Za třetí, upravuje náš estetický dojem z prostoru. Bez akustických rysů může prostor působit jako vizuální sterilní místnost ponořená v šedi. Nakonec je uvažovaný nejpodstatnější způsob, kterým je vystupňování prožitku hudby a hlasu, tj. smíchání akustických vlastností prostoru a charakteru zdrojů zvuku do jednoho celku – sluchového zážitku. Prostor je tak nadstavbou zvukového umění.

Fenomenologie zvuku

Dosavadní soustředění se pouze na negativní účinky hluku zapříčinilo, že akustická dimenze v architektuře je často redukována jen na protihluková stavební opatření. Poznávání a zůstávání nebo přebývání v rámci určitého prostoru, je také otázkou toho, jak byl prostor navržen a od kvality zážitků, které prostředí nabízí. Otázkou, zda to je, či není krásné místo. V minulosti byly práce zabývající se vizuálními aspekty míst a urbanistickým parterem četné. Jako příklad lze uvést estetický přístup Camilla Sitte. Zpracování konceptu ducha místa v knize *Townscape* (Cullen, 1995) poukazuje na to, jak charakteristický vizuální ráz přispívá k pocitu ducha místa, a tím inspiruje lidi, aby se v tomto prostoru zdržovali. Podobné téma se dá nahlížet z pohledu zvuku (Amphoux, 1993). Určité zvuky vytvářejí určité asociace a nesou tak informaci o okolí – o prostoru, která má stejný význam, ne-li větší než vizuální informace. Zvuky prostředí informují o událostech, které v daném prostoru probíhají, jsou podnětem k pátrání po jejich zdrojích a příčinách našim zrakem. Zvuky formují naše vnímání prostoru díky zažitým asociacím, které vyvolávají – svištění pneumatik – pocit ohrožení, šumění listů – pocit klidu a bezpečí. Některé zvuky prostředí se stávají nositeli identity určitého

místa, některými symboly, ke kterým se vztahuje kultura obyvatelstva.

Zrak přináší informaci o bariérách a definicích prostoru. Sluch informuje o míře prolínání prostoru. Metaforicky se dá říci, že zrak nese informaci o „formě“ a zvuk přináší poznání o „obsahu“ prostředí. Sluch je všesměrový a nejlépe informuje o okamžitých změnách dějů v prostoru a varuje před potenciálním nebezpečím. Zrak můžeme zaměřit pouze na určitý výřez a vybrat si, na co a v jakém detailu se na něj zaměříme. Podle zvuků prostředí dokážeme vytušit celkovou geometrii a přibližnou materiálovou bázi prostoru. Zvuk vnímáme kromě uší i celým tělem. Zatímco zrak objektivizuje, sluch zosobňuje. Při porovnání se zrakem je slyšení velmi tělesný a bezprostřední zážitek. Zvuku (změněm akustického tlaku) se tělo nedokáže bránit. Nemůžeme si „zavřít uši“ podobně, jako bychom zavřeli oči.

Obr. 60 Zvuková obálka kostela jako společenská hranice obce (Matěj Kamenický)

Zvuk má i výrazný sociální rozměr, protože je smyslem sdílení a komunikace. Zde hrají základní roli zvukové hranice prostoru. Zvuk vytváří v povědomí a podvědomí sonosférickou obálku místa, resp. děje. Sonosférická obálka je ohraničení časoprostoru, v němž je působení zvuku charakterizující tento časoprostor. Když je člověk uvnitř této „obálky“, cítí se jako součást prostředí daného místa (děje), vytváří se pocit sounáležitosti. Hranice, rozhraní a ohraničení jsou pro pochopení a ztotožnění se s prostorem stejně důležité jako povědomí o středu prostoru. Sonosféra daného místa často přesahuje jeho vizuální hranice a tím vtahuje člověka jako účastníka, i když se nenachází přímo v prostoru daného místa. Takové

působení zvuku je dalším důvodem, proč by architekt-urbanista neměl podceňovat význam sonosféry, kterou svým návrhem přímo či nepřímo ovlivňuje nebo vytváří.

Hluk a šum

Hluk je každý rušivý, obtěžující, nepříjemný, nežádoucí, nepřiměřený nebo zdraví škodlivý zvuk. Je zřejmé, že jde o velmi subjektivní definici, která se váže na kvalitu (význam) zvuku. Aby hluk a ochrana před ním mohly být institucionalizovány, objektivizuje se tato definice stanovením přípustných hodnot hladin akustického tlaku v určitém časovém období v určitých místech. Zvuk se tedy kvantifikuje na jednorozměrnou veličinu. Šumy a hluky jsou neperiodické složené akustické signály. Avšak hluk neznamená a priori šum (např. tzv. hudební hluk).

Dva přístupy ke zvuku

Architekt-urbanista může ovlivnit podobu zvukového prostředí daného prostranství různými způsoby. Přitom musí počítat s jeho třemi stránkami, které jsou vzájemně podmíněny. Podle míry, jakou se zabývá jednotlivými těmito stránkami, je možné odlišit dva základní přístupy k zvukovému prostředí ve městě:

Kvantifikační přístup (obtěžování hlukem)

Kvantifikaci akustické energie ve venkovním prostředí (hlavně aglomerací a větších souborů) se zabývá obor urbanistické akustiky. Z hlediska architektury je dnes relevantní sledování a snižování hluku ve venkovním prostředí. Tento přístup je dlouhodobě institucionalizovaný ve většině zemí světa, kde zajišťuje dodržování hygienických limitů pro zdraví neškodné životní prostředí. Používá objektivní metody pro stanovení energetických hladin a akustických vlastností prostor. Ke zvuku přistupuje jako k odpadu, s ohledem na míru obtěžování a hrozby. Ústředním pojmem v tzv. hlukovém přístupu ke zvuku je rozmrzelost nebo také míra obtěžování. Mrzutost je pocit nepříjemnosti, spojený s jakýmkoli činitelem nebo podmínkou – vědomě nepříznivou. Je to subjektivní činitel,

kteřý podle svého stupně rozhoduje, zda se zvuk stane hlukem. V současnosti probíhají výzkumy s cílem určit obecné externí faktory, které ovlivňují stupeň mrzutosti od vystavení hlukem.

Kvalifikační přístup (zkoumání zvukového prostředí místa)

Přístup s velmi širokým odborovým záběrem. V hlavní oblasti zájmu je způsob, jakým je zvuk vnímán. Používá multidisciplinární metody měření a hodnocení, které mohou zahrnovat i kvantifikaci energie, případně akustickou analýzu. Vždy vychází ze syntézy několika technik zkoumání najednou. Tímto přístupem se zabývá široký rozsah profesionálů od akustiků po architektky. Ke zvuku se přistupuje jako k prostředku, zdroji, s ohledem na míru výběru a požadavků či potřeb. Zájem o kvalitativní popis zvukového prostředí jako nedílné součásti urbanismu města projevil jako první architekt Michael Southworth, žák Kevina Lynche v roce 1969. Všiml si postupné změny charakteru zvuků podle typu městských prostor v Bostonu, kterou zaznamenával jako určitou kompozici prostředí (Southworth, 1970).

Dotčena legislativa

Zvuk je v českých zákonech podchycen jednostranně, z hlediska hygieny, resp. z hlediska jeho fyzikálního popisu. Vyhlášky a nařízení vlády České republiky řeší:

- dopravní hluk
- hluk z jiných zařízení, průmyslový hluk, stavební hluk, hluk TZB a jiné
- hluk z jiných než výrobních a dopravních aktivit lidí

Pozornost legislativy je soustředěna zejména na prostředí, kde se zdržují lidé, ať už z oddechových, volnočasových, nebo pracovních aktivit. Legislativa zvláště řeší pracovní a zvláště životní prostředí. Životním prostředím je myšleno prostředí, ve kterém pobývají lidé z jiných než pracovních aktivit.

Vliv hluku ve venkovním prostředí se posuzuje na základě hodnot popisných charakteristik, zjištěných v uvedených místech sledovaného prostředí – vnějšího i vnitřního – např. před obvodovým pláštěm občanských budov a obytných budov, na hranicích pozemků. Samostatnou kapitolu tvoří legislativa definující způsob sledování a vyhodnocování stavu zvukového vnějšího prostředí podle směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/49 / EC. Ty představují Strategické hlukové mapy a Akční plány ochrany před hlukem. Sleduje se tu dodržování hygienických limitů stanovených fyzikálních veličin, popisujících hladinu zvuku po určitou dobu v stanovené denní době.

Připravovaná legislativa

Novela zákona 258/2000 Sb. „O ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů“ přináší jisté kontroverze ve změně definic zdrojů zvuku, které jsou zákonem považované za hluk. Přináší možnost udělování trvalé výjimky pro ospravedlnění existence nutných zdrojů hluku. Je významným posunem k možnosti výstavby obytných staveb v centrech měst, zatížených hlukem. Novela ale nemá praktický dopad na praxi urbanisty při tvorbě městských veřejných prostranství.

Nově připravovaný zákon "O ochraně veřejného zdraví před hlukem a řízení hluku v komunálním prostředí"⁵ zavádí zónování sídel na hlukové zóny A, B, C, D. Ty jsou charakterizovány a mapovány podle výpočtové míry zatížení prostoru hlukem:

- A. Hluk není problém (U výstavby chráněných staveb není limitujícím faktorem)
- B. Hluk může být problém (Při stanovení plánovaného záměru výstavby chráněných staveb nebo zdrojů dopravního hluku musí být splněny stanovené podmínky)

- C. Hluk je problém (Vydání povolení plánovaného záměru není zaručeno, je nutná realizace protihlukových opatření)
- D. Hluk je vážným, limitujícím, problémem (Povolení plánovaného záměru výstavby chráněných staveb v zóně je běžně odmítnuto)

Hlukové zóny budou zpracovány pro celé území ČR a aktualizovat se budou v pětiletých cyklech.

Stavebník bude při záměru stavby seznámen s úrovní hluku v území a bude na něm, aby se dostatečně před hlukem ochránil. Pokud naopak vznikne záměr vybudovat nový zdroj hluku v území, bude se konat standardní povolovací řízení včetně posouzení hygienických hledisek na stávající výstavbu.

Sonosféra

Zvukové prostředí daného místa, vnímané a hodnocené lidmi, které je výsledkem aktivit a interakcí v daném místě se nazývá sonosféra⁶ (angl. soundscape). Obecně se může dělit na lo-fi (nizkokoinformační) a hi-fi (vysokoinformační) sonosféru (Schafer, 1994). V zásadě jde o kvalitativní pojetí zvukového prostředí s holistickým přístupem. Jako hi-fi označíme takové zvukové prostředí, ve kterém jednotlivé zvuky mohou být slyšitelné zřetelně, včetně detailů a prostorové orientace. Taková sonosféra dodává zvukovému prostředí prostorovost. Lo-fi sonosféra obsahuje zvuky nezřetelné, překrývání zvuků způsobuje zvýšení hluku v pozadí. Lo-fi sonosféra vytváří prostředí bez hloubky, kde zůstávají pouze zvuky bezprostředně přítomné. Definice a rozsah pojmu sonosféra jsou standardizované normou, chybí však dohoda o metrice a metodický standard pro měření, popis a vyhodnocování v různých prostředích. Je však otázkou, jestli je vůbec možné a praktické dostatečně přesně a jednoznačně vymezit něco tak subjektivního. Sonosféra se obecně skládá ze souboru zvukových událostí probíhajících

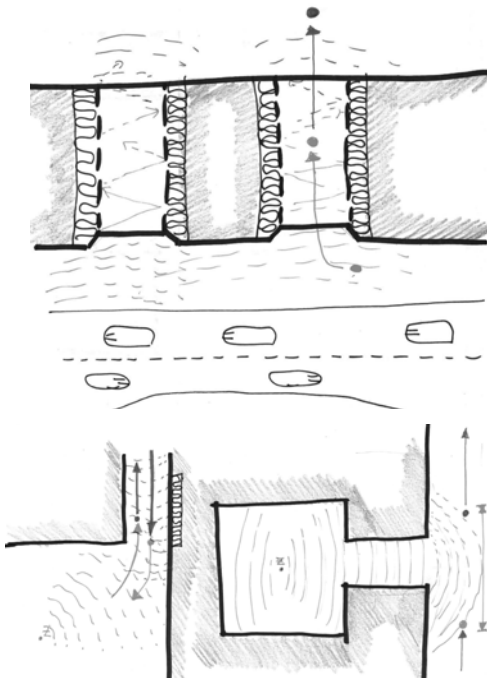
⁵ Záměr zákona ohlášen v r. 2012, v současné době se zpracovává do paragrafového znění

⁶ ISO/TC 43/SC 1/WG 54-ISO/DIS 12913-1 Perceptual assessment of soundscape quality

v čase, seskupených podle výskytu a významu do určitých prvků sonosféry – do popředí, horizontu, dominanty a prostoru. Díky dlouhodobému zájmu o vztah architektury a zvuku ve francouzském institutu Cresson při škole architektury v Grenoble je možné sonosféru místa rozdrobit na objektivně uchopitelné elementy – zvukové jevy (Augoyard, 2005).

Zvukové jevy

V konceptu sonosféry chybí multikriteriální popisné charakteristiky, které by umožnily popis a zhodnocení akustické situace v mikro-měřítkách a okamžicích v rámci městského prostoru. Zvuk neumíme uchopit celostně, protože nemáme repertoár jednoznačných slov pro komplexní popis. Teorie zvukového jevu, vyvinutá v Centru pro výzkum zvukových atmosfér v architektuře (CRESSON), je navržena jako nástroj, kterým lze zvukové elementy tvořící sonosféru konkrétního městského prostoru uchopit a zkoumat jako prostředníka mezi popisem zvukového prostředí a subjektivním popisem sonosféry.

Obr. 61 Zvukové jevy využitelné architektem – filtrace a výřez (Matěj Kamenický)

Ve svém inovativním příspěvku ke studiu sonosféry institut navrhuje slovníček pojmů, které konceptualizují a srozumitelně popisují zvukové situace v sonosféře. Tyto pojmy se nazývají „zvukové jevy“ a jsou rozděleny do kategorií podle své povahy. Po 15 letech interdisciplinárního výzkumu vznikl soubor 82 hierarchicky uspořádaných „jevů“, které mohou být použity jako sluchová paralela s morfologicko-typologickou klasifikací architektonických prvků. Soubor se skládá z 16 hlavních a 66 vedlejších zvukových jevů. Jsou jednotlivě popsány z hlediska šesti různých odborností (akustika, architektura, psychofyzologie, sociologie, muzikologie a mediální lingvistika). Některé z nich jsou přímo ovlivnitelné a použitelné v architektuře (viz obr. 61).

Hlavní přínos spočívá právě v popisu zvukového jevu z pohledů různorodých disciplín. Uživatel si může vybrat způsob interpretace daného zvuku a výsledného zážitku (účinku/efektu) podle disciplíny, která mu je nejbližší. Koncept stojí na výchozích pozorováních reality urbanistického prostoru:

- Zvuková událost nemůže být oddělena od prostorových a časových podmínek při šíření jejího fyzického signálu. (Závislost šíření zvuku na objektivních vnějších podmínkách.)
- Zvuk dané události je dotvářen sluchovou kapacitou, postojem a kulturním zázemím posluchače. (Závislost výsledného významu na subjektivních vjemech posluchače.)
- Univerzální přístup k poslechu není možné stanovit.
- Každý děj v rámci urbanistické struktury má svůj zvukový projev.

Zvukové prožívání místa

Tomáš Řiháček, v jistém smyslu pionýr výzkumu sonosféry v Čechách, uvádí svůj původní výzkum hledající jednoznačnější vyjádření emočního prožívání zvukového prostředí vybraných míst v Brně (Řiháček, 2009). Jedním z výsledků tohoto kvalitativního

psychologického výzkumu je repertoár tzv. prožitkových kategorií, tvořících převážně sémantické polární dvojice, podle kterých je možné sledovat vliv zvukového prostoru na emoční stav člověka. Zkoumání takového popisu sonosféry míst umožnil vyslovit určité předpoklady o povaze vztahu vnímání a stavu zvukového prostředí. Tyto kategorie se po určité přípravě dají použít jako referenční metrika při porovnávání různých sonosfér. To předpokládá i nedávny tuzemský výzkum akustických hledisek v urbanistické tvorbě (Kamenicky, 2016).

Plánování sonosféry

V praxi je dnes vnější zvukové prostředí sledováno a mapováno vzhledem k míru hlukové zátěže, s ohledem na větší území, nejčastěji pomocí hlukového mapování. Toto mapování hluku je však přesně determinováno a omezuje se na vymezené zdroje hluku a vymezené území, které jsou však většinou lokalizovány v okolí výrazných zdrojů hluku.

Mapování a stanovování hlukové zátěže z dopravy a průmyslu je obšírně zkoumáno a podchyceno. Nedostatečně jsou však prozkoumány další, „pozitivní“ zdroje v městském prostředí jako například voda, ptáci, lidská přítomnost a činnosti. Stanovování průměrných energetických hladin A zvuku 1 m od fasády, jak to vyžaduje směrnice EU, dnes nemapuje stav skutečného zvukového prostředí, zejména ve vnitřním prostředí staveb a v tzv. pěších zónách.

Chybí detailní porozumění a mapování šíření zvuku v „mikroměřítku“, na úrovni ulic a městských bloků. Probíhá vývoj rychlých a relativně přesných auralizačních nástrojů, které by zahrnovaly jemnou geometrii budov, materiálové charakteristiky a několik typů zdrojů zvuku.

Oblasti s vysokou akustickou kvalitou nelze identifikovat na základě úrovně zvuku samotného s využitím stanovených deskriptorů v hlukových mapách, jak to vyžaduje legislativa pro stanovování psychologicko-fyziologické nezávadnosti prostředí. Je třeba studovat informační obsah sonosféry,

rozlišovat chtěné a nechtěné zvukové události – jejich vhodnost v každém konkrétním kontextu městských veřejných prostranství nebo zemí.

To je poměrně radikální odklon od současných přístupů, kde hladina hluku má tendenci dominovat v diskuzích o tvorbě „tichých zón“, požadovaných směrnicí EU. Zaměřením se výhradně na míru hlučnosti může paradoxně vést k akusticky chudé a velmi nevhodné atmosféře městských prostranství, nepoužitelné pro mnoho dějů a činností běžného života.

Dva konceptuální směry jsou zformovány při budoucím plánování sonosféry v rámci kvalitativního přístupu:

Maskování nechtěných zvuků, typologie chtěných zvuků

Přístup předpokládá oproštění od detailního analyzování a členění sonosféry, případně její vnímáním lidmi. Upřednostňuje model, který sestává z kontextuálně podmíněného součtu zvuků očekávaných a nechtěných pro danou sonosféru (místo) v určitém časovém intervalu. Úkolem je zjistit, které zvuky jsou chtěné a vhodné, a které musí být naopak maskovány nebo odstraněny, ať už pasivně stavebně, programově nebo aktivní zvukovou produkcí. Z toho pak vychází legislativně ukotvený „akustický úkol“ při návrhu prostoru. Tím se má efektivně zlepšit kvalita sonosféry, potažmo místa. Dá se chápat jako akustická paralela k světelnému konceptu osvětlení prostranství.

Popis jednotlivých aspektů sonosféry

Tento koncept rozebírá sonosféru detailněji, jako zvuková paralela k světelnému plánu prostranství. Kromě zdrojů zvuku, neutrálně kategorizovaných, sleduje a popisuje sonosféru psychoakustickými veličinami jako je vnímaná hlasitost, ostrost, časovost, výskyt impulzních zvuků apod. Dále vědomým komponováním prostoru a zdrojů zvuku (chtěných a nechtěných) a úpravou šíření zvuku v prostoru tak, aby vznikaly určité zvukové jevy. Vhodnost řešení se pak musí stanovit institucionálně vhodnou kvantitativní metrikou.

Městské zvukové prostředí je dnes zahlceno hlukem dopravy nebo technických zařízení,

vytvářejících zvukové jevy jako je např. dron. Při přechodu ideálním veřejným prostorem zažívá chodec sekvenci různých atmosfér, které obsahují sonosféru různého složení a charakteru. Zploštění problematiky na „snižování hlučnosti“ ještě nezaručuje, že takové sekvence, obohacující a dekoncentrující městské prostředí, vzniknou v akusticky „uvolněném“ prostředí tichých míst.

Popis sonosféry městských prostranství

V posledním desetiletí se výrazně znásobil počet výzkumů a experimentů sledujících popis a identifikaci klíčových faktorů pro hodnocení a deskriptivní popis sonosféry. S nedávným stanovením pevné definice sonosféry a jejích klíčových vlastností se očekává, že výzkum a používané metody se začnou ubírat soudržným směrem (Schulte-Fortkamp, 2014).

Pokusy o popisné modely sonosféry jsou:

- Verbální, jako například *positive soundscapes project* (Davies et al., 2013). Vytvářejí se zde osy dimenzí sonosféry, dvou proti sobě stojících sémantických kvalitativních kategorií spojených s charakteristikou nebo pocity ze zvuků slyšených. Například škála „živý – ospalý“.
- Popis podle zdrojů zvuku jako například jeden z prvních ucelených od Leobona (Leobon, 1995).
- Nejstarší jsou popisy dle hierarchických kompetentů – například Shaferův deskriptivní model (Shafer, 1994) nebo český Řiháčkův model (Řiháček, 2009)

Ani jeden způsob však zatím není dostatečně praktický, jednoduchý, jednoznačný a zároveň holistický, aby mohl být použitelný v paradigmatu architektonického navrhování přímo a systematicky, případně by mohl institucionalizovat hodnocení sonosféry.

Popis zvukového prostředí, které bude nějakým způsobem vnímáno lidmi, musí odrážet význam obsažených zvuků a také vycházet z kontextu prostředí. Zvuky tedy musí být jednoznačně kategorizovány a jejich význam v rámci sonosféry srozumitelně, výstižně

a univerzálně definován. Důležitá je tedy kategorizace a kompozice.

Taxonomie zdrojů zvuku v sonosféře je v současnosti standardizována na tři úrovně kategorií – podle typu místa, podle kategorií zdrojů, a nakonec podle samotných zdrojů zvuku. Pro mapování sonosféry je důležitá střední úroveň, kde jsou definovány kategorie: mechanická doprava, přírodní zvuky a lidské (společenské) zvuky. Toto dělení zdrojů, adaptováno dle Leobona, je používáno také v tuzemském výzkumu (Kamenický, 2016), který si klade za cíl vyvinout použitelnou metodu kvalitativního mapování sonosfér městských prostranství pomocí kategorizace jejich zvukového složení (Obr. 61).

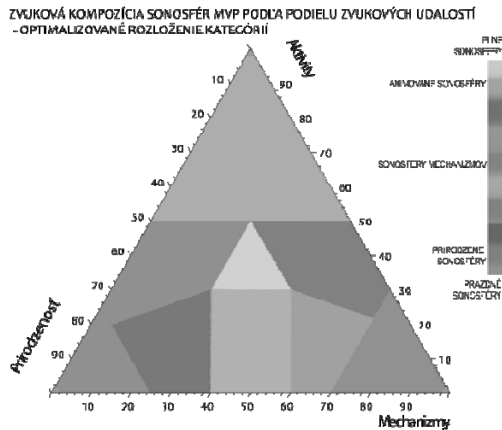
Kompozice a vymezení sonosféry závisí na jejich prvcích. Ty mohou být odvozené z Řiháčkova členění (Tab 1). Prvkem sonosféry tak může být nějaká zvuková událost (na základě zvukového zdroje) nebo už představený zvukový jev (vychází z aurální architektury místa a povahy zdrojů zvuku).

Tab 1: Řiháčkova kompozice sonosfér dle povahy prvků (Matěj Kamenický)

<p>Dominanta</p> <p>význačný zvukový jev nebo zvuková událost, časově stálá, ne vždy přítomná</p>	<p>Horizont / pozadí</p> <p>zvukové události, které jsou součástí jiné sonosféry, znějící "tam", časově nestálé</p>
<p>Popředí</p> <p>zvukové události, časově stále, tvoří atmosféru místa, přítomné vždy</p>	<p>Prostor</p> <p>Prvek nemusí být přítomen, vychází s aurální architektury</p>

Tyto prvky jsou definovány vždy relativně k pozici v rámci prostranství. Sonosféra je celkově nestálá a spojitá, prolíná se s jinými sonosférami. Pro popis prvků sonosféry daného místa je nutné zhodnotit převažující typický stav, který platí v převažující části daného prostoru. Charakter sonosféry formuje i její proměnlivost (stálost) během dne, rozlišitelnost zvukových událostí apod.

Obecně lze popsat sonosféru zařazením do kategorie z hlediska charakteru zvukové kompozice a dále detailněji podle vyskytujících se prvků členění.

Obr. 62 Optimalizovaná kategorizace sonosfér dle zvukového složení (Matěj Kamenický)

Nástroje architekta z hlediska hluku

Akustické parametry a rysy sonosféry, které mohou přímo ovlivnit dojem z konkrétního městského veřejného prostoru, se dají rozdělit do dvou skupin:

- generující krajinu – zvukové události
- rezonující krajinu – fyzický prostor

Architekt může rozhodovat o podobě obou těchto „krajín“, a tím ovlivňovat šíření zvuku a podobu výsledné sonosféry, s přihlédnutím k očekávání (potřebě) obyvatel, vyplývající z kontextu tvořeného urbanistického prostoru.

V procesu plánování a navrhování jsou potřebné „nástroje“ na třech hierarchických úrovních:

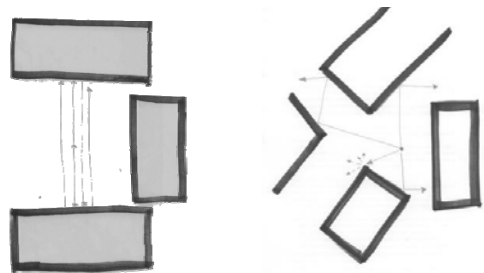
1. Standardizovaný popis sonosféry prostranství nebo území jako nadstavba k hlukovým mapám.
2. Repertoár architektonicko-urbanistických zásad při formování sídelní hmotové struktury a geometrie městských prostranství.
3. Repertoár architektonických prvků a materiálů, přímo použitelných pro

ovlivňování akustické situace v daném místě.

Nástroje, použitelné v paradigmatu navrhování, se dají rozdělit na nástroje aurální architektury (prostor, hmota a materiály), vložené děje a vybrané zvukové jevy. Proporce prostor a zvolené materiály nejvíce ovlivňují charakter zvukového prostředí. Spíše než o nové nástroje jde v případě aurální architektury o doplnění vlivu známých prvků urbanistické tvorby na vznik a šíření zvuku. Vznik zvukových jevů nemá architekt pod kontrolou, ale může je, podle druhu, v různé míře podpořit buď hmotou, nebo vloženými ději (zdroji).

Prostor

Prostorové nástroje představují nastavení vztahů budov, jejich vzdálenosti vzhledem k amplitudě zvuku a natočení vzhledem k možnému šíření zvuků. Struktura zástavby významně ovlivňuje šíření zvuku a jeho intenzitu, případně vznik rezonance. Konfigurace terénu, pozice stavebních objektů vůči možným zdrojům zvuku, trasování a uspořádání liniových staveb a míra využitelnosti (univerzálnosti) daného prostoru jsou jednou skupinou nástrojů.

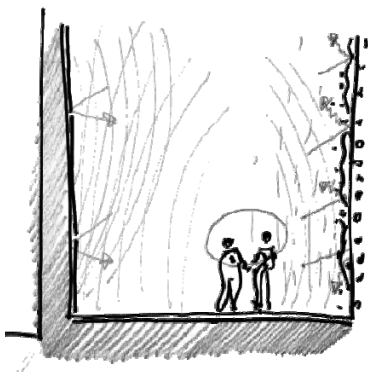
Obr. 63 Vliv hmotové struktury na šíření zvuku (Matěj Kamenický)

Hmota a materiál

Formy a členění hmot objektů, mají vliv na šíření zvuku hlavně v úzkých a dlouhých prostorách, případně dvoranách a atriích. Budova může fungovat buď jako difuzor (rozptylovač), pohlcovač, nebo účinný reflektor zvukových vln. Základními charakteristikami určujícími vliv materiálů na šíření zvukových

vln jsou koeficienty pohltivosti, odrazivosti a přenosu.

- Hmotnost určuje míru pohltivosti a přenosu vibrace.
- Struktura (členění, pórovitost) určuje míru a typ odrazu a míru pohltivosti.
- Pružnost určuje míru odrazu a přenosu.

Obr. 64 Měkká nebo vegetační fasáda jako difuzor pro snížení hladiny odrazeného zvuku v úzkém prostoru (Matěj Kamenický)

Obr. 65 Akustická akcentace vstupu do ticha kláštera tekoucí vodou v kašnách (foto: Matěj Kamenický)

Fasády a horizontální povrchy jsou plochami, které architekt v návrhu dokáže výběrem členění a materiálu přeměnit na pohlcovače, rozptylovače, nebo odrazky zvukových vln. Hustá zeleň vertikálních zahrad, trávníky, betonové obklady nebo skleněné fasády mohou

mít zásadní vliv na akustickou situaci v městských prostranstvích.

Obscné zásady

Architekt může připravit podmínky pro vznik vhodné sonosféry – používat zvukové akcenty v souladu s prostorovými akcenty; vhodným návrhem akusticky maskovat nechtěné zvukové situace; vybrat určité zvukové jevy do kompozice; hmotou omezovat zvyšování hlasitosti – vybírat místa útlumu a přechodu mezi sonosférami a podobně.

Míru hlučnosti a charakter zvukového prostředí z pohledu architekta určují ve veřejném prostoru tyto hlavní faktory:

- Struktura zástavby – uspořádání budov, proporce prostoru (půdorysné, v řezech).
- Forma obalového pláště budov – použití materiály, konstrukce, míra členění.
- Tvar budov – velikost jednotlivých ploch, měřítko, proporce vzhledem k veřejnému prostoru.
- Vegetace – hustota a výška stromů, vegetační fasády.
- Doprava – druh dopravy, kvalita povrchů silničních, resp. kolejových svršků (typ obrusné vrstvy při cestách, typ železniční tratě apod.), zpomalení dopravy urbanistickými prostředky, preference určitých typů pozemních komunikací ve městech.
- Využití v urbanistickém parteru – společensky přijatelné (žádoucí) zvuky provozů, versus hluk z výrobních a zábavných funkcí.
- Zonace v UPn – direktivní označení zvláštních požadavků na přípustné hodnoty veličin určujících akustické parametry prostředí ve vyhrazených zónách (souborech).

Oblíbenou možností nebo představou je částečné nebo úplné vyrazení pozemní dopravy z prostoru ulice či náměstí (vytvoření pěší zóny). Takové odsunutí dopravy je v široké veřejnosti a mezi představiteli obcí považováno

za vyřešení problému nepříznivého zvuku z daného prostředí.

Závěr a shrnutí

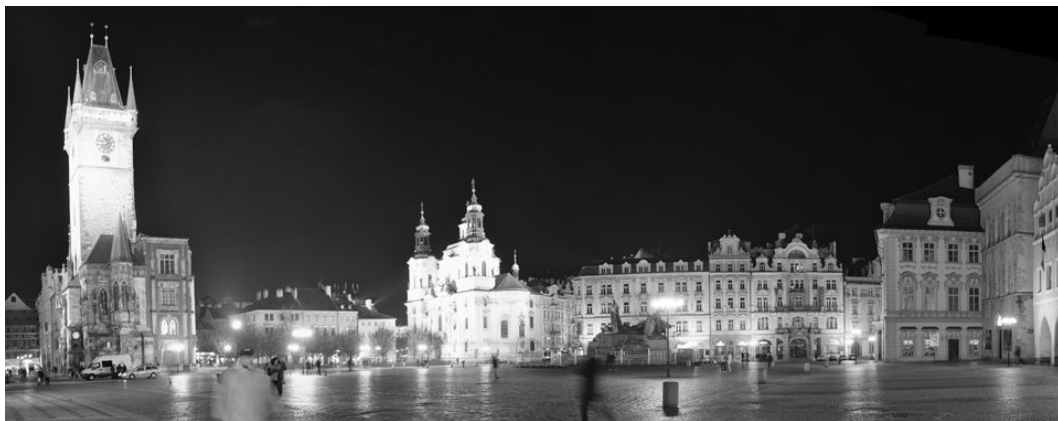
Kvalitu zvukového prostředí neurčuje pouze doprava. Navíc je možné, že při současném trendu vývoje technologií budou dopravní prostředky při pomalejší jízdě v městských centrech tišší, než je hlasitý hovor skupiny lidí. Snížení hlučnosti, které je způsobováno dopravou (a TZB), je možné dosáhnout technickým zdokonalením dopravních prostředků (tišší pohonné jednotky, snížení hluku odvalování apod). Je nutno klást otázku, jaké zvukové prostředí má vzniknout v akusticky „vyprázdňeném“ prostoru tiché dopravy.

Zatímco většina nekvalitně hodnocených zvukových prostředí jsou hlučné a hlasité, mnoho (ne-li většina) vysoce kvalitních prostředí mají také k tichu a „prázdné sonosféře“ daleko. Stačí pomyslet na park, fontány, zvony, hlasy na tržišti a náměstí. Tiché oblasti jsou vnímány jako kontrast k výrazu hlučné oblasti. Je třeba je nahradit inkluzivnějším a přesnějším identifikátorem „oblastí s pozitivní akustickou kvalitou“, resp. prostranstvím s vhodnou kategorií sonosféry, odvíjející se od typologie a převládajícího využití prostoru. Tento přístup zahrne kromě kvantitativní charakteristiky zvuku i kvalitativní charakter zvukového prostředí – jeho informační hodnotu pro uživatele v daném kontextu, podobně jako při zvukovém designu výrobků. Připravovaný nový zákon ČR o ochraně před hlukem, by měl kromě stanovení čtyř hlukových pásem implementovat pojem sonosféra a stanovit kvalitativní požadavky na zvukové prostředí.

Zamezil by se tím problémům s povolováním chtěných zvukových událostí, které však překračují legislativní limity (definováno přípustnými hodnotami pro klasické veličiny, kterými se hodnotí hluková zátěž) a jasným vymezením nevhodných zvukových událostí. Pro urbanistickou tvorbu znamená požadavek tvorby vhodného a kvalitního zvukového prostředí potřebu zajistit hmotně materiálové podmínky, které by preferovaly vznik sonosfér určitých typů. Tyto požadované nebo stávající kategorie sonosfér by měly být předem stanoveny územně plánovacími podklady nebo dokumentací, jako například UAP, v podobě určité „nástavby“ hlukových map, jako první ze tří úrovní nástrojů pro vytváření předpokladů kvalitního (žádoucího) zvukového prostředí městských veřejných prostranství. Na to navazuje potřeba vědomého ovlivňování šíření zvuku a vzniku zvuku v navrhovaném urbanistickém prostoru. Centrálními pojmy by mohly být zvukový jev a aurální architektura. Vědomým vytvářením podmínek pro vznik zvukových jevů určitého typu může architekt komponovat zvukové prostředí prostranství. Paradigma architektonické tvorby by se tak přiblížila postupu v průmyslovém designu, kde se klade důraz na zvukový design produktu.

Mezi prvky městských veřejných prostranství by kromě zeleně, mobiliáře, fasád, dopravní infrastruktury a osvětlen, měla přibýt i sonosféra. Pokud je osvětlení chápáno jako zásadní při formování atmosféry a využitelnosti místa po setmění, musíme brát v úvahu také roli zvukového prostředí a výsledné sonosféry při utváření této atmosféry. O to víc, že zvuk se oproti umělému osvětlení šíří stejně dobře jak v noci, tak ve dne a sluch není možné zastřít tak snadno jako zrak.

Venkovní osvětlení v sídlech

Kvalita veřejných prostorů se odedávna podílí na kvalitě sociálního života ve městech a obcích. Každý veřejný prostor má jistou funkční náplň a roli v sídle. Plní však každé takové místo danou funkci i v hodinách bez denního světla? Vzhledem k tomu, že veřejné prostory lidé užívají i ve večerních a nočních hodinách, je veřejné osvětlení také nástrojem pro tvorbu takového prostředí. Umělé světlo je totiž v tuto dobu jediným zdrojem pro vnímání místa, které určuje orientaci osob v prostoru, jejich pocity a atmosféru místa.

Význam osvětlení veřejných prostorů

Světlo je významným emočním nástrojem při tvorbě prostředí. Architekti se snaží v sídlech vytvářet takové urbánní prostory, které budou sloužit obyvatelům i návštěvníkům daného území v závislosti na charakteru prostoru. Nástrojem, jakým je světlo, je možné ovlivnit nejen atmosféru místa, koncentraci osob, pohyb a orientaci uživatelů, ale také náladu a pocity obyvatel. Při koncepčním přístupu k veřejnému osvětlení je proto nezbytná spolupráce architekta, který navrhuje noční vzhled veřejných prostorů, a světelného technika, který navrhuje, jak tuto představu realizovat.

Města a obce jsou centry života a již od pravěku se sídla stala pro společnost domovem. Důležitou roli v sídlech hrají veřejné prostory, které jsou obrazem kvality společenského

života. Město je spojitý organismus, skrze veřejná prostranství je vnímán prostor sídla. Veřejné prostory slouží lidem, jsou tím, co činí sídlo sídlem. (Melková, 2014)

Člověk si odnepaměti utvářel místa tak, aby se v něm cítil maximálně bezpečně. Proto si i postupem času vytvářel kvalitní světelné prostředí ve večerních a nočních hodinách.

První venkovní osvětlení vzniklo z důvodu vyšší bezpečnosti osob, v současné době má venkovní osvětlení již hlubší význam, zajišťuje nejen bezpečnost osob, dopravy a majetku, ale také pocit bezpečí a vytvoření žádané atmosféry prostředí. Veřejné prostory slouží lidem. Osvětlením takových prostor je zajištěna bezpečnost, životaschopnost a přitažlivost těchto míst i ve večerních hodinách. Venkovní osvětlení (VO) vytváří podmínky pro aktivity lidí ve venkovních prostorech v době bez

denního světla. Jedná se prvek, který ovlivňuje vzhled i atmosféru prostředí. (Melková, 2014) Venkovní osvětlení zahrnuje především veřejné osvětlení a architektonické osvětlení, ale i osvětlení venkovních pracovišť a sportovišť. Následný text se bude zabývat pouze veřejným a architektonickým osvětlením, jedná se o nejdůležitější části venkovního osvětlení, kterého se zpravidla architekti při návrhu venkovního prostoru dotýkají.

Venkovní osvětlení je působivou součástí večerního obrazu města i krajiny. Osvětlením stavby (architektonickým osvětlením) je člověk informován o její přítomnosti a poloze, a tím i o poloze přilehlých prostorů a částí města nebo krajiny. (Monzer, 1980) Zároveň veřejné osvětlení je druhem městského mobiliáře, který spoluvytváří veřejný prostor a ve večerních hodinách vyvolává atmosféru prostředí.

Veřejné osvětlení ovlivňuje prostor svými světelně technickými a fyzickými parametry, které utvářejí charakter veřejných prostorů. Architektonické osvětlení hlavně pomáhá uživatelům veřejných prostorů v orientaci prostředí, umožňuje hierarchizaci objektů a vyniknutí architektonických detailů stavby. Vhodnou volbou charakteru veřejného osvětlení, vzhledu soustavy veřejného osvětlení a návrhem architektonického osvětlení je možné ovlivnit vnímání prostoru bez denního osvětlení.

Venkovní osvětlení může zároveň svým provozem rušit prostředí. Veřejné osvětlení do značné míry narušuje přirozené noční prostředí (např. pro astronomy), což je eliminováno v současné době zavedením mezinárodních doporučení do národních norem pro venkovní osvětlení. (Habel, 2013)

Osvětlení v historii

Historie umělého osvětlení je stará téměř jako dějiny lidstva. Člověk jako jediný ovládá oheň. A právě oheň byl v minulosti hojně využíván jako zdroj světla. První dochovaná svítidla pocházejí z mladšího paleolitu, z období zvaného magdalenien (stáří 15 000 až 40 000 let). V jeskyni La Mouthe ve Francii byla nalezena kamenná magdalenienská miska

s držadlem, zdobená obrazem hlavy kozorožce, užívaná jako kahan. Palivem byl asi živočišný tuk, jako knot nejspíše sloužil svinutý rašeliník.

V době vzniku prvních civilizací center (3000–5000 let př. n. l.) jsou již svítidla dobře známou součástí života společnosti, což dokládají vykopávky v Horním Egyptě, v Mezopotámii a Mohendžo Daru v Indii. V Pompejích objevil archeolog dr. Spano na Nolské třídě v délce asi 500 m umístění celkem 285 svítidel a na hlavní Scabijské třídě v délce 700 m celkem 510 svítidel pro venkovní osvětlení. Svítidla byla umístěna jednak na stojanech, jednak byla upevněna na štítech domů, takže osvětlovala jejich průčelí a uměleckou výzdobu. (Monzer, 1980)

V dobách republiky byly v Římě nejčastějším zdrojem venkovního osvětlení pochodně. V císařském Římě to už byla přenosná svítidla, kterým se říkalo laterny. Ty byly nejčastěji válcového tvaru, uvnitř s olejovým hořákem. Architektonickým napodobením těchto svítlen se staly středověké okrouhlé chrámy (nositeli duchovního světla) – rotundy. V řecko-římské oblasti byly také obvyklé tzv. mramorové kandelábry. Jejich přibližné kopie byly oblíbené v renesanci. (Monzer, 2003) Významným obdobím je neolitická kultura prvních kamenných, tzv. megalitických staveb, která dala základ architektonickému osvětlení – rozvojem slavnostního osvětlení. Ve volných prostorech mnoha dolmenů byly při vykopávkách nalezeny zbytky velkých ohnišť. Ty plnily vzhledem ke svému důmyslnému rozmístění funkci osvětlovací. (Monzer, 1980)

Veřejné osvětlení

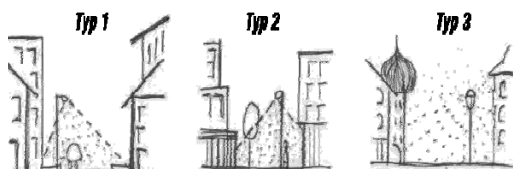
Primární funkcí veřejného osvětlení je zajistit bezpečnost uživatelů veřejného prostranství, která je doprovázena pocitem bezpečí. Zároveň má zajistit bezpečnost dopravy a majetku. (Melková, 2014) Vzhledem k jeho umístění ve veřejných prostorách je však také důležitým prvkem ovlivňujícím podobu a atmosféru nočního sídla. Existuje několik parametrů, které ovlivňují vzhled veřejného prostranství:

- Charakter osvětlení
- Jas osvětlení

- Barva světla
- Fyzické parametry osvětlení

Charakter osvětlení

V nočních hodinách je charakter osvětlení jedním z nejdůležitějších parametrů veřejného osvětlení. Popisuje, kam je světelný tok v prostoru směřován a které části veřejného prostoru jsou osvětleny.

Obr. 66 Typy charakteru osvětlení (Simona Vondráčková)

Ve veřejných místech je možné osvětlit pouze horizontální plochu komunikací bez osvětlení okolního prostředí (typ 1). Tento typ se využívá při osvětlení hlavních komunikačních tahů, ulic bez kompaktní zástavby, v průmyslových zónách a na méně hodnotných místech, kde je i minimální pohyb osob.

Obr. 67 Ukázka typu 1 charakteru osvětlení (Brandýs nad Labem) (foto: Simona Vondráčková)

Na pěších zónách, městských třídách a v parcích je vhodné přisvětlit kromě horizontální plochy i část vertikálních ploch (např. do úrovně prvního patra objektů) především z důvodu určitého komfortu uživatelů prostoru, kterým tento charakter zajistí pocit bezpečí a snadnou orientaci v prostoru (typ 2). Světelný tok může být

směřován i tak, aby zajistil prosvětlení celého prostoru (typ 3). Takový charakter osvětlení se využívá při osvětlení center měst, náměstí a návší, architektonicky a urbanisticky cenných prostorů.

Obr. 68 Ukázka typu 2 charakteru osvětlení (Sušice) (foto: Simona Vondráčková)

Obr. 69 Ukázka typu 3 charakteru osvětlení (Václavské náměstí, Praha) (foto: Simona Vondráčková)

Obr. 70 Příklad nevhodně osvětleného náměstí, kde není pro uživatele zřejmé vymezení prostoru náměstí (Hradčanské náměstí, Praha) (foto: Simona Vondráčková)

Jas osvětlení

Spolu s charakterem osvětlení souvisí i úroveň jasu, kterou se míjí intenzita (síla) osvětlení prostoru. Určité veřejné prostory je vhodné osvětlit vyšší intenzitou světla, aby se umocnil význam tohoto místa, naopak například lokality v návaznosti na volnou krajinu nebo méně frekventovaná místa je z hlediska veřejného osvětlení vhodné osvětlit nízkým jasem.

Barva světla

Barva světla hraje významnou roli ve vnímání veřejného prostoru. Přímo ovlivňuje naše pocity a náladu. V oblasti veřejného osvětlení jsou již mnoho let využívány jako světelné zdroje vysokotlaké sodíkové výbojky. Jedná se o typické žluté světlo, které se vyskytuje ve většině českých sídel. V posledních letech se tyto světelné zdroje nahrazují světelnými zdroji, které již mají tzv. bílé světlo. Bílé světlo pomáhá lidem cítit se v noci na ulicích bezpečně.

Díky lepšímu barevnému podání a vyšší intenzitě vnímaného jasu je jednodušší rozlišovat předměty, barvy, tvary a jiné detaily. Důležitým faktem eliminujícím nepříjemné pocity úzkosti je snazší rozpoznání tváří i na větší vzdálenosti.

Přestože se individuální vnímání jednotlivých barev a jejich odstínů u jednotlivých lidí odlišuje, při empirických výzkumech byly zjištěny určité společné znaky vnímání barev. Studené barvy působí jasně, čerstvě, nezátíženě, průzračně, ale i tiše a klidně. Odstíny modré uklidňují puls, budí pozornost a aktivitu, povzbuzují k duševní práci a soustředění. Teplé barvy naopak navozují relaxační atmosféru, povzbuzují koncentraci, motoriku a tvůrčí schopnost. Jedná se o barvy slunce a ohně, jsou to barvy světla a optimismu. Každý veřejný prostor má svou atmosféru, kterou je možné ve večerních hodinách podpořit barvou světla.

Fyzické parametry osvětlení

Každý veřejný prostor má své limity týkající se typologie, výšky, proporcí, měřítka a barevného i materiálového řešení světelných

míst. Zároveň je třeba respektovat vizuální vazby v sídle i v krajině, kulturní hodnoty území a jednotlivé charaktery veřejných prostorů tak, aby se osvětlovací soustava neuplatňovala v pohledových osách, nezasahovala do vizuálních a prostorových vazeb, nestínila a nevytvářela fyzické překážky.

Obr. 71 Příklady nevhodných fyzických parametrů osvětlení - umístění světelného místa do průhledu na významnou stavbu (foto: Simona Vondráčková)

Vzhled světelného místa ovlivňuje charakter veřejného prostoru především za denního světla. Jedná se o typ městského mobiliáře, který spoluvytváří vzhled veřejného prostoru. Je možné použít světelnou soustavu stožárovou, na fasádě, nebo závěsnou (na převěsovém laně). Při upevnění svítidel na stožár mohou být svítidla upevněna přímo na stožár bočně, centrálně nebo přes výložník. Při použití výložníku mohou být svítidla umístěna pod výložníkem, na výložníku nebo nad výložníkem.

Obr. 72 Příklad osvětlovací soustavy nevhodně převyšující typickou hladinu zástavby (foto: Simona Vondráčková)

Každý veřejný prostor snese určitý typ svítidla (technické, dekorační nebo např. historizující) i tvar stožáru a barevné řešení jednotlivých částí světelného místa. Z pohledu urbanistického je velmi důležitou vlastností soustavy veřejného osvětlení její výšková úroveň (prostorová regulace).

Architektonické osvětlení

Architektonické osvětlení je dalším typem venkovního osvětlení, které spoluvytváří kompozici prostoru. Osvětlením hlavních dominant města umožňuje návštěvníkovi utvořit si představu o místě, na němž se nalézá, a značně usnadňuje jeho prostorovou orientaci. Jednoduše řešeno osvětlení dominantních objektů umožní, aby dané objekty plnily svoji urbanistickou polohovou funkci i po západu slunce.

U historických a památkových staveb napomáhá architektonické osvětlení kulturnímu a výchovnému uplatnění objektu. Společenským účelem je zde především výchovná působivost umělecké, historické nebo památkové hodnoty objektu, na kterou má osvětlení soustředit pozornost chodců. (Monzer, 1980) Architektonickým osvětlením je možné zdůraznit význam kulturně a historicky hodnotných budov. Je třeba takové osvětlení řešit v návaznosti na okolní urbanistickou skladbu, architektonický charakter objektu, jeho využití, náplň a uměleckou nebo historickou hodnotu.

Obr. 73 Dominantní osvětlení uměleckého díla v průhledu (foto: Simona Vondráčková)

U komerčních objektů (administrativní objekty, obchodní a sportovní centra) často slouží architektonické osvětlení jako promyšlená forma reklamy a propagace. Takové osvětlení by mělo být navrhováno vždy s pokorou k celkové kompozici sídla.

Koncepční přístup k řešení venkovního osvětlení

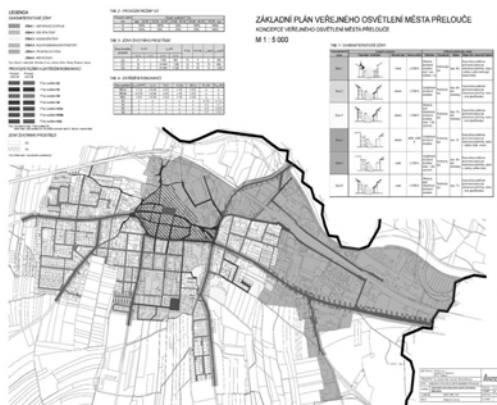
Veřejné osvětlení se neustále rozšiřuje v závislosti na rozrůstání sídla. Je třeba jej udržovat, aby si uchovalo svoji kvalitu, a z důvodu určité životnosti je nutná jeho obnova. Je to kontinuální dlouhodobý proces, kterého se účastní řada lidí a subjektů.

V posledních několika letech se veřejnému osvětlení ve městech a obcích začíná, v porovnání s minulými lety, věnovat větší pozornost. Skutečnost, že řada soustav veřejného osvětlení, hlavně v menších obcích, je na konci své životnosti a že se na trhu objevily nové technické prostředky (světelné diody, řídicí systémy), dává šanci vybudovat nové moderní veřejné osvětlení, které bude vytvářet vhodnou noční atmosféru odpovídající danému místu, při zajištění potřebné bezpečnosti dopravy, osob a majetku, při omezení rušivých vlivů na okolní prostředí, při minimální spotřebě elektrické energie a nákladech na provoz osvětlovací soustavy. Je ale důležité si uvědomit, že zásahy ve veřejném osvětlení mají dlouhodobý charakter a ovlivňují do značné míry charakter veřejného prostoru.

Je vhodné přistupovat k řešení venkovního osvětlení s rozvahou a pokorou. Pokud si má zachovat stabilní kvalitativní úroveň, je třeba řešit veřejné osvětlení koncepčně vytvořením určitých pravidel a zásad. Bez koncepčního přístupu se jen velmi obtížně hledá řešení, při kterém by veřejné osvětlení plnilo svoji primární funkci a současně bylo energeticky účinné, vytvářelo příjemné světelné prostředí, nerušilo svým vzhledem a mělo při požadované kvalitě odpovídající investiční i provozní náklady. Takovým dokumentem je Koncepce venkovního osvětlení (v zahraničí Master plan). Jedná se o multioborový dokument, který spojuje estetické vnímání a cit pro

architektonické a urbanistické hodnoty architekta, technické dovednosti světelného technika a finanční znalosti ekonoma.

Podoba veřejného osvětlení je ovlivňována řadou subjektů na různých úrovních. Cílem koncepce venkovního osvětlení je komplexní řešení noční podoby města. Koncepce zohledňuje noční vzhled města (estetika, atmosféra), psychologické aspekty (orientace, atraktivita, identifikace), bezpečnost (osoby, doprava, majetek), omezení rušivých vlivů venkovního osvětlení na okolí, provoz osvětlovací soustavy, investiční a provozní náklady a energetická hlediska.

Obr. 74 Základní plán veřejného osvětlení města Přelouče, grafická část Koncepce veřejného osvětlení (Simona Vondráčková)

Současná situace

Již řada měst i malých obcí v České republice se rozhodla pro multidisciplinární přístup k řešení veřejného osvětlení. Již není hlavním cílem pouze úspora energie a minimální pořizovací náklady, ale k jednání jsou přizváni např. i architekti, analytici a veřejnost. Jedním z prvních měst, které si nechalo ve větší míře zpracovat koncepci veřejného osvětlení, je město Přelouč, které si nyní postupně dle dokumentu obnovuje soustavu veřejného osvětlení. Mají jasnou představu o tom, co chtějí, dokážou zadat jasné parametry osvětlení pro elektrikáře, případně světelného technika, kteří připravují projektovou dokumentaci pro realizaci, mají přehled o ekonomičnosti investičních a provozních nákladech a finanční plán na několik let dopředu. Podobně si nechalo zpracovat studii i několik obcí na Moravě. Bohužel dokument má charakter studie a není závazný. Jedním z řešení, jak dát řád do podoby veřejných prostorů v době bez denního světla, je implementace parametrů veřejného osvětlení do územně plánovací dokumentace. Snad takové řešení najde své příznivce nejen v řadách politických, ale také mezi architekty a urbanisty. Vždyť bez venkovního osvětlení by člověk mohl jen stěží vnímat noční atmosféru městských panoramat, jako jsou například Hradčany.

Agrese ve veřejném prostoru – barvy a materiály

Lidská sídla a jejich veřejná prostranství po většinu historie vycházela z potřeb svých uživatelů. Jejich primární vlastností byla vždy funkčnost a i jejich forma se ve velké míře vyvíjela na základě účelnosti. Rovněž volbu stavebních materiálů ovlivňovaly převážně praktické a ekonomické důvody. Stavby a města se přizpůsobovaly morfologii krajiny a přírodním podmínkám. Dnes je hnacím motorem společnosti ekonomika. Přírodní materiály jsou dnes vnímány a ceněny jako exkluzivní zboží. Zároveň trh nabízí nepřeborné množství nových materiálů, které však ne vždy důstojně nahradí či doplní ty, které využívali naši předci. Někdy lze považovat jejich působení na člověka dokonce za jistou formu architektonické agrese.

Agrese ve veřejném prostoru

Architektura a urbanismus vždy byly, a i nyní jsou, výraznou reflexí stavu společnosti. Veškeré vlivy propisující se do životního prostředí i do tvorby obytných celků jsou multidisciplinární. Prostředí sídel by však mělo být vytvářeno primárně pro člověka.

V rámci veřejného prostoru se setkáváme také s mnoha typy agrese, která není vždy zcela jednoznačně definovatelná. Mnohdy záleží pouze na úhlu pohledu. Určit, zda se u jistého typu chování či činnosti jedná o agresi, či ne, lze někdy jednoznačně, jindy je to otázka individuálního názoru či přístupu. Existuje jednání, jež je jako agresivní vnímáno

všeobecně, a jednání, jež je vnímáno jako agresivita pouze některými jedinci. Toto vnímání může být ovlivněno výchovou, kulturou, sociologickými i ekonomickými faktory atd. Některé typy agrese jsou natolik součástí našich životů, například hluk a smog ve městech, že je již pokládáme za zcela samozřejmé.

Architektonická a stavební agrese ve veřejném prostoru je aktuálním tématem, neboť má na uživatele nezpochybnitelný vliv. Lze za ni považovat všechno, co na jednotlivce působí rušivě, nepříjemně, agresivně. Není jednoduché tuto agresi jednoznačně definovat, přesto veřejný prostor i jednotlivé stavby mohou z mnoha nejrůznějších důvodů působit na

člověka nejen pozitivně či negativně, ale i agresivně. To samé platí o kombinaci použitých materiálů či barev. (Schmeidler, 2001; Míková, 2015)

Barvy a materiály

Barvy a materiály využívané ve stavebnictví a v architektuře jsou velmi výraznou proměnnou, která ovlivňuje naše životní prostředí. Současně určují charakter staveb. Na velké části území České republiky nejsou nijak ovlivňovány či regulovány zákonem. O vhodnosti a kvalitě úpravy vnějšího vzhledu staveb tak ve většině případů rozhoduje sám vlastník stavby či investor, což může a nemusí být nejlepší řešení. Hmotově i proporčně vyvážená stavba může být podpořena, či znehodnocena pouze zvolenými povrchovými materiály, barvou fasády či drobnými stavebními prvky.

Vzhledem k tomu, že člověk používá ze svých smyslů v 80 % zrak, jsou informace zrakem zprostředkované, tedy i barevnost, pro něj prioritní.

Volba materiálů v historii

Historicky člověk využíval přírodu a krajinu ve svůj prospěch, ať už šlo o místa zvolená k zakládání měst, umístění jednotlivých staveb, jejich pororce, hmotu nebo volbu materiálu.

Obr. 75 Harmonické stavby v krajině (foto: Helena Míková Hexnerová)

U venkovských sídel to platilo ve zvýšené míře. Stavby souzněly s krajinou, měly pro člověka harmonické – lidské měřítko i barevnost, veškeré materiály byly přírodní a obvykle z lokálních zdrojů. To vše nebylo otázkou volby, nýbrž nutnosti. Sídla a budovy vyhovovaly potřebám a nárokům tehdejšího

člověka, kdy byl veškerý život svázán s přírodou a byl s ní v harmonii. Stavby ke svému prospěchu využívaly klimatické a morfologické podmínky, člověk při stavbě využíval vlastností materiálů. Architektura, která tak vznikala, měla díky těmto vlivům svůj lokální charakter. (Day, 2004, Šuška, 2006)

„Přednosti přírodních materiálů proti moderním, vyráběným uměle (Žabičková, 2007):

- *nepatrné množství energie nutné při jejich zpracování a při provádění stavby*
- *nižší náklady na dopravu v případě užití místních materiálů*
- *příznivé působení na zdraví člověka*
- *snadný návrat do přírody po dožití stavby, snadná, nenáročná recyklace.“*

Moderní materiály

Zásadní obrat ve stavebnictví nastal spolu s průmyslovou revolucí. Pro většinu přírodních materiálů se v nedávné historii našla jejich syntetická náhražka a rovněž bylo a neustále je vyvíjeno mnoho nových. Některé v průběhu času upadly v zapomnění, u dalších bylo dodatečně zjištěno, že škodí lidskému zdraví, jiné v prověření obstály a našly ve stavebnictví své pevné místo.

Bez některých novodobých materiálů by se moderní architektura nemohla vyvíjet, neboť jejich vlastnosti mnohonásobně překonávají možnosti materiálů přírodních. (Redlich, Sparer, Cullen 1997)

Regulace barev a materiálů

Regulace materiálů a barevnosti staveb a architektonických celků se liší nejen mezi jednotlivými zeměmi, ale i v rámci jednotlivých oblastí. V České republice jsou barevnost a výběr materiálů regulovány pouze v případech, že se jedná o stavbu či rekonstrukci v oblastech CHKO, v památkově chráněných územích, nebo pokud je stavba kulturní památkou. Další variantou regulace je vyjádření stavebního úřadu. Není však podpořeno zákonem. Úřad si k předběžnému

odsouhlasení nechává předložit barevný návrh fasády s konkrétním určením barevné kombinace ze vzorníku barev. Tento návrh je posouzen z širšího hlediska (barevnost navazujících sousedních domů a domů v nejbližším okolí, popř. původní barevné řešení domu) a v případě odsouhlasení návrhu je před realizací konečného nátěru požadováno předložení vybraných barevných odstínů na větší ploše na panelu, popř. přímo na fasádě. Součástí dokumentace podávané k žádosti o vydání stavebního povolení je souhlas oddělení územního rozhodování s barevným a materiálovým řešením fasády.

Obr. 76 Rozdílný přístup k rekonstrukci fasády (foto: Helena Míková Hexnerová)

Ještě přísnější podmínky schvalování barevnosti a materiálů jsou v případech, kdy si úřad nechá vypracovat studii, která slouží ke koordinaci regeneračních akcí v jednotlivých lokalitách. V této studii může být vedle zásad funkční a prostorové regulace i schéma doporučené barevnosti fasád domů. (Míková, 2015)

Socialistické trauma

Důsledkem čtyřicetiletého socialistického režimu bylo trauma. Trauma z omezení svobody projevu, omezení pohybu i možnosti volby. Tato omezení se projevovala ve všech oborech lidské činnosti, stavebnictví nevyjímaje. Města s šedými fasádami domů, do jejichž oprav se desítky let neinvestovalo, obyvatele naší země nutně poznamenala, a to dokonce v několika generacích.

Důsledkem a kompenzací této nesvobody, nemožnosti volby, nedostatku různorodých materiálů byl porevoluční „boom“ pestrosti a různorodosti. Mnoho faktorů, jako například restituce nemovitostí, příliv řetězců a prodejců stavebních materiálů, rozvoj trhu, nové finanční možnosti obyvatel a mnoho dalších, ovlivnilo vzhled našich měst a obcí.

Důsledky předchozí nesvobody, pak náhlého otevření možností spolu s nedostatkem vzdělání veřejnosti v oboru architektura můžeme vidět v celé republice.

Tento trend je velmi patrný v menších městech a venkovských sídlech, kde je vysoké procento individuální výstavby. Architektura nových domů se příliš neinspireje tradičními místními stavbami, nýbrž je často importována z celého světa, od bungalovu přes srub až po zámeček. Harmonickou paletu přírodních barev našich předků nahradily ve vysoké míře barvy křiklavé a nesourodé.

Obr. 77 Radnice v barvách fotbalového klubu (foto: Helena Míková Hexnerová)

U renovovaných domů na panelových sídlištích můžeme rovněž vnímat současný trend přehnaně a nekonceptně barevných fasád.

Výzkumy naznačují, že preference barev je spojená s emocemi, které v jedinci barva vzbuzuje. Tato preference je pravděpodobně z části ovlivněna kulturou.

Ke zlepšení situace příliš nepřispívá ani současná developerská výstavba. Málokterý developer či investor je natolik osvěceny, aby pro něj byla kvalita architektury projektu a materiálů na předním místě. Zcela logicky je

prioritou zisk, nikoli výdaj za kvalitního projektanta. Pro developery jsou lidé důležití jako klienti, nikoli jako lidské bytosti. Namísto základního měřítka, z něhož je třeba v architektonické a urbanistické tvorbě vycházet, se tak stávají pouze kupní silou. Část investorů vypisuje vyzvané architektonické soutěže, většinou se však jedná o cenově nadstandardní projekty. (Mitscherlich, 1971; Míková, 2015; Kaya, 2004)

Vkus / trh

Na běžné preference materiálů má rovněž nemalý vliv současná ekonomická situace a vývoj trhu. Kvalitní a přírodní materiály jsou v současnosti téměř nejdražší variantou stavebního sortimentu a pro většinu drobných investorů jsou finančně nedostupné.

Obr. 78 Individuální úpravy balkonů panelového domu (foto: Helena Míková Hexnerová)

Mnoho vlastníků rodinných domů sáhne kvůli této politice po syntetických, finančně dostupných materiálech. Tento trend je podpořen reklamou a masovou nabídkou určitého druhu zboží stavebních hypermarketů.

Využití materiálů na základě environmentálních vlastností je přitom jedním z bodů Agendy 21 pro udržitelnou výstavbu (Hájek, 2001).

Materiály

Stavby našich předků z přírodních materiálů nebyly zdaleka takovou ekologickou zátěží, jakou jsou stavby současné. Všechny materiály

šlo „ekologicky zlikvidovat“ a většina z nich byla obnovitelná.

Moderní materiály mají ekologickou stopu velmi dlouhou. Některé druhy plastů jsou prakticky nezničitelné.

Rovněž výroba nových či energeticky úspornějších materiálů je zátěží. V historii člověk vyráběl pouze na základě poptávky, dnešní ekonomika i legislativa poptávku uměle vytváří. Tento trend je velmi markantní i ve stavebnictví.

Současné stavebnictví se zabývá úsporou energií v průběhu používání staveb. Zatím společnost však příliš neřeší energii spotřebovanou na výrobu stavebních materiálů, stavbu a následnou likvidaci. (Žabičková, 2007)

Vliv materiálů

Prostředí, v němž žijeme a pohybujeme se, na nás nepochybně působí. Působí na naše vědomí, podvědomí, ale i na náš fyzický, duševní a zdravotní stav. Prostředí harmonické a uklidňující má na člověka vliv pozitivní, na rozdíl od přemíry podnětů, barev, tvarů, které působí chaoticky a člověka rozptylují a zneklidňují.

Stejně jako jsou některé druhy materiálů či hmot zdraví škodlivé, jiné mohou působit pozitivně. Negativním vlivem budov a materiálů se zabývá několik oborů: Indoor Air Pollution (IAP), Sick Building Syndrome (SBS) a Building Related Illness (BRI).

Obr. 79 Zateplování funkcionalistické vily fasádními polystyrenovými deskami (foto: Helena Míková Hexnerová)

Současná věda zároveň prokazuje nesporné pozitivní vlivy, které na člověka mají materiály přírodní. Jako příklad můžeme uvést výzkumy o vlivu dřeva na psychickou kondici dětí ve školách a rovněž vliv na rychlou regeneraci pacientů po operacích. (Žabičková, 2007; Rice, 2004)

Architekti

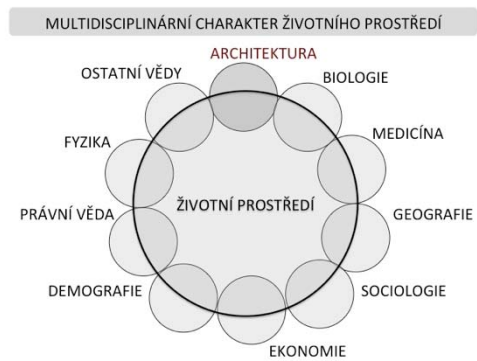
Architekti a urbanisté vytvářejí veřejná prostranství i stavby, které se podílí na jejich formě i charakteru. V české společnosti však ve velké míře přetrvává nedostatečná úcta a respekt k této profesi, a to nejen mezi laickou veřejností, ale i mezi politiky, úředníky a částečně i mezi investory. Architekt by kromě toho, že zvládá své řemeslo, měl své klienty vzdělávat a kultivovat, což však za stávající situace není vždy možné. Projektant nezdědka musí pod nejrůznějšími vnějšími tlaky vyhovět požadavkům, s nimiž vnitřně nekonvenuje. Jak říká Karsten Harries: V kultuře masové spotřeby a rozptylování, kdy přeskakujeme od vjemu k vjemu, je třeba obnovit ztracený hlas architektury a navrátit architektuře etickou funkci. (Harries, 2011)

Vyústění

Je otázkou, jakým způsobem se bude trend barev a materiálů dále vyvíjet.

Můžeme doufat ve větší množství architektonických soutěží, a to především u veřejně významných staveb či veřejných budov.

Vzdělávání odborné i laické veřejnosti je rovněž cestou, která by situaci výrazně zlepšila. Také zájem občanů a jejich účast na zásadních rozhodovacích procesech, které se týkají jejich měst a lokalit. Společnost by rovněž při volbě a výrobě materiálů měla brát ohled na svázané energie. Žádná z těchto cest není rychlá ani jednoduchá vzhledem k tomu, kolik faktorů naši urbánní krajinu a životní prostředí ovlivňuje. Závěrem však lze říci, že situace se rok od roku pomalu zlepšuje.

Obr. 80 Převzato ze „Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě“ (Schmeidler, 2001)

PROCESY, ANALÝZY A PLÁNY VE VEŘEJNÉM PROSTORU

Veřejná prostranství v sídlech z pohledu územního plánování

Veřejná prostranství jsou jedním z nejdůležitějších systémů utváření sídla jako celku. Zaručují prostupnost území, jeho obytnost a vytvářejí prostor pro společenský a sociální život jeho obyvatel. Se zvyšujícími se požadavky na úroveň a vybavení obcí a měst kvalitními prostory s odpovídajícím mobiliářem, stoupá také požadavek ;na veřejný konsenzus o podobě a náplni uličních prostorů, náměstí a parkových ploch, nejen v bezprostředním okolí vlastního bydliště, ale i v sídle celém. Pro to, abychom mohli dobře plánovat rozmístění a podobu veřejných prostranství, jsou třeba kvalitní nástroje již v úrovni prvních návrhů, které se promítají do územně plánovacích dokumentací. Zde je potřeba analyzovat, zda jsme schopni v souladu se stávající legislativou správně definovat požadavky na strukturu a systém veřejných prostranství a zda máme potřebné nástroje pro to, abychom je současnými územně plánovacími nástroji uměli navrhnout. Současně je potřeba posílit zodpovědnost a znalosti volených zástupců v této oblasti, aby se tvorba veřejných prostranství stala jednou z jejich priorit.

Veřejná prostranství, jako integrální součást sídelní struktury, se v poslední době dostávají opět do popředí zájmu. Společnost si začíná uvědomovat jejich význam nejen z hlediska utváření prostoru, ale i z důvodů sociálních. Setkáváme se s výrazným zájmem samospráv obcí a měst o rehabilitaci stávajících náměstí, o změnu jejich využití a o návrat k jejich

tradičním funkcím. Jaké jsou důvody, které tento zájem vyvolaly?

Veřejná prostranství jsou základním prvkem struktury sídla, který má výrazný vliv na soudržnost obyvatel, na jejich identifikaci se sídlem samým nebo s jeho částí. Aby tento pocit obyvatelé území získali, je třeba v rámci obce navrhnout ucelenou soustavu veřejných

prostranství s jasnou hierarchií, přehlednou koncepcí, s důrazem na měřítko a kvalitu vybavení. Důležitý je také pocit bezpečí a jasné orientace. (Durdík, 2013a) S posilující úrovní demokracie a uvědomování si demokratických principů výrazně nabývá na důležitosti proces projednání s veřejností a její zájem ovlivňovat podobu sídla. S tím souvisí i větší pozornost, která je věnována veřejnému prostoru a veřejným prostranstvím v sídle, jejich kvalitě a užitnosti. Tyto tendence jsou již dlouhodobě sledovatelné v zemích, kde jsou demokratické principy zažity a kde nedošlo k přerušení kontinuity vývoje. Obdobné myšlenky lze vysledovat i v dílech teoretiků, kteří se podobou sídel zabývají. Jan Gehl (2012) se zamýšlí nad zásadami rozvoje města z pohledu jeho uživatele. Základními principy jsou lidské měřítko a město, které má být živé, bezpečné, udržitelné a zdravé. Pořadí zájmu je dáno posloupaností: život, prostor, budovy. Napřed musí být vytvořeny podmínky pro život, pro pěší a cyklistickou dopravu, potom vymezeny veřejné prostory, a teprve potom přijdou na řadu vlastní stavby. (Durdík, 2013b)

Obr. 81 Kadaň, Löschnerovo náměstí – příklad úspěšné realizace obnovy veřejného prostranství (foto: Petr Durdík)

Obr. 82 Hradec Králové, třída Edvarda Beneše – realizace obnovy městské třídy (foto: Petr Durdík)

Legislativní prostředí a územní plánování veřejných prostranství

Jednou věcí je využití a obnova stávajících veřejných prostranství, na druhé straně ale musíme být schopni založit prostory nové, v rámci navrhovaných městských struktur. Platný stavební zákon (zákon č. 183/2006 S., o územním plánování a stavebním řádu) nabízí několik nástrojů, jejichž prostřednictvím můžeme tvorbu veřejných prostranství ovlivnit. Každý z nich má však nějaká omezení. Jaké nástroje tedy můžeme použít a co to veřejné prostranství v intencích zákona vlastně je?

Jediná definice veřejného prostranství je obsažena v zákoně o obcích (zák. č. 128/2000 Sb., o obcích), na který také odkazuje stavební zákon; příslušný popis je uveden v § 34 a zní: „§ 34. *Veřejným prostranstvím jsou všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru.*”

Tato definice byla vytvořena spíše pro ocenění záborů veřejného prostranství, s urbanistickou koncepcí sídla nemá mnoho společného. Pro územní plánování je třeba chápat veřejná prostranství jako ucelený a spojitý systém urbanisticky významných komunikací a náměstí. Parkové plochy tento systém doplňují. V žádném případě by však neměl zahrnovat obecně veřejně přístupnou zeleň přírodního charakteru včetně lesních porostů, které jsou součástí koncepce krajiny. Podle podrobnosti dokumentace pak musí být také odstupňována podrobnost vyznačení veřejných prostranství. V územním plánu pouze vybraný systém, v regulačním plánu pak očekáváme znázornění úplného komplexního řešení. Tento přístup však stavební zákon v současné podobě neuvádí. V rámci stavebního zákona jsou veřejná prostranství zahrnuta do veřejné infrastruktury, jejíž obsah je vysvětlen v § 2 Základní pojmy, odst. 1, písmeno k) takto:

(1) *V tomto zákoně se rozumí k) veřejnou infrastrukturou pozemky, stavby, zařízení, a to*

1. *dopravní infrastruktura, například stavby pozemních komunikací, drah, vodních cest, letišť a s nimi souvisejících zařízení;*
2. *technická infrastruktura, kterou jsou vedení a stavby a s nimi provozně související zařízení technického vybavení, například vodovody, vodojemy, kanalizace, čistírny odpadních vod, stavby ke snižování ohrožení území živelnými nebo jinými pohromami, stavby a zařízení pro nakládání s odpady, trafostanice, energetické vedení, komunikační vedení veřejné komunikační sítě a elektronické komunikační zařízení veřejné komunikační sítě, produktovody;*
3. *občanské vybavení, kterým jsou stavby, zařízení a pozemky sloužící například pro vzdělávání a výchovu, sociální služby a péči o rodiny, zdravotní služby, kulturu, veřejnou správu, ochranu obyvatelstva;*
4. **veřejné prostranství, zřizované nebo užívané ve veřejném zájmu,**

Pro jednotlivé typy dokumentací (územní a regulační plán) jsou stanoveny požadavky na vymezení veřejných prostranství v paragrafech 43 a 61.

§ 43

Územní plán stanoví základní koncepci rozvoje území obce, ochrany jeho hodnot, jeho plošného a prostorového uspořádání (dále jen „urbanistická koncepce“), uspořádání krajiny a koncepci veřejné infrastruktury...

§ 61

(1) Regulační plán v řešené ploše stanoví podrobné podmínky pro využití pozemků, pro umístění a prostorové uspořádání staveb, pro ochranu hodnot a charakteru území a pro vytváření příznivého životního prostředí. Regulační plán vždy stanoví podmínky pro vymezení a využití pozemků, pro umístění a prostorové uspořádání staveb veřejné infrastruktury a vymezi veřejně prospěšné stavby nebo veřejně prospěšná opatření.

Tyto požadavky jsou dále upřesněny v prováděcí vyhlášce ke stavebnímu zákonu č. 500/2006 Sb., v přílohách 7 a 11, kde je požadováno v územním plánu a regulačním plánu stanovit:

Příloha č. 7, oddíl I, odst 1, písm d)

d) koncepci veřejné infrastruktury, včetně podmínek pro její umístování

Příloha č. 11, oddíl I, odst 1, písm c)

c) podrobné podmínky pro umístění a prostorové uspořádání staveb veřejné infrastruktury.

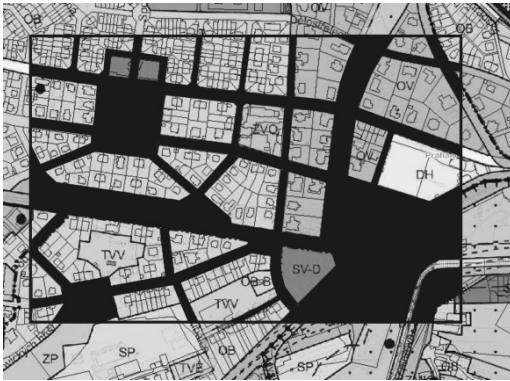
Posledním relevantním legislativním podkladem je pak další prováděcí vyhláška ke stavebnímu zákonu č. 501/2006 Sb., ve které jsou veřejná prostranství uvedena jako samostatný druh plochy s rozdílným způsobem využití a jsou zde vymezeny i podmínky pro jejich umístování. Část druhá, Hlava II, § 7, který zní:

(1) Plochy veřejných prostranství se obvykle samostatně vymezují za účelem zajištění podmínek pro přiměřené umístění, rozsah a dostupnost pozemků veřejných prostranství a k zajištění podmínek pro jejich užívání v souladu s jejich významem a účelem.

(2) Plochy veřejných prostranství zahrnují zpravidla stávající a navrhované pozemky jednotlivých druhů veřejných prostranství a další pozemky související dopravní a technické infrastruktury a občanského vybavení, slučitelné s účelem veřejných prostranství. Pro každé dva hektary zastavitelné plochy bydlení, rekreace, občanského vybavení anebo smíšené obytné se vymezuje s touto zastavitelnou plochou související plocha veřejného prostranství o výměře nejméně 1000 m²; do této výměry se nezapočítávají pozemní komunikace.

Legislativní předpoklady pro vymezení veřejných prostranství v rámci územně plánovacích dokumentací tedy jsou. Jejich naplňování je však věcí jinou. Nejsnadnější vymezení je zcela určitě prostřednictvím regulačního plánu, kde máme možnost veřejné prostranství formovat prostřednictvím stavebních a uličních čar zástavby, doplňovat je dalšími architektonickými prvky a požadavky na jejich vybavení. Potíž je však v tom, že regulačních plánů je jak šafránu a jejich pořizování vážne zejména na zdoluhavém projednávání, které mnohdy nevede k cíli a zejména pro neslučitelnost

postojů zúčastněných stran skončí v procesu pořízení dříve, než by mohlo dojít k jejich schválení a vydání. Vymezování veřejných prostranství v územních plánech je mnohdy podřízeno otrockému použití definice ze zákona o obcích, což vede k vykreslování všech komunikací, náměstí, parků, ploch veřejné zeleně i lesů jako ploch s rozdílným způsobem využití, což má za následek roztržitost návrhu a smývání jiných důležitých systémů jako je koncepce dopravy a koncepce krajiny.

Obr. 83 Příklad vymezení veřejných prostranství dle definice zákona o obcích plochou s rozdílným způsobem využití (Petr Durdík)

Zde se nabízejí dvě možnosti. Vymezit systém veřejných prostranství prostřednictvím schématu, provést jednoznačnou hierarchizaci podle významu v sídle a rozdělení podle druhu a využití. Do hlavního výkresu pak promítnout veřejná prostranství jako překryvný systém nad plochami s rozdílným způsobem využití. Druhou cestou je pak vymezení v hlavním výkresu samostatnými plochami, ovšem vymezit pouze nadřazený systém veřejných prostranství, s příslušným kódem využití jeho jednotlivých prvků. Obecně je přijatelnější varianta první, která by si ale vyžádala úpravu legislativy v oblasti vyhlášky č. 501/2006 Sb. I bez této úpravy by však bylo možné postupovat stejným směrem za použití ustanovení Hlava I, obecné požadavky na vymezování ploch, § 3, odst. 4, věta druhá, která zní:

Ve zvlášť odůvodněných případech a za předpokladu, že je to zdůvodněno

v odůvodnění opatření obecné povahy, kterým se vydává územní plán, lze stanovit plochy s jiným způsobem využití, než je stanoveno v § 4 až 19.

Samozřejmě pro to, aby mohl být systém dobře vymezen, je nutná znalost stávajícího stavu. Zde by měly sehrát svoji úlohu Územně analytické podklady na úrovni obce. Tento dokument však není samospasitelný a k dokonalosti má ještě daleko. Proto by si obce měly nechat zpracovat územní studii systému veřejných prostranství ve svém správním obvodu.

Územní studie má při tvorbě veřejných prostranství zcela jistě své opodstatnění. Obsah územní studie není legislativou vymezen a je pouze na pořizovateli, jaký předmět rozvoje území bude studií řešen. Zde se nabízí zpracování územní studie s regulačními prvky, která vymezí rozsah veřejného prostranství, jeho stavební hrany, navrhne regulativy prostorového uspořádání staveb a samozřejmě vymezí koncepci vlastního prostranství s kompozicí zpevněných ploch, uměleckých děl, vhodného mobiliáře a parterové zeleně. V okamžiku zapsání takové studie do evidence územně plánovací činnosti se stává vhodným a neopominutelným podkladem pro rozhodování v území. Zajímavým počinem je vypsání dotačního programu (MMR ČR, 2015b), který je určen na zpracování územních studií veřejných prostranství. Jedná se o studie, jejichž žádosti jsou podávány prostřednictvím obcí s rozšířenou působností a jejichž obsah se zabývá podrobným vymezením veřejného prostranství, návrhu jeho mobiliáře, parteru, povrchů, ale i regulací staveb, které ho vymezují. Jedná se tedy o optimální nástroj pro realizaci kvalitních návrhů uličních prostranství, náměstí i parkových ploch. Stává se také pro obce velmi přístupným dokumentem z ekonomického hlediska, protože dotace pokrývá 90 % ceny, obec doplácí pouze zbývajících 10 %. Vlastní realizace je mnohdy zpomalena nebo úplně zastavena při řešení majetkoprávních vztahů v území. Tuto situaci může vyřešit, podle zkušeností z praxe ale i úplně zastavit, institut dohody o parcelaci. V rámci územního plánu

Lze rozvoj daného území podmínit uzavřením smlouvy s vlastníky pozemků, jejímž obsahem musí být souhlas s tímto záměrem a souhlas s rozdělením nákladů a prospěchu spojeného s jeho realizací tak, aby při vlastním povolování výstavby nedošlo k blokadě záměru. Ne vždy se však takovou dohodu podaří se všemi vlastníky uzavřít. Ve volné krajině jsou pak důležitým nástrojem komplexní pozemkové úpravy.

Obr. 84 Praha - Malešický park, realizace obnovy parkové plochy, financované z fondů EU (foto: Petr Durdík)

Další dokument, zabývající se tvorbou veřejných prostranství, je bezesporu „Manuál tvorby veřejných prostranství hl. m. Prahy“ (Melková, 2014), vydaný hlavním městem a zpracovaný Institutem pro plánování a rozvoj Praha (IPR), který je spíše jakýmsi návodem nebo odborným skriptem pro tvorbu a vybavení veřejných prostorů, ale přináší mnoho užitečných doporučení a zásad pro jejich parametry a uspořádání.

Péče o veřejná prostranství a projednání jejich podoby s veřejností se pomalu stávají běžnou součástí našeho života. Důraz na jejich zkvalitňování je patrný z některých realizací, které snesou srovnání s obdobnými příklady v zahraničí. Do budoucna k tomu zcela jistě přispěje i další dokument, který byl přijat vládou České republiky (nutno říci, že jsme jedním z posledních států, který podobný dokument přijal) „Politika architektury a stavební kultury“ (MMR ČR, 2015a). Problematice veřejných prostranství se věnuje v oddílu VIII. Témata a cíle, v kapitole Krajina a sídla v tématu 2 – Veřejná prostranství. Zde jsou definovány základní cíle, kterých je potřeba při tvorbě veřejných prostranství dosáhnout. Jedná se o:

Cíl 2.1 Zajistit dostatečnou vybavenost území vhodnými veřejnými prostranstvími, jejichž snadnou dostupnost a vzájemné propojení.

Cíl 2.2 Zajistit kvalitu veřejných prostranství za pomoci integrovaných a komplexních řešení.

Pro naplňování těchto cílů jsou stanoveny i potřebné kroky, které jsou definovány v oddílu IX. Implementace. Zde je pro veřejná prostranství definováno čtrnáct úkolů, které budou postupně naplňovány v čase a na jejichž plnění se bude podílet množství subjektů. Garantem těchto úkolů jsou, podle povahy věci, Ministerstvo pro místní rozvoj a orgány veřejné správy na úrovni obcí. Spolupráce je směřována na profesní organizace a sféru vzdělávání, konkrétně ÚÚR, ČKA, ČKAIT, AUÚP a vysoké školy, eventuálně další neziskové organizace. Plnění úkolů je termínováno buď jako průběžný úkol, nebo v rozmezí let 2015–2017. Od schválení Politiky architektury a stavební kultury uplynul rok. Některé z úkolů již byly rozpracovány.

Závěr

Z výše uvedeného je patrné, že územně plánovacích nástrojů a legislativních dokumentů pro tvorbu a naplňování veřejných prostranství je poměrně velké množství. Druhá věc je, jak se s nimi dá pracovat a jak jsou používány. Z hlediska základní rozvahy o jejich systému a hierarchii se opět vracíme do územního plánu jako prvního a nejdůležitějšího dokumentu pro rozvoj území. Zde je však největší úskalí celého územně plánovacího procesu. Nepříliš uchopitelná definice, obtížně použitelná pro vymezení veřejných prostranství v území by měla být upravena pro potřeby územního plánování. Dále je třeba zvýšit obecné povědomí o potřebnosti koncepčních materiálů na této úrovni, zejména mezi volenými členy samospráv. Je třeba, aby se péče o veřejná prostranství stala prioritou při rozhodování o území a aby si zastupitelé obcí a měst uvědomili potřebnost koncepčních dokumentů, které budou sloužit jako podklad pro navazující územně plánovací dokumentace sídla.

Veřejná prostranství a regulační plán

Kapitola je zaměřena na veřejná prostranství z hlediska možnosti ovlivnění jejich kvalitativních a kvantitativních parametrů obvyklými nástroji regulace funkčního využití pozemků a hmotové prostorového uspořádání výstavby, které se uplatňují v regulačních plánech a obdobně zaměřených územních studiích.

K potřebě regulace

Vzhled sídel, jejich architektura a urbanismus jsou odrazem konkrétního stavu kulturního a ekonomického prostředí společnosti.

Obtížné životní podmínky v minulosti, omezené, předurčené a nezměnitelné hospodářské aktivity s převahou zemědělství, řemesel, omezení přepravy zboží, orientace na místní zdroje apod. byly příčinou toho, že se v rámci výstavby uplatňovala přirozená typizace a s ní spojený vysoký stupeň architektonické jednodlotnosti staveb a prostředí. Tato kvalita byla často na vyšší úrovni než dnes, v prostředí regulovaném.

Stavební postupy a formy, odrážející hospodářský a společenský život, vedly k ustáleným formám a uspořádání veřejných prostranství a budov, které je obklopovaly.

Jejich kvalitu dodnes, pokud se zachovaly, chráníme a obdivujeme.

To ostatně dokládá i citace z knihy Slovácko – architektonický vývoj vesnice (Máček, Vajdiš, 1958): „...stavebnictví ve svém celku odpovídá jisté průměrné hladině potřeb a myšlení, civilizační, hospodářské a kulturní úrovní obyvatel, a jim přizpůsobuje své formy. To je klíč k otázce tak zvané přirozené typizace.“

Naše současnost, charakteristická mobilitou, neohrazenými možnostmi forem výstavby a volby stavebních materiálů a technologií, dynamikou společenského i hospodářského života, vytváří zcela nehomogenní společenské prostředí, které přirozenou typizaci či regulaci neumožňuje.

Značná nesourodost současné výstavby je tedy odrazem aktuálního stavu společnosti a jedním z důsledků uvedeného stavu je potřeba umělé

regulace vzhledu zástavby a veřejných prostranství. Tento úkol je v našem právním systému svěřen územnímu plánování.

Ovlivnění kvality i kvantity veřejných prostranství je v územně plánovací oblasti naplňováno prostřednictvím regulativů a podmínek využití ploch v územních plánech a regulačních plánech (náležících do tzv. územně plánovací dokumentace) a v územních studiích, tematicky zaměřených na regulaci výstavby (územní studie spadají do kategorie územně plánovacích podkladů).

V následujícím textu, který se zabývá vlivem nástrojů regulace obvykle používaných v regulačních plánech a územních studiích na veřejná prostranství, jsou nástroje regulace rozděleny do dvou úrovní, označených jako základní úroveň regulace a podrobná úroveň regulace. Popisované regulativy byly získány analýzou a porovnáním četnosti výskytu nástrojů regulace ve 20 regulačních plánech.

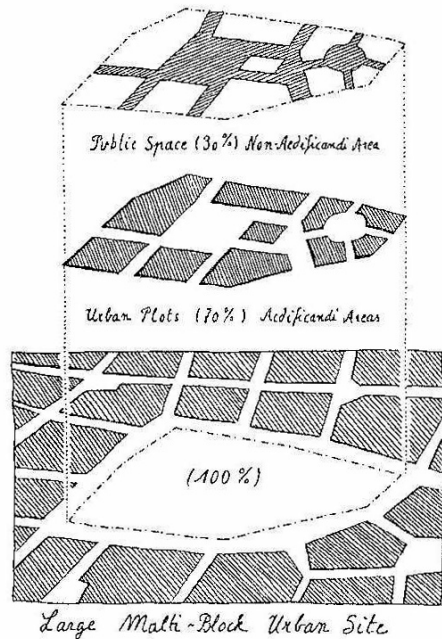
Základní úroveň regulace – vymezení veřejných prostranství od zástavby a určení způsob využití

Základní úroveň regulace spočívá jednak v oddělení veřejných prostranství od ostatních ploch a dále ve stanovení účelu využití pozemků, případně i charakteru a struktury zástavby. Tyto úkony mají při tvorbě regulačního plánu i studie zásadní vliv na kvalitativní a kvantitativní parametry veřejných prostranství.

V první fázi řešení urbanistického návrhu musí být vymezeno oddělení veřejných prostranství (tedy ulic, náměstí, parků atd.) od prostor určených k zastavění obytnou zástavbou či jinému funkčnímu využití (výroba, občanská vybavenost atd.).

Rozdělení území na nezastavitelná veřejná prostranství a plochy pro zástavbu představuje zásadní východisko pro funkčnost dopravních systémů, technické infrastruktury, systému zeleně, definuje urbanistickou dispozici a kompozici řešeného území, určuje dimenze, hierarchii a rozsah veřejných prostranství a má zásadní vliv i na vlastnické poměry v území.

V návaznosti na předchozí krok se v druhé fázi navrhuje podrobná funkční dispozice jak veřejných prostranství, tak funkční zařazení ploch určených k zastavění a další parametry charakteru a struktury zástavby. Mezi uvedenou první a druhou fází vždy funguje v rámci koncipování urbanistického řešení zpětná vazba a na základě korekce parametrů vnitřní dispozice či struktury zástavby se upravuje oddělení veřejných prostranství od prostor určených k zastavění.

Veřejné prostory (30%) – non aedificandi území
Městské parcely (70%) – aedificandi území
Rozlehlá část města s mnoha bloky

Obr. 85 Veřejné prostory a zastavitelné plochy
(zdroj: Architekt, roč. 38, č. 7, duben 1992, str. 5)

Obvyklým nástrojem, který ve výkresové dokumentaci slouží pro oddělení veřejných prostranství od bloků a ploch pro zástavbu je tzv. uliční čára. Před rokem 1945 se této čáře říkalo regulační, v této souvislosti je zajímavá definice uvedená v obsáhlém patnáctidílném Technickém slovníku naučném (Teyssler, Kotyška, 1935): „Čára upravovací čili regulační odděluje soukromý majetek pozemkový od veřejných ploch, tedy omezuje

v obci ulice a prostranství patřící do veřejného statku.“

Lze konstatovat, že tato čára je zřejmě nejvýznamnějším prvkem regulace na úrovni regulačních plánů, má zásadní vliv na celkovou urbanistickou a dopravní koncepci území a bez jejího vymezení další podrobnější regulace není možná.

Určení způsobu využití území, představující jednu ze základních součástí územně plánovací tvorby, má rozdílné pojetí v jednotlivých typech územně plánovací dokumentace. Na úrovni územního plánu je s ohledem na měřítko územního plánu a jeho koncepční charakter škála přípustného využití u jednotlivých druhů urbanizovaných ploch vždy ve větší či menší míře polyfunkční. Vyplývá to ze skutečnosti, že podrobnost územního plánu neumožňuje (zejména u ploch navrhovaných k zastavění) podrobné vymezení do úrovně jednotlivých ulic a bloků. Jednotkou je zde „funkční plocha – zóna“, ve které je vedle převažující funkce (např. bydlení) možné vymezení ploch pro nezbytnou dopravní a technickou infrastrukturu a dále např. pro související občanskou vybavenost. Naproti tomu v regulačních plánech je funkční zařazení každé plochy konkrétní, což vyplývá z podrobnějšího měřítka zpracování regulačního plánu a důsledného vymezení veškerých veřejných prostranství.

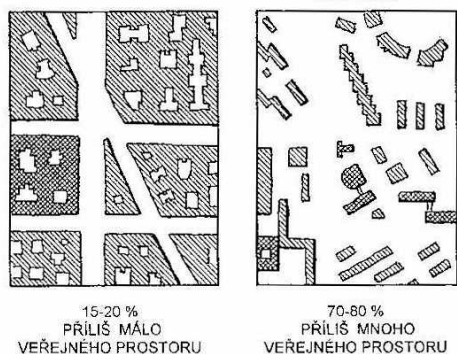

Obr. 86 Příklad základní regulace (zdroj: Studie Tyršovy ulice v Oseku, Pospíšil 2013)

Dodatečný vliv na celkový rozsah a koncept veřejných prostranství má návrh zástavby z hlediska jejího urbanistického charakteru či struktury. V této souvislosti je velmi důležité, má-li navržený způsob zastavění, parcelace a případně uspořádání budov rozvolněný či uzavřený (kompaktní) charakter. Rozsah veřejných prostranství není ovlivněn takovými formami zástavby, které lze definovat jako „kompaktní či uzavřenou formu zástavby“, tedy těmi, které jsou tvořené půdorysně uzavřenými bloky zástavby s veřejně nepřístupným prostorem mezi budovami. Forma zástavby vytváří neprostupné bloky, jejichž rozhraní s veřejným prostranstvím, tvořené oplocením či uliční fasádou budov, jednoznačně vymezuje veřejná prostranství (typicky ve formě uličních prostorů či náměstí). Tento charakter zástavby je typický pro blokovou předválečnou zástavbu činžovních domů či bloky parcel rodinných domů. Častým problémem tohoto druhu zástavby je nedostatek veřejných prostranství, malá šíře uličního prostoru, poddimenzování parkových a rekreačních veřejně přístupných ploch.

Protipólem kompaktní blokové zástavby je „rozvolněná zástavba“, charakteristická otevřenými formami zástavby s veřejně přístupným prostorem mezi budovami, typickým pro sídlištní zástavbu poválečného období. Tento druh rozvolněné zástavby přináší zpravidla zcela opačný problém než zástavba bloková, a to ten, že veřejného prostoru je příliš mnoho. Tato skutečnost by mohla být vnímána jako pozitivní faktor, ale přebytek rozsahu veřejných prostranství vede k dlouhodobě mimořádně vysokým nákladům na údržbu a vytváří předpoklady pro nehospodárnost a zanedbání údržby. Neopominutelné je i to, že rozsáhlé plochy vnitroblokové zeleně bez adekvátní veřejné kontroly vytváří místa pro kumulaci sociálně patologických a kriminálních jevů.

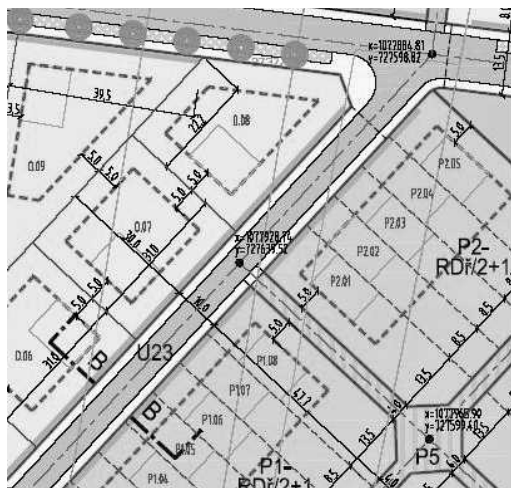
Aktuálním, donedávna v České republice prakticky neznámým trendem, je oplocování nových rezidenčních areálů s cílem zajištění kontroly a ochrany prostorů vnitrobloků před nevtanými návštěvníky.

Obr. 87 Relativní hustoty veřejných prostorů (Krier, 2001)

Podrobná úroveň regulace - regulace hmotově prostorových parametrů zástavby

Nástroje regulace popisované v této subkapitole ovlivňují kvalitativní a kvantitativní parametry veřejných prostranství nepřímo. Přilehlá zástavba, opocení, budovy, zahrady, zeleň a další plochy ohraničující veřejná prostranství a z veřejného prostranství vnímané, vytvářejí architektonicko-urbanistický a prostorový rámec ulic, parků a náměstí. Jinými slovy kvalitně provedené veřejné prostranství může být výrazně degradováno okolní zástavbou (platí to však i naopak).

Obr. 88 Příklad podrobné regulace (zdroj: Regulační plán lokality Červené Vršky v Benešově, Páv, Smolková, Pospíšil 2014)

Výškové uspořádání a tvar zastřešení

Tvar zastřešení a výškové uspořádání spadají do oblasti regulace, která je dobře měřitelná a často aplikovaná.

Základním regulativem je stanovení podlažnosti, která určuje výškovou hladinu zástavby. Většinou je uveden počet nadzemních podlaží s rozlišením podkroví, jako dalšího podlaží. Podlažnost je parametr indikovaný u většiny regulačních plánů, velmi často se s ohledem na podrobnost řešení uvádí vedle podlažnosti i konkrétní výška objektů. Nezbytné je parametr výšky uvádět u specifických ploch a staveb (plochy výroby, sportu – tedy tam, kde se mohou vyskytnout vysoké jednopodlažní halové objekty).

Výškové parametry jsou v regulačních plánech prováděny různorodě, vztažení výšky je uváděno k hlavní římsce, hřebeni střechy či atice. Ojedinele, zejména v územích se sklonitým terénem, se vyskytují v regulačních plánech údaje o max. výšce upraveného terénu či např. niveleta přízemí v příslušném výškopisném systému.

Ve vztahu k veřejnému prostoru je koordinace výšky objektů velmi důležitá, a to zejména tam, kde je zřetelná uliční fronta přilehlých budov. Nahodilý výskyt budov různých výšek působí neuspořádaně a chaoticky především v místech vysoké hustoty zástavby. Neopominutelná je i skutečnost, že čím jsou budovy vyšší, tím by měl být širší i přilehlý uliční prostor (v závislosti na parametrech odstupů budov).

Obr. 89 Absence regulace podlažnosti a tvaru střech vede k silně deprimujícím vizuálním dojmům (foto: František Pospíšil)

I přes sjednocenou a dobře koordinovanou výškovou hladinu zástavby může být estetika veřejných prostranství výrazně poškozena

chaotickým působením „střešní krajiny“. Parametry tvaru střechy se, zejména u lokalit výstavby rodinných domů, často uvádějí.

Stanovován je typ střechy (plochá, valbová, sedlová, pultová atd.) a u šikmých střech často i sklon (ev. rozmezí sklonu) střechy. Často je aplikován požadavek na orientaci hlavního hřebene střechy (související s tzv. okapovou či štítovou orientací domů). Patrná a správná je i snaha regulace tvaru a počtu vikýřů či střešních oken. Smutnou skutečností je, že prosazování a odůvodnění regulativů souvisejících se způsobem zastřešení je velmi obtížné. Nicméně absence dodržení těchto regulativů vede k dlouhodobému poškození prostředí sídel a degraduje právě pohledy na zástavbu z veřejných prostranství.

Intenzita a kapacita využití ploch či pozemků

Intenzita a kapacita využití se uplatňují různými způsoby a mají na veřejná prostranství zásadní vliv. Zvláště důležité je zamezit zvyšování intenzity využití území do míry, která představuje přetížení a zahlcení veřejných prostranství (zejména dopravními nároky), dimenzovaných původně na nižší hustotu osídlení.

Jednoznačně nejpoužívanějším regulativem tohoto typu je koeficient zastavěné plochy pozemku, který je používán jak u regulačních, tak u územních plánů. Často je aplikován i koeficient zeleně, ovšem nikoli ve stejné míře jako koeficient zastavění. Spíše výjimečně je aplikován podíl výměr nebytových ploch a podobné ukazatele. Kupodivu málo používaným je i koeficient celkové užité plochy, který je prakticky nahrazován kombinací koeficientu zastavění plochy se stanovením výškové hladiny zástavby.

Stanovení výměr pozemků, budov, užitných ploch

Stanovení výměr je skupina regulativů, používaná jak v regulačních, tak v územních plánech. Často a spíše jen v územních plánech je zastoupena min. a max. výměra (rozsah výměr) stavebního pozemku, speciálně pro

pozemky rodinných domů (je to dáno tím, že v regulačních plánech je výměra stavebního pozemku určena parcelací). Poměrně často je uváděno omezení minimální a maximální výměry půdorysu budov. Uvedené regulativy mají své opodstatnění. Jejich stanovení je odůvodněno potřebou stanovit přiměřenou velikost parcel a půdorysnou velikost budov.

V regulativech se můžeme setkat s omezením výměry prodejní, výrobní, skladovací, odbytové plochy u ploch občanské vybavenosti, ojediněle i regulativů obsahujících další kapacitní omezení, např. určení počtu parkovacích stání na jednotku či limitování počtu bytovacích lůžek v budově ubytovacího zařízení. Tyto podmínky jsou výsledkem snahy o omezení nepřiměřené velikosti provozoven.

Vedle omezení intenzity využití území nad úroveň odpovídající kapacitě území a tedy i kapacitě veřejných prostranství a infrastruktury, má aplikace regulativů této skupiny hlavně usměrnit hmotově prostorové parametry zástavby včetně odstupů budov tak, aby prostorová kompozice vnímaná z ulic a náměstí byla kompozičně vyvážená a kvalitní.

Regulační stavební čáry

Plošná regulace prostřednictvím různých druhů regulačních čar představuje grafickou analogii ukazatelů uvedených v předchozím odstavci. Návrh parcelace (parcelních čar) oddělujících stavební pozemky je běžným prvkem regulačních plánů a určujícím prvkem ovlivňujícím velikosti stavebních pozemků. Aplikuje se zejména u regulačních plánů řešících obytnou zástavbu ve formě rodinných domů. Ve vztahu k veřejnému prostranství jsou velmi důležité další typy regulačních čar.

Tyto čáry vymezují polohu staveb na pozemcích a jednotlivé regulační plány rozlišují různé podtypy těchto čar. Jako nejčastěji používané příklady lze uvést stavební čáru závazně určující polohu fasády stavby v linii uliční fronty nebo čáru hranice zástavby, která je stavbou nepřekročitelná. V případě, že regulační stavební čára leží na hranici

veřejného prostranství a soukromého pozemku, je totožná s uliční čarou, zmíněnou výše v předchozí kapitole.

Zejména v zastavěném území a typicky u regulačních plánů řešících památkově hodnotná historická centra měst a sídel se vyskytují i další specifitější čáry této kategorie, např. čáry vymezující průchody a loubí.

Architektonicko typologické regulativy

Snahou tvůrců regulačních plánů je vytvořit předpoklady pro vznik jednolitého urbánního prostředí stanovením zásad pro vzhled a proporce zástavby. Jako příklady lze uvést proporce půdorysu budov, omezení délky štítové stěny, parametry dispozice, zásady pro použité materiály a jejich předepsaná barevnost. Je otázkou, nakolik jsou podobné požadavky odůvodnitelné.

Nesporně důležité, obzvlášť pro kompozici veřejných prostranství a orientaci v nich, je určení polohy dominant, požadavků na barierové řešení staveb a definování způsobu oplocení. Oplocení, které tvoří fyzickou hranici veřejných prostranství a soukromých pozemků, má přitom zásadní vliv zejména na vizuální kvalitu veřejných prostranství.

Závěrem je nutno připomenout, že regulační plány a územní studie mohou vytvořit předpoklady pro kvalitní funkční a hmotově prostorové řešení výstavby, ovšem nemohou být zárukou architektonické kvality staveb, poněvadž zodpovědnost za kvalitu architektonického návrhu vždy nese konkrétní projektant, architekt. Praxe potvrzuje, že do správných regulativů lze navrhnout špatnou architekturu.

Obr. 90 Ukázka degradace uličního prostoru nevhodným oplocením (foto: František Pospíšil)

Je regulace přínosná a potřebujeme regulační plány?

Je jasné, že zásadní roli na možnosti regulace výstavby v území má podrobnost příslušné dokumentace. Zatímco obvyklé měřítko územního plánu je 1 : 5000 (stavební zákon umožňuje výkresy vydat i v měřítku 1 : 10 000), regulační plány a územní studie se zpracovávají v měřítcích dokumentace 1 : 500, 1 : 1 000 a 1 : 2 000.

Stavební zákon (zákon č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu) stanoví, že „*územní plán nesmí obsahovat podrobnosti náležející svým obsahem regulačnímu plánu nebo územním rozhodnutím.*“ Z tohoto požadavku vyplývá, že má-li být dosaženo účinné regulace a příznivého řešení veřejných prostranství, včetně z nich vnímané okolní zástavby, je třeba mít plochy sídel i jejich rozvojových ploch pokryté nejen územními plány, ale i plány regulačními nebo alespoň územními studiemi.

Problematika veřejných prostranství obcí v těsném sousedství velkých měst

Člověk se ve městě orientuje podle toho, jak k němu promlouvá prostor nebo prostředí, ve kterém se pohybuje. Důležité je, jak je tento prostor vytvořen, aby ho mohl člověk jednoduše vnímat a chápat a také, co člověku nabízí. To vše by měl mít za úkol veřejný prostor, ať v městě, nebo na vesnici. Absence kvalitních veřejných prostorů s úzkou vazbou na občanskou vybavenost je problém nejen velkých měst, ale i malých obcí, a to zejména obcí v těsném sousedství velkých měst, které dlouhá léta využívaly výhody této vazby. Jaké jsou příčiny dnešního stavu, kdy v obcích chybí hlavní veřejný prostor s občanskou vybaveností? Je možné tento nedostatek napravit?

Veřejný prostor v čase

Veřejný prostor je v dnešní době velmi diskutované téma. Dá se říci, že oproti minulým rokům dochází k jeho rehabilitaci, a to nejen po stránce fyzické, ale především z hlediska sociálně-kulturního významu. Veřejný prostor byl totiž často v minulosti brán jako samozřejmá součást budování městských i vesnických zástaveb, mnohdy bez většího zájmu a pátrání po jeho hlubším smyslu. Tím je míněn samozřejmě veřejný prostor, který má vyšší funkci než být pouze veřejným prostorem mezi domy s motorovou a pěší komunikací (silnice a chodník), umožňující lidem přístup do bytových domů nebo na pozemky domů rodinných. Těmito prostory jsou především ulice s obchody (tzv. obchodní ulice), náměstí, park (tzv. městský park), či náves. Vývoj

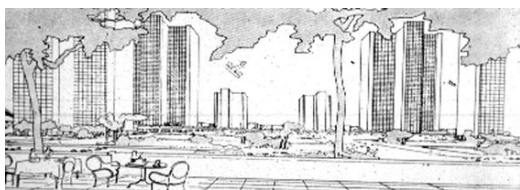
veřejného prostoru prošel a prochází neustálým vývojem.

Obr. 91 Koridorová obchodní ulice (Jiří Peňás, Lidové noviny)

Tento vývoj probíhal od klasického pojetí uzavřeného náměstí (tzn. prostor ohraničený

domy) nebo tzv. koridorové ulice (ulice souvisle lemované domy, vytvářející koridor). Tak se stavělo do začátku 20.století. Vývoj pak přinesl postupné až naprosté uvolnění souvislé zástavby, tzn. žádné lemuující domy podél veřejných prostor (ulic, náměstí). Takový směr nabral urbanismus především v období funkcionalismu, který vyznával rozvolněnou zástavbu s velkým podílem zeleně. Francouzský architekt Le Corbusier, jeden z hlavních představitelů funkcionalismu, napsal: „Je třeba zabít koridorovou ulici.“ (Corbusier, 2005) Tento trend vnesl do pojetí veřejného prostoru určitou nejednoznačnost. Vzhledem k rozvolněnému umístění domů přestávalo být jasné, kde končí ulice a začíná prostor mezi domy, který využívají především rezidenti (obyvatelé domu). Prostor náměstí nebyl zcela jasně ukončen pro velkou vzdálenost mezi domy, které ho lemovaly. Docházelo tedy k silnému, mnohdy až nechtěnému prolínání typů prostorů a tím k snížení jejich významu a vnímání. Je všeobecně známý pocit z našich panelových sídlišť, kde si člověk není jistý, zda je ulice ulicí a má nějaký význam (např. obchodní), zda vede do důležitého místa (centra, náměstí, na nádraží, k nemocnici apod.), zda toto už je náměstí nebo je třeba jít ještě dál atd. Tento pocit brání intuitivní orientaci v městské zástavbě a přispívá k malé oblibě takových veřejných prostor. V průběhu času se tedy tento rozvolněný způsob stavby domů neosvědčil jako příliš přínosný pro městskou zástavbu, jak se od něj původně očekávalo. A tak se pozornost architektů a urbanistů začala zase vracet k původnímu klasickému pojetí veřejných prostor, ale v kontextu nové doby.

Obr. 92 Rozvolněná zástavba dle Le Corbusiera (<http://www.satalka.cz/slohy/purismus.html>)

Důraz se začal klást, oproti předešlému abstraktnímu (neurčitému) pojetí konceptu prostoru, na jeho jasné vymezení, originalitu,

nezaměnitelnost, prostě „pojem místa“, jak o něm píše norský teoretik architektury Christian Norberg-Schulz (Norberg-Schulz, 2010).

K tomuto vývoji přispívá i proměna postoje veřejnosti k využívání města a jeho prostorů. Lidé chtějí chodit do ulic a na náměstí a chtějí zde trávit čas při různých aktivitách, které mají vazbu především na odpočinek a zábavu. To má v dnešní hektické době pro člověka velký význam. Aby tak ale mohli činit, potřebují tyto veřejné prostory a také, aby jim tyto prostory měly co nabídnout a byly v dosažitelné vzdálenosti, což je neméně důležité, jak o tom píše Hnilička v knize Sídelní kaše (Hnilička, 2005). A tak jsme dnes svědky znovuobjevení veřejných prostorů podél řek, snižování intenzity a zpomalování motorové dopravy v důležitých centrech společenského dění, oživení veřejných prostorů uměleckými objekty atd. Veřejné prostory s různými aktivitami dnes vznikají na každém malém místě ve městech tak, aby byly lidem co nejdostupnější a mohli je co nejvíce využívat. Příkladem může být masivní přestavba veřejných prostor Barcelony iniciovaná architektem Oriolem Bohigasem. Tyto změny s sebou nesou bohužel také určité negativní jevy, jako například mnohdy necitlivé stavební zásahy, proměnu historických městských prostorů v kulisu cestovního ruchu, privatizaci veřejného prostoru (tzn. veřejný prostor ve velkých obchodních centrech, který je nelitostně podroben pouze komerční funkci podle představ majitele), znemožnění přístupu všem sociálním skupinám (VIP zóny), absenci veřejných prostorů v předměstských satelitech a areálech (Kratochvíl, 2015). Tomuto poslednímu bodu bude věnována další pozornost.

Veřejný prostor a příměstské obce

Velká i menší města mají výhodu, že disponují veřejnými prostory ať už historicky danými, nebo ve svých prozatímních rezervách. Avšak jinak jsou na tom příměstské obce, přesněji obce v těsné blízkosti velkých měst. Tyto obce vždy těžily a těží z výhod blízkosti velkého města (aglomerace). Využívají vlastně veškerý potenciál nabídek, které velké město poskytuje,

od pracovních příležitostí přes zdravotnictví, kulturu, sport, relax a zábavu vůbec. Na první pohled ideální poloha těchto obcí má ovšem svou negativní stránku, a to, že hrozí možnost stát se pouze sídlem pro nocleh obyvatel, kteří však prakticky žijí v blízkém velkém městě. Tento trend je možno dobře vysledovat například na vývoji malých obcí v těsném sousedství hlavního města Prahy. Po roce 1989 došlo k prudkému nárůstu zástavby rodinných domů mimo hlavní město, neboť klidná místa v okolí hlavního města lákala svou romantikou mnoho obyvatel Prahy, jak stávajících, tak i nově přichozích. A také proto, že rodinný dům „...bývá nepřímou spojován s představou šťastného a spokojeného života“ (Hnilička, 2005). A tak rostly zástavby většinou rodinných domů někdy i ve vzdálenosti 30 km od města. Postupem času však lidé začali zjišťovat, že je ta jejich „vysněná romantika a spokojenost“ v zeleni vesnice stojí nemalé peníze za dojíždění do města a především mnoho času. U vícečetných rodin problém s dovážením dětí do škol a zájmových kroužků eskaloval na časovou potřebu skoro celého dne. Nejedna rodina se pak ráda vrátila do původního bydliště ve městě. Tato zkušenost ale zvýšila atraktivitu obcí těsně za hranicí města, kam dokonce časem začala jezdit integrovaná městská hromadná doprava (ROPID – Regionální organizátor pražské integrované dopravy). Nový trend, bydlet jako na vesnici, ale „v Praze“, zavalil příčinu spontánní vlně zástaveb v těchto obcích. Bohužel ne všechny obce byly na tento živelný nárůst připraveny, a to nejen po technické stránce. Dá se říci, že technická připravenost (např. posílení nebo nově budované čistírny odpadních vod – ČOV, plynofikace, vodárny apod.) byla u těchto obcí nejnějněji řešitelným problémem, závislým jen na schopnosti obecních zastupitelstev obstarat finanční prostředky nebo vhodně motivovat investory a developery velkých projektů. Úplně jinou stranou mince byl a je problém vybavenosti, která by měla jít ruku v ruce s nárůstem nových obyvatel. Před touto vlnou nové zástavby mnoho obcí, disponovalo nabídkou drobné nebo i žádné vybavenosti (malý obchod, většinou u zastávky autobusu, jeden doktor, hospoda). Dalším problémem je,

že i když byla vybavenost větší, byla různě rozptýlena v obci, tím pádem nevytvářela žádný celistvý prostor, který by mohl být chápán jako souvislý, veřejný, společenský a přehledně tuto vybavenost nabízející. Z tohoto důvodu dnes není snadné navýšit kapacitu této vybavenosti (malé objekty samostatně stojící, nevhodné k nástavbám nebo dostavbám). Důsledkem této nepřipravenosti byl pak malý zájem o veřejný život v obci (zájem se právě přesouval na velké město).

Obr. 93 Obec Horoměřice bez možnosti vytvoření jednotného veřejného prostoru (street view Google)

Dalším problémem bylo, že ve snaze získat finanční prostředky na některé své aktivity, obce prodaly nebo dlouhodobě pronajaly objekty, které vlastnily, a pak některé své kulturně-společenské i reprezentační akce, v rámci veřejného života řešily pronájmem vhodných prostor v jiných obcích nebo ve městě. Příkladem může být obec Statenice, kde na základě dlouhodobého pronájmu bývalé sokolovny musela obec pořádat své akce v pronajatém sálu sokolovny ve vedlejší obci a některé akce dokonce pořádá zcela nevhodně v místním hostinci. Hlavním problémem ovšem je, že mnoho obcí nemá žádné pozemkové rezervy, na kterých by mohly vybudovat chybějící vybavenost v návaznosti na odpovídající veřejný prostor (náměstí, náves, obchodní ulici).

Možnosti řešení chybějícího veřejného prostranství

Ideálním řešením nedostatku veřejných prostor s vybaveností by bylo vykoupit několik domů uprostřed obce a nechat je přestavět na požadovaný model s vybaveností. To ale samozřejmě není ve finančních možnostech většiny obcí, nehledě na to, že by takový postup narazil i na nezájem majitelů takových domů o prodej. Jinou z nabízejících se možností je naopak využít velký developerský záměr, který se v obci připravuje, a v rámci jeho zástavby vytvořit nový a dle potřeb kapacitní veřejný prostor s potřebnou mírou vybavenosti. (pokud projekt s takovou náplní nepočítá, je nutno se s developerem domluvit na jeho zpracování). Nevýhodou ovšem většinou je, že takový projekt málokdy vzniká v centru stávající zástavby, kde by byl hlavní veřejný prostor s vybaveností nejvhodnější. Nicméně je to možnost, která obec nic nestojí a může jí tak přinést chybějící vybavenost obchodů apod. V příměstských obcích lze ideálně použít k vytvoření veřejného prostoru nízkopodlažní bytové domy (3–4 podlaží, nejlépe poslední patro uskočené pro zmírnění působení hmoty domu), které vytvoří dobře vnímatelný prostor náměstí. V přízemí těchto domů, na které přímo navazuje veřejný prostor chodníku (dlážděné plochy), je vhodné pak umístit potřebnou vybavenost (malý obchod s potravinami, kavárna-cukrárna, květiny, trafika, pošta, policie, doktor, školka aj.). Škála nabídky vybavenosti samozřejmě závisí na velikosti obce a tím i koupěschopnosti jejích obyvatel, která je důležitá pro rentabilitu (výnosnost) těchto zařízení a jejich setrvání na daném místě. Procesem vytvoření nového veřejného prostoru pomocí developerského projektu prošla i v té době již výše zmíněná obec Statenice-Černý Vůl na západ od Prahy. Obec postrádala střed definovaný centrálním veřejným prostorem s vazbou na vybavenost. Jedinou vybaveností byl malý obchod s potravinami na konečné zastávce autobusu, dále dvě hospody (jedna ve Statenicích, druhá v Černém Volu) a zahradnictví. Díky velkému developerskému projektu došlo k výstavbě domů, které svým umístěním vytvořily útulné náměstí a umožňovaly využití pro občanskou

vybavenost. Tomu, jak tento proces probíhal, je věnována další kapitola.

Příklad ze Statenic

Obec Statenice, ležící těsně za severozápadní hranicí Prahy, měla už historicky své pomyslné centrum v místě stávajícího zámku (původně statek), který dnes silně chátrá a není naděje, že by v dohledné době došlo ke změně. Nedaleko od zámku byla po dlouhá léta po roce 1989 nezastavěná silně podmáčená plocha, kterou z obou stran postupně začala lemovat nová rodinná výstavba.

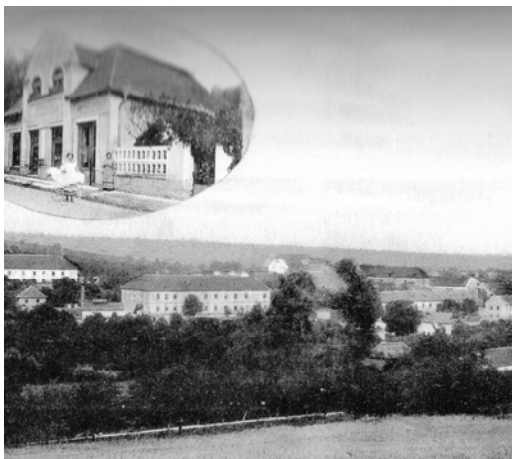

Obr. 94 Statenice, mapa stabilního katastru 1842 (geoportál mapa on-line)

Tento pozemek, který byl vybrán developerem pro budoucí zástavbu v obci je údolní niva s původně meandrovitě protékajícím Únětickým potokem. Navíc tato nezastavěná část obce byla vždy jakýmsi předělem mezi obcí Statenice a obcí Černý Vůl, které jsou však legislativně spojené. V 60. letech 20. století došlo v celé obci k regulaci koryta potoka, které bylo oproti původnímu toku narovnáno. Následně na této ploše byla provedena meliorace ke snížení silného podmáčení. Pro zajímavost, v místě dnešního nového náměstí, stála do konce 70. let tzv. mlátička, kde se mlátilo obilí pro široké okolí. Později tento pozemek využíval státní statek Lichoceves jako běžné pole. Po roce 1989 byl tento pozemek vrácen v restituci původním majitelům (rodina Strakových).

V 90. letech koupila pozemek, včetně jiných v okolí, společnost H-systém, který zde vypracoval projekt bytových domů. Po úpadku spol. H-systém byl pozemek součástí konkurzního řízení, ve kterém byl zakoupen

anglickou developerskou firmou Ballymore. Její projekt byl rozdělen na část A – bytové a řadové domy a část B – vily. Mezi oběma částmi byl pak umístěn parčík s restaurací nad malým jezírkem, které mělo retenční funkci.

Obr. 95 Státnický zámek na dobové pohlednici z roku 1921 (kalendář Okolí Prahy – západní část 2010)

Již od prvního návrhu, který byl předložen obecnímu zastupitelstvu, byl součástí projektu části A také veřejný prostor – náměstí (prostor, který do té doby v obci chyběl), vytvořené čtyřpodlažními schodišťovými bytovými domy s drobnou vybaveností v přízemí (prodejna Žabka, miniškolička, kavárna a další pronajímatelné prostory). Jeden z domů na náměstí byl v původním konceptu zamýšlen dokonce jako administrativní pro obecní úřad, policii ČR a poštu. Z toho nakonec sešlo (obec měla úřad ve vlastním objektu a bylo by pro ní nevhodné jít do komerčního nájmu, policie a pošta neměly zájem). Dům byl tedy nakonec zrealizován jako bytový, stejně jako ostatní.

Projekt byl tedy od počátku prezentován jako ucelený a vzhledem k vybavenosti soběstačný. Vedení obce projekt podporovalo, protože vytvořil právě dosud chybějící centrum obce (místo setkávání), dále nabízel obci chybějící vybavenost a v neposlední řadě také proto, že by touto zástavbou došlo k propojení obou obcí (Státnice a Černý Vůl).

Jedinou podmínkou obce před zahájením výstavby bylo vybudování chodníku podél

budoucího staveniště při hlavní komunikaci tak, aby provoz stavby nenarušoval průchod pěších v této části obce.

Obr. 96 Státnice – vizualizace developerského projektu – v popředí náměstí (IBA)

Projekt a veřejnost

Proti výstavbě se ihned zvedla vlna nevole, a to i z vlastních řad obecního zastupitelstva. Některé iniciativy poukazovaly na to, že výstavba je zamýšlena v pásu potoka, který slouží pro rozliti záplavové vody a tak chrání obec. Jiná mluvila o nevhodnosti bytových domů mezi stávajícími rodinými, nebo že je to zástavba jen pro bohaté, kteří se do života obce nezapojí. Pro svou podporu bylo samo vedení nakonec obviňováno i z korupce. Všechny tyto intervence nakonec investor řešil finančním darem v podobě vybudování kanalizační a vodovodní sítě, včetně vedení plynu v několika ulicích (mimo území projektu). Dále investor uspořádal velkou prezentační akci s ukázkou modelu celého území. To negativní emoce veřejnosti zmírnilo a poněkud uklidnilo.

Realizace byla náročná pro místní obyvatele i vzhledem k tomu, že pozemek zasahuje prakticky do středu obce a tak veškeré dopady stavby (hluk, prach, otřesy, bahno, dopravní omezení apod) nebylo možné příliš eliminovat. Realizace byla dokončena a připravena k užívání v roce 2010. Nové objekty se postupně zaplňovaly novými rezidenty.

Realizace a veřejnost

Zajímavé ovšem bylo, jak nesnadno se nový veřejný prostor (nové náměstí) socializoval. Jediný dosavadní prostor, který do té doby suploval funkci centrálního prostoru, byla točka – konečná městské linky autobusu. Tento prostor byl vymezen pouze autobusovou čekárnou, malým obchodem s potravinami a velkou asfaltovou plochou (viz obrázek v titulu kapitoly), která se do té doby využívala pro obecní akce (rozsvěcení vánočního stromku, prodej kaprů a jiné). Samozřejmě využívání takového prostoru pro výše zmíněné akce bylo problematické, protože plocha plná slavících lidí musela pravidelně uhýbat autobusu najíždějícímu k zastávce. Nicméně tento prostor byl pro mnoho lidí neodmyslitelně spjat s obecními akcemi.

Obr. 97 Statenice, nové náměstí v současnosti (street view Google)

Naproti tomu nový prostor náměstí byl přijímán velmi chladně, pomalu a opatrně, což souviselo také s postupným formováním vybavenosti. Došlo to tak daleko, že když

rezidenti z nové výstavby zorganizovali rozsvěcení vánočního stromku na novém náměstí, paralelně s ním byl starousedlíky rozsvěcen i vánoční stromek na původním místě na autobusové točce. S ustálením vybavenosti, především zřízením kavárny s cukrárnou, lidé postupně pochopili, že nové náměstí nabízí mnohem příhodnější prostředí nejen pro tyto akce, ale i pro obyčejné posezení u kávy aj. Prostor postupně objevily i matky s kočárky, které se zde začaly scházet. Časem zde bylo uspořádáno několik koncertů, čímž došlo k definitivnímu přenesení centra obce do těchto míst.

Závěr

Na příkladu obce Statenice, ale i dalších obcí, kde veřejný prostor funguje a přináší jeho uživatelům možnosti sociálního vyžití, je dobře ukázáno, že proces budování a zkvalitňování veřejného prostoru má vždy velký význam pro pocit sounáležitosti místních obyvatel, pro jejich vzájemnou komunikaci, v neposlední řadě také pro schopnost orientovat se v zástavbě domů, to znamená, že uživatel ví, kde je hlavní, centrální, důležitá část obce a kde může uspokojit své potřeby společenské, komerční aj. Právě v dnešní době elektronických komunikačních zařízení je více než důležité vytvářet místa, kde se lidé mohou potkat, pozorovat scénu náměstí, společně odpočívat a trávit čas, neboť veřejný prostor „... by měl být místem, které propojuje, integruje, nabízí společnou půdu“ (Kratochvíl, 2015).

Analýza hustoty vybraných obytných souborů v organismu malého města

Kapitola se zabývá otázkou hustoty v obytných souborech a charakterizuje možnou terminologii. Vlastní jádro kapitoly tvoří práce se zjištěnými konkrétními vzorky hustot obytných souborů v organismu vybraného malého města. Podstata pak spočívá především v komparaci získaných dat hustot a v práci s těmito daty na několika úrovních. První úroveň kapitoly představuje stručné pasporthy cíleně vybraných nejhustších a nejřidších obytných souborů z organismu zvoleného města. Data těchto souborů jsou vzájemně porovnávána mezi sebou a vztahena k ploše (lokální úroveň). Druhá úroveň kapitoly se zaměřuje na konfrontaci zjištěných dat z předchozí úrovně s daty celoměstského charakteru (celoměstská úroveň).

Hustota osídlení

Jedním ze základních ukazatelů hustoty bydlení je všeobecně známá hustota osídlení. Pojmem hustota osídlení se nejčastěji vysvětluje jako poměr mezi počtem obyvatel a velikostí území, na kterém tito lidé trvale žijí (ob/ha).

Na úvod je nutné pozastavit se nad touto veličinou, nad jejím chováním, způsobem výpočtu a vstupními parametry. Je to jeden z charakteristických prvků urbánního prostředí, který se výrazně podílí na jeho podobě. Jedná se o jedno z aktuálně řešených témat mezi odbornou veřejností.

Hustotu osídlení určuje počet lidí, kteří na daném území trvale žijí, mají zde trvalé bydliště (počet úředně přihlášených – trvalých – obyvatel v daném místě). Oproti tomu hustota „momentální“ vypovídá o všech lidech vyskytujících se na daném místě v dané chvíli. Toto množství je však opavdu těžko zachytitelné.

Hustota osídlení je velmi obtížně postihnutelná. Její výpočet závisí na mnoha faktorech. Jedním z těchto faktorů je stanovení počtu obyvatel. Pouze nepřesně lze stanovit počet obyvatel, kteří na daném území nocují, neboť počet úředně přihlášených obyvatel na daném místě se může lišit od skutečného počtu nocujících lidí.

Dalším z faktorů je přesné vymezení hranice obytného souboru pro výpočet celkové plochy. Podstatné také je, zda jsou, či nejsou do plochy obytného souboru zahrnuty dopravní stavby, skladové areály, náměstí, parky a další.

Podstatný je způsob vymezení vstupních dat. Také je velmi důležité, aby byly porovnávány hodnoty, jejichž výpočet byl proveden stejným způsobem. V následujících odstavcích jsou vymezeny dílčí veličiny a způsob jejich vymezení pro následný výpočet projektované hustoty obyvatel. Jedná se o nedílnou součást seznámení čtenáře s veličinami, s kterými je v průběhu dalších částí kalkulováno.

Celková plocha obytného souboru

Při stanovení hranice celkové plochy každého z vybraných obytných souborů, kterými se tento příspěvek zabývá, je respektováno pozemkové členění dle katastrální mapy. Hranice celkové plochy obytného souboru je vymezena rámcově dle pocitového vnímání autorky. Do celkové plochy jsou vždy zahrnuty i plochy dopravních staveb, občanského vybavení, plochy veřejných prostranství apod.

Projektovaná kapacita

Hlavní část této kapitoly pracuje s tzv. projektovanou kapacitou. Pod tímto pojmem si lze představit počet obyvatel, který je považován za maximální pro daný obytný soubor. Tento údaj je podstatný především pro napojení jakéhokoli navrhovaného obytného celku na technickou infrastrukturu města.

V případě dvou ze tří zvolených obytných souborů (panelových sídlišť) lze dohledat ve Studii realizovatelnosti převažujících typů bytů v KBV – I. ETAPA (Čapková, Janouš, 1986) jednotlivé kategorie bytů, jejich přesnou půdorysnou stavbu pro daný typ stavební soustavy a dále i počet obyvatel, pro které byly jednotlivé byty navrhovány.

Skladba bytů jednotlivých sekcí bytových domů je určena na základě nahlédnutí do projektové dokumentace uložené v archivu Stavebního úřadu města Týn nad Vltavou.

Z těchto dohledaných dat práce vychází. Pro soubor rodinných domů se v příspěvku předpokládá, že jeden rodinný dům je vyprojektován pro čtyři uživatele.

Projektovaná hustota

Pro účely této kapitoly je nutné definovat pojem tzv. projektované hustoty. Projektovaná hustota představuje vztah mezi projektovanou kapacitou a celkovou plochou obytného souboru (ob/ha).

Zastavěná plocha BD/RD/ostat. stavbami

Pro jednotlivé obytné soubory je dále potřebné vyjasnit pojem zastavěná plocha. Zastavěnou plochou BD⁷/RD/ostatních staveb se rozumí plocha pozemku dle katastru nemovitostí, u které je druh pozemku stanoven jako zastavěná plocha a nádvoří. Tento pozemek se v katastru nemovitostí nachází vždy přímo pod řešeným objektem BD/RD/ostatní stavby.

Stejně jako je obtížné a nepřesné vyčíslení hustoty obyvatel, je nepřesné i vyčíslení projektované hustoty. V podstatě se jedná o velmi podobné nástroje, jejichž přesnost, tedy spíše nepřesnost je patrně obdobná. Přestože jsou hodnoty těchto hustot nepřesné, mají velkou výpovědní hodnotu, pokud probíhá výpočet na všech vzorcích (souborech) stejně. Je také podstatné, aby řešené vzorky (soubory) byly plošně rozsáhlejší.

V následujících částech příspěvku jsou představeny stručné pasporty tří vybraných obytných souborů v malém městě na jihu Čech. Tímto městem je Týn nad Vltavou. Pro každý zvolený obytný soubor je vypočtena projektovaná kapacita, vymezena celková plocha obytného souboru a další kvantitativní údaje, které charakterizují zvolený obytný soubor. Vypočtená data jsou vzájemně porovnávána na lokální úrovni a na celoměstské úrovni.

⁷

BD – bytový dům, RD – rodinný dům

PASPORT_OS 1_Sídliště Hlinecká

Obr. 98 Schéma uspořádání obytného souboru 1 (Šárka Kubátová)

Díličí kvantitativní data jednotlivých bytových domů daného obytného souboru jsou sumarizována do vlastního vytvořeného kódu:

počet bytových domů daného typu v sídlišti/
počet nadzemních podlaží jednoho BD/
počet čistě obytných podlaží jednoho BD/
počet bytů v typickém podlaží jednoho BD/
skladba kategorií bytů v typickém podlaží BD
(např. 2+1, 3+1, 2kk, 3kk, 4+1, G=garsonka)

	BD_bodová sekce 5 / 7 / 6 / 5 / 2x3+1, 2x4+1, 1xG
	BD_řadová sekce_typ 1 22 / 5 / 4 / 4 / 2x3+1, 1x2kk, 1x2+1
	BD_řadová sekce_typ 2 14 / 5 / 4 / 4 / 4x3+1
	BD_koncová sekce 11 / 5 / 4 / 4 / 3x3+1, 1x2kk
	BD_rohová sekce_typ 1 8 / 5 / 4 / 2 / 2x3+1
	BD_rohová sekce_typ 2 5 / 5 / 4 / 2 / 2x3+1
	BD_věžový 1 / 8 / 7 / 7 / 4x3+1, 2x2kk, 1xG
	Hotelový areál Blanice
	Ostatní nebytové objekty

Charakteristika obytného souboru

Sídliště vzniklo v letech 1987–1989. Nově vzniklé sídliště mělo poskytnout dostatečnou ubytovací kapacitu nově příchozím zaměstnancům jaderné elektrárny Temelín, jejíž výstavba byla součástí programu rozvoje československé energetiky. Ten předpokládal výstavbu celkem čtyř jaderných elektráren. Po vybrání vhodné lokality cca 5 km od města Týn nad Vltavou, nedaleko vesnice Temelín, se začala v roce 1987 stavět temelínská jaderná elektrárna.

Všechny panelové domy OS 1 spadají do stavební soustavy typu PS 69-2/Jč. Pro tuto panelovou soustavu je charakteristický rozpon 3,6 m a 4,8 m. V každém vstupním podlaží je situováno domovní vybavení. Obytný soubor se rozprostírá na celkové ploše 168 500 m², zastavěná plocha bytovými domy činí 19 992 m², zastavěná plocha hotelovým areálem a ostatními nebytovými objekty činí 18 452 m².

Celkem se v sídlišti nachází 66 různých bytových sekcí. Celková kapacita sídliště představuje 1 055 bytů různých kategorií. Dle Studie zařiditelnosti převažujících typů bytů v KVB – I. etapa (Čapková, Janouš, 1986) je patrné, že garsonky, byty kategorie 1+1 a 1kk byly projektovány pro 1 osobu. Byty kategorie 2+1, 2kk byly projektovány pro 2 osoby, byty kategorie 3+1 dle konkrétního typu pro tři nebo čtyři osoby. Byty kategorie 4+1 pro čtyři nebo pět osob (dvougenerační bydlení). Vypočtená projektovaná kapacita tohoto obytného souboru činí cca 3 556 obyvatel.

Kromě jednotlivých panelových bytových domů je součástí sídliště také hotelový areál Blanice. Jedná se o atypický ubytovací soubor, který sloužil v době výstavby jaderné elektrárny jako přechodné bydliště stavebním dělníkům, kteří se podíleli na výstavbě elektrárny. Skládá se z centrální budovy, která je širokou chodbou propojena s jednotlivými ubytovacími bloky (čtyřmi panelovými domy a sportovním zázemím). V současné době je v provozu pouze jedna budova ze čtyř. Její současná ubytovací kapacita činí 266 lůžek.

Projektovaná ubytovací kapacita představuje čtyřnásobek stávající ubytovací kapacity, tj. přibližně 1 000 lůžek.

Při naplnění celkové projektované kapacity bytových domů OS 1 a naplnění projektované ubytovací kapacity hotelového areálu Blanice, by se v prostoru sídliště mohlo nacházet až 4 500 obyvatel.

V obytných souborech s touto strukturou zástavby lze dosáhnout hustoty 220–240 ob/ha.

PASPORT_OS 2_Sídliště Malostranská

Obr. 99 Schéma uspořádání obytného souboru 2 (Šárka Kubátová)

	BD_řadová sekce_ typ 1 13 / 7 / 6 / 4 / 2x3+1, 1x3kk, 1x2kk
	BD_řadová sekce_ typ 2 3 / 5 / 4,5 / 3 / 1x1+1, 1x2+1, 1x3+1
	BD_řadová sekce_ typ 3 1 / 5 / 4 / 6 / 6x3+1
	BD_ typ 4 4, 2 / 5+p ⁸ , 9 / 4+p, 8 / typ. podlaží 1x3+1, 1x1+1, 1x4+1 podkroví 4x2kk
	BD_řadová sekce_ typ 5 1 / 6 / 5 / 4 / 1x1+1, 1x2kk, 1x2+1, 1x3+1

⁸ p_ podkroví

	BD_ typ 6 3 / 4+p / 3+p / 2 / typické podlaží 2x3+1, podkroví 2x3kk
	Ostatní nebytové objekty

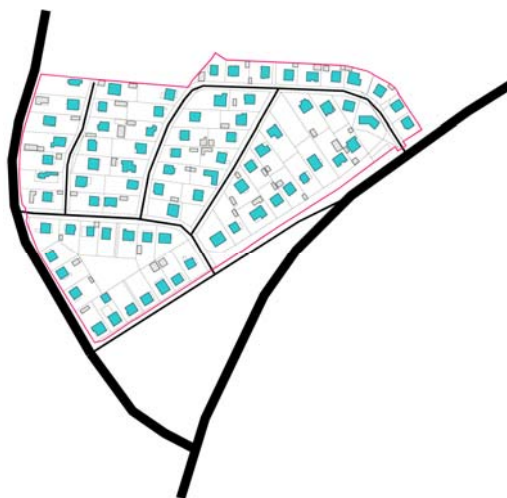
Charakteristika obytného souboru

Tento obytný soubor vznikl v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. Důvodem byla nutnost náhradního bydlení pro obyvatele zbouraných vesniček, které se nacházely v těsné blízkosti jaderné elektrárny nebo byly zatopeny kvůli stavbě Hněvkovické přehrady, která zásobuje jadernou elektrárnu chladicí vodou. Konkrétně se jedná o vesnice Temelínek, který byl přímo zastavěn elektrárnou, Březí, Křtěnov, Podhájí a Knín, z nichž se zachovaly většinou jen sakrální objekty kaplí a kostelů. Realizace Hněvkovické přehrady zapříčinila zánik vesnic Jaroslavice, Pardovice, Buzkov a poloviny Purkarce (Růžková, 2006).

Obytný soubor tvoří různé typy bytových domů. Kromě panelových domů stavební soustavy typu T06 B69 nebo T06 B-02, jsou jimi i zděné bytové domy. Zděné bytové domy byly v roce 1997 navýšeny o jedno obytné podlaží a opatřeny mansardovou střechou.

Na úrovni vstupního podlaží se nachází byty jen v případě řadové sekce typu 2. Jedná se o dva byty. Ostatní přízemní prostory bytových domů tohoto typu jsou určeny pro domovní vybavení. Obytný soubor se rozprostírá na celkové ploše 70 906 m², zastavěná plocha bytovými domy činí 7 965 m², zastavěná plocha ostatními nebytovými objekty činí 4 426 m². Celkem se v sídlišti nachází 27 různých bytových domů. Celková kapacita obytného souboru představuje tedy 562 bytů různých kategorií. Pro kategorie bytů stavební soustavy T06 B69 a T06 B-02 se pro zjednodušení předpokládá analogický postup při výpočtu počtu uživatelů jako je tomu u stavební soustavy PS 69-2/Jč (viz předchozí pasport). Vypočtená projektovaná kapacita tohoto obytného souboru činí cca 1 588 obyvatel.

V obytných souborech s touto strukturou zástavby lze dosáhnout hustoty cca 220 ob/ha.

Obr. 100 Schéma uspořádání obytného souboru 3 (Šárka Kubátová)

- RD_ objekt rodinného domu
- Ostatní stavby na pozemku (např. garáž, zahradní domek atp.)

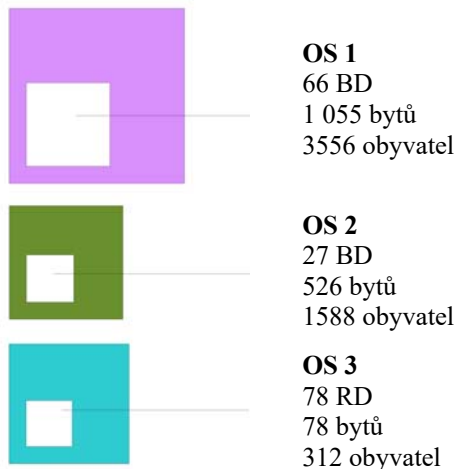
Charakteristika obytného souboru

Tento obytný soubor tvoří kobercová zástavba izolovaných rodinných domů – městských vil. Jedná se většinou o dvoupodlažní domy s plochou nebo sedlovou střechou, výjimku tvoří několik jednopodlažních domů s podkrovím. Na pozemcích rodinných domů se dále vyskytují doplňkové přízemní objekty. Jedná se o objekty samostatně stojících garáží a stavby technického charakteru.

Soubor rodinných domů se rozprostírá na celkové ploše 79 032 m², zastavěná plocha objektů rodinných domů činí 9 480 m², zastavěná plocha ostatními stavbami představuje celkem 2 176 m². Celkem se zde nachází 78 RD. Průměrná velikost stavebního pozemku činí 940 m².

Vypočtená projektovaná kapacita tohoto obytného souboru činí cca 312 obyvatel. V obytných souborech s touto strukturou zástavby lze dosáhnout hustoty cca 40 ob/ha.

Lokální úroveň

Graf 1 Souhrnný plošný graf (Šárka Kubátová)

Graf 1 zachycuje celkovou vymezenou plochu obytného souboru (vyplněná plocha čtverce) a zastavěnou plochu bytovými domy (bílý čtverec) a vzájemně je porovnává. Tento poměr lze vystihnout nejen graficky, ale i číselně.

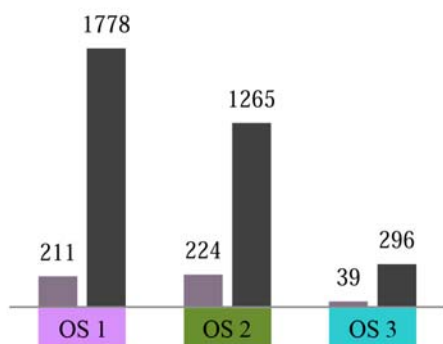
Pro OS 1 činí tento poměr 0,228, tedy z vymezené plochy je zastavěno bytovými domy 22,8 %. Pro OS 2 činí poměr 0,175, tzn. 17,5 % z celkové plochy obytného souboru je zastavěno bytovými domy. Pro OS 3 činí poměr 0,120, tzn. 12 % z celkové plochy obytného souboru je zastavěno rodinnými domy.

Do procentuálního zastoupení zastavěné plochy nejsou započítávány zpevněné plochy. Zpevněné plochy představují také důležitý údaj, který charakterizuje daný obytný soubor. Řádově se v OS 1 (3 556 obyv.) nachází 1000 bm zpevněných motorových komunikací. V OS 2 (1 588 obyv.) se nachází 900 bm zpevněných motorových komunikací. V OS 3 (312 ob.) se nachází 1 300 bm zpevněných motorových komunikací⁹. Pro soubor

⁹ Řádově jsou započteny běžné délkové metry obslužných motorových komunikací uvnitř řešených OS. Nejsou zahrnuty páteřní transitní

rodinných domů (OS 3) připadá při přepočtu na jednoho obyvatele tohoto souboru 4,2 bm¹⁰ dopravní komunikace, což je přibližně 8× více, než připadá na jednoho obyvatele sídliště (OS 1).

Zjištěná data potvrzují, že dopravní infrastruktura souborů tvořených izolovanými rodinnými domy není využita tak efektivně, jako je tomu u souborů tvořených bytovými domy s vyšší hustotou obyvatel. Tento způsob zástavby je tedy v porovnání s hustšími obytnými soubory materiálně a energeticky nejnáročnější.

- Projektovaná kapacita vztahená k zastavěné ploše BD/RD obytného souboru. [ob/ha]
- Projektovaná hustota
Projektovaná kapacita vztahená k celkové ploše obytného souboru. [ob/ha]

Graf 2 Sloupcový graf hustot řeš. obytných souborů (Šárka Kubátová)

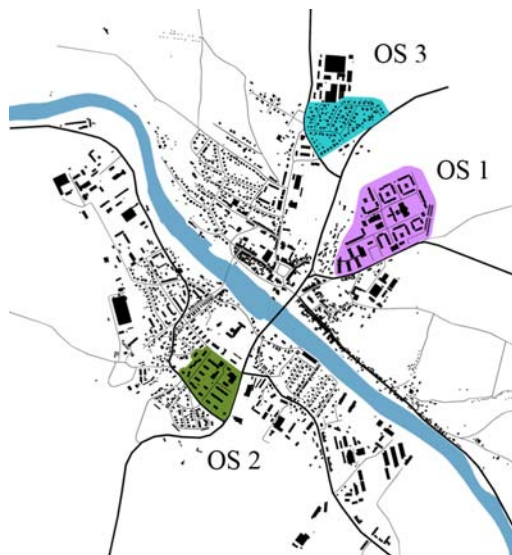
Celková vymezená plocha obytného souboru rodinných domů OS 3 se rozprostírá zhruba na identické ploše jako sídlištní soubor OS 2. Z grafu 2 je ovšem patrné, že její rámcové hustoty jsou však velmi odlišné. Největších hustot je dosaženo právě v sídlišti OS 1. Ze zvolených souborů je plošně největší OS 1, která se výrazně podepisuje na podobě města.

komunikace, které spojují město s okolím.

¹⁰ bm – pomocná jednotka, která představuje délkový metr komunikace charakteristického profilu.

Následující část kapitoly pracuje s daty získanými na celoměstské úrovni.

Celoměstská úroveň

Obr. 101 Pozice řešených souborů v organismu města (Šárka Kubátová)

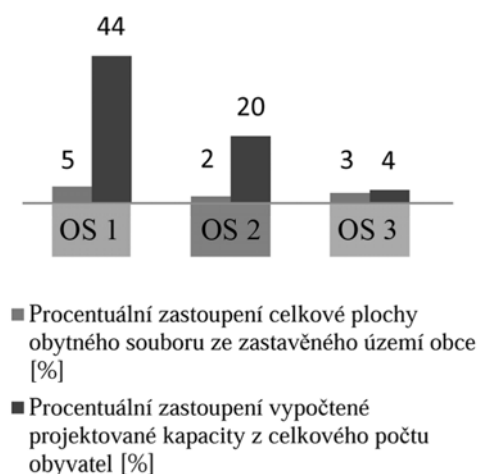
Obr. 102 Grafické zobrazení zastavěného území obce dle územního plánu ke dni 1. 9. 2014. (Šárka Kubátová)

V zákoně č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), je definováno zastavěné území obce jako „území vymezené územním plánem nebo postupem podle tohoto zákona; nemá-li

obec takto vymezené zastavěné území, je zastavěným územím zastavěná část obce vymezená k 1. září 1966 a vyznačená v mapách evidence nemovitostí“

Smyslem vymezení hranice zastavěného území je ochrana okolní krajiny a soustředování nové zástavby především do zastavěného území obce. Týn nad Vltavou má zastavěné území vymezeno územním plánem ke dni 1. 9. 2014. Celkovou plochu zastavěného území Týna nad Vltavou představuje 3,24 km².

Dle údajů poskytovaných Českým statistickým úřadem, lze dohledat, že ke dni 31. 12. 2015 byl počet obyvatel Týna nad Vltavou 8 034. Pokud budeme dále pracovat s celkovým počtem obyvatel, celkovou plochou obytných souborů a zastavěným územím obce a tyto veličiny porovnáme, získáme následující graf.

Graf 3 Graf plošného zastoupení obytných souborů z celkového zastavěného území obce (Šárka Kubátová)

Z grafu vyplývá pro malé město poměrně neobvyklé srovnání. V obytném souboru OS 1 bydlí přibližně 44 % obyvatel celého města, a to na ploše pouze 5 % ze zastavěného území obce. Naopak na zbylé ploše zastavěného území obce bydlí 32 % obyvatel města.

Tyto hodnoty jsou pouze orientační, nedají se v podstatě přesně vyčíslit. Ale i pomocí orientačních hodnot lze prokázat, že do struktury malého města pronikl velmi

hustý obytný soubor, jehož parametry jsou zde překvapivé.

Dále je patrné, že v OS 1 a OS 2 žije více než 60 % z celkového počtu obyvatel města. A to na ploše cca 24 ha, která tvoří přibližně 7 % ze zastavěného území obce.

Díky obdobnému způsobu výpočtu hustoty osídlení a projektované hustoty lze rámcově tyto hodnoty hustot porovnávat. Například vypočtená hodnota hustoty osídlení sídliště Háje v Praze 11 představuje 224 ob/ha (Hnilička, 2005). Jedná se o obdobnou hodnotu, která byla zjištěna při výpočtu projektované hustoty u OS 1 nebo OS 2.

V tomto kontextu je důležité zmínit obor urbanistické ekonomie, která zkoumá investiční náklady spojené s realizací navrženého řešení v aktuální cenové úrovni. Mimo jiné přibližně udává investiční náklady na vytvoření města. Z celkových investičních nákladů na vytvoření typového středně velkého sídla se udává, že je spotřebováno cca 60 % na funkci bydlení, 25 % na tvorbu veřejné a komerční vybavenosti a 15 % na vytvoření dopravní a technické infrastruktury. (Soukeník, 2014)

Investiční náklady, které v řešeném městě byly vynaloženy na výstavbu OS 1 a OS 2 umožnily přibližně 60 % obyvatel města naplnit potřebu bydlení, a to na malé ploše zastavěného území obce. Domnívám se, že investiční náklady vynaložené na bydlení zbývajících 40 % obyvatel Týna nad Vltavou výrazně přesáhly investiční náklady na výstavbu OS 1 a OS 2.

Závěr

Cílem kapitoly bylo kvantitativní formou prokázat, že se do struktury města včlenil obytný soubor (OS 1), jehož parametry hustoty bydlení jsou ve srovnání s dalšími obytnými soubory a ve srovnání s celkovým organismem města až překvapivé.

Dále také z kvantifikovaných údajů vyplynuly obecně již známé hodnoty o nízké hustotě bydlení a neefektivnosti zástavby rodinnými domy (OS 3).

Kapitola si nekladla za cíl posoudit kvalitu bydlení v Týně nad Vltavou. K tomuto účelu by nešlo posuzovat pouze obytný soubor bez vztahů k sídlu a vycházet pouze ze zjištěných dat. Kvalita bydlení se odvíjí od mnoha faktorů. Jedním z nich je i v poslední době hodně diskutovaná hustota bydlení ve spojitosti s kvalitou bydlení.

Dnes se stalo již běžnou skutečností, že okraje měst jsou zastavovány velmi řídkou zástavbou ve formě individuálních rodinných domů (např. OS 3). Jedná se o prostorové rozpínání měst do krajiny. V těchto případech se setkáváme s nízkou hustotou, ale i kvalitou bydlení. Jedním z příčin nízké kvality bydlení v případě těchto obytných souborů je prostorová vzdálenost toho, co je na sobě navzájem závislé, jak uvádí architekt Pavel Hnilička (Hnilička, 2003).

Ovšem právě proto, že kvalita bydlení závisí na mnoha faktorech a pouze jedním z nich je hustota bydlení, nestačí hustotu navýšit a předpokládat, že tím zajistíme dostatečnou kvalitu bydlení. Zároveň bychom měli hustotu osídlení zkoumat a zabývat se jí.

Je žádoucí, aby si správa města uvědomila přítomnost takto hustých obytných souborů a aby se zasazovala o jejich revitalizaci. V tom spočívá využitelnost této analýzy. Například veřejná prostranství uvnitř bloků těchto panelových domů se v současné době nachází v téměř původním stavu a jejich revitalizace by byla na pořadu dne. Povrchy jsou v původním materiálovém provedení, které je v mnoha místech v dezolátním stavu. Zeleň je vysázena nekonceptně a není udržovaná. Veřejná prostranství uvnitř bloků jsou bez funkční náplně, prakticky bez jakéhokoli mobiliáře.

Veřejná prostranství a povodeň

Mnoho měst a obcí se v současné době potýká s problémem protipovodňové ochrany. Zvláště choulostivé je toto téma v případě sídel, kde technická opatření zasahují do historického jádra. Na jedné misce vah se ocitá nutnost ochrany a na druhé zásah do stávajícího prostředí. Zkušenosti z praxe ukazují, že v těchto případech nestačí pouhá surová technická řešení, ale pro dosažení dobrého výsledku je nutná spolupráce specialistů z různých oborů (vodohospodáři, památkáři, architekti apod.). Nezanedbatelnou součástí je i komunikace s veřejností v průběhu plánování a její ztotožnění se s výsledným návrhem.

Povodeň je přírodní jev, kterému nelze zcela předejít nebo mít jeho průběh pod kontrolou. V posledních dvaceti letech byly postiženy některým z typů povodní téměř všechny oblasti na území naší republiky. Kromě ztrát na životech a majetku došlo také k vážnému poškození kulturního dědictví a změnám v kulturní krajině. Nenahraditelné ztráty a vysoké náklady vynaložené na restaurování a obnovu objektů kulturního dědictví, zničených povodněmi, vyvolaly potřebu tuto situaci adekvátně řešit. Důraz je kladen zejména na provádění preventivních opatření, snižujících vliv živelných pohrom na jednotlivé objekty i krajinné celky, což se dlouhodobě jeví jako efektivnější a levnější varianta.

Ochrana kulturního dědictví před poškozením povodněmi vede na jedné straně k jeho lepší údržbě, na druhé straně může často změnit jeho charakter nebo charakter jeho okolí. Předvídat možné ztráty a zisky související s takovými opatřeními a rovnoměrně je vybalancovat bývá obtížný úkol. Co tedy kromě nánosů bahna a vysoké vlhkosti mohou s sebou povodně přinést?

V souvislosti s povodněmi rozlišujeme tři druhy škod:

- škody způsobené samotnou povodní
- škody způsobené nevhodnými sanačními zásahy po povodni

- škody způsobené nevhodnými protipovodňovými opatřeními (PPO)

První dva body se týkají staveb a jejich materiální podstaty. Velmi důležité je povědomí o hodnotě původních materiálů a tradičních technologií. Jasně instrukce o tom, co dělat před, během a po povodni, by měly být snadno dostupné vlastníkům a správcům budov, ale také místní samosprávě. Informace o nejčastějších chybách a příklady dobré a špatné praxe jsou v tomto případě základem odpovídající prevence. V tomto textu bychom se však rádi zaměřili na poslední bod, týkající se rozsáhlejších prostorových opatření, která mohou mít negativní vliv na historická jádra měst a obcí.

V současné době jsou v otázce ochrany území před povodněmi upřednostňována technická opatření, která umožňují sice rychlá, ale mnohdy jednostranná řešení. Opatření pozitivně ovlivňující ochranu lidských životů a majetku mohou mít negativní dopady na krajinu a veřejný prostor, kde jsou součástí kulturního dědictví. Ochrana, zajišťující větší bezpečnost a tím také zhodnocení místa, degraduje jeho atraktivitu tím, že narušuje jeho prostorovou strukturu. Konečný výsledek je proto někdy velice diskutabilní. Se zvyšující se ochranou obvykle narůstá i míra rušivého efektu a nalézt správnou rovnováhu je velmi obtížné.

Dvě města – dva příběhy

V roce 2002 došlo ke katastrofální povodni, která ovlivnila rozsáhlá území České republiky. Mezi poškozenými sídly byla dvě, jejichž příběhy mohou demonstrovat úspěchy a selhání při plánování protipovodňových opatření. Ačkoli tyto příklady nezahnují zdaleka všechny problémy, s nimiž je nutné se během tohoto procesu vypořádat, reprezentují dva rozdílné přístupy, které mají vliv na změny ve veřejném prostoru.

Český Krumlov

Český Krumlov je situován v údolí Vltavy, na úpatí chráněné krajinné oblasti Blanský les. Nachází se zde druhý největší zámecký

komplex České republiky a historické centrum města bylo prohlášeno za součást světového kulturního dědictví UNESCO. Řeka Vltava má určující vliv na charakter města. Podle legendy je jméno Krumlov odvozeno z německého „Krumme Aue“, které lze přeložit jako „křivý luh“. Toto pojmenování vychází z esovitě zakřiveného meandru řeky svírajícího historické jádro města.

Typické situování města je důvodem, proč v této lokalitě nejsou povodně ničím výjimečným. Nejzranitelnějším místem je vnitřní město. Zadní trakty domů a jejich zahrádky sousedí přímo s řekou a úroveň přízemí se často nachází jen několik desítek centimetrů nad hladinou.

Řeka je zde důležitým místotvorným prvkem. V roce 2002 zažilo město ničivou povodeň, která přesáhla veškerá očekávání. Více než polovina domů historického centra byla až do prvního patra pod vodou. Celkově bylo zaplaveno asi 800 domů, z toho 300 domů v historickém centru. Na některých místech dosahovala voda v domech do výšky tří až pěti metrů. Většina z nich však překvapivě povodeň přežila bez závažných konstrukčních problémů. Největší ztráty byly na vnitřním vybavení. Dá se předpokládat, že domy byly stavěny s vědomím zvýšeného rizika výskytu povodně, a proto byly jejich konstrukce dostatečně stabilní, aby povodeň přežily.

V minulosti byla spodní podlaží budov využívána jako servisní a pracovní prostory, aby se minimalizovaly ztráty v případě velké vody. Hodnotný majetek byl umístěn v horních patrech. V současnosti je přízemí obvykle využíváno pro komerční účely – obchody, restaurace, umělecké galerie atd. Prostory jsou zaplněny předměty, které poškození vodou neodolají.

Řízení prací bezprostředně po povodni bylo mimořádně úspěšné. Místní úřady okamžitě zahájily mediální kampaň. Vytěžily maximum ze slávy města a jeho postavení v UNESCO. Z mnoha míst přišla finanční pomoc. S úklidem přišlo pomoci mnoho dobrovolníků. Později radnice rozhodla o výstavbě rozsáhlého protipovodňového systému. Díky kulturnímu

významu města podpořila opatření velkým finančním obnosem také vláda. Projekt protipovodňových opatření byl realizován velmi rychle, bez účasti veřejnosti a bez architektonické soutěže. Administrativní proces byl zkrácen na minimum, aby byly peníze investovány v řádném termínu. Jakmile začaly práce v okolí řečiště, zdvihla se vlna nesouhlasu ze strany veřejnosti. Lidé nesouhlasili s rozsahem adaptace koryta a souvisejícími vizuálními a funkčními změnami. Protestovali zejména obyvatelé žijící podél břehu, ačkoli právě oni byli předešlou katastrofou nejvíce postiženi. Zahrady domů sahají až k řece a řeka tvoří součást jejich životního prostředí. Snížení hladiny vody bylo hlavním zásahem do historického uspořádání. Navíc byl odstraněn malý nivní ostrůvek. Ačkoliv nešlo o skutečný ostrov, jen o nános naplavenin, měl však již své místo v historickém vzhledu města. Vyskytly se námitky, že protipovodňová opatření ovlivní estetický vzhled historického místa a ohrozí jeho postavení v UNESCO. Kromě toho se po dvou letech objevil další problém, protože 400 let staré domy začaly praskat a projevovaly se u nich konstrukční problémy. Koryto řeky bylo v průběhu realizace protipovodňových opatření rozšířeno a prohloubeno tak, aby pojalo povodeň Q100. Díky těmto opatřením se snížila úroveň hladiny vody o 80 cm. Odborníci usuzují, že snížení hladiny vody o téměř jeden metr způsobilo změny v podloží a základy domů se začaly hýbat. Jde o velmi vážný problém, jehož řešením se začala zabývat řada odborníků.

Obr. 103 Český Krumlov, původní ostrov (foto: archiv NPU)

Vlastníci objektů se začali obávat, že vybudováním štetovnicových stěn a základů pro mobilní hrazení by mohlo dojít k dalším problémům. Projekt protipovodňových opatření byl zrevidován a město nakonec ustoupilo od realizace jeho čtvrté etapy.

Obr. 104 Český Krumlov, odstraňování ostrova (foto: archiv NPU)

Švihov

Druhým městem, které zde představíme, je Švihov v západních Čechách. Jde o malé město v údolí řeky Úhlava, které se nachází asi 30 km jižně od Plzně na hlavní silnici na cestě do Německa. Dominantou města je gotická vodní tvrz, hrad Švihov. Je zapsán jako národní kulturní památka a v průběhu letní sezony jej navštíví velké množství turistů. Řeka neprotéká centrem Švihova, ale podél luk východně od města. V případě povodní je problémem skutečnost, že centrum města včetně zámku leží jen mírně nad úrovní okolních pastvin sloužících jako přirozená zátopová oblast. Z tohoto důvodu jsou zde povodně téměř každoroční událostí.

Během povodně v roce 2002 byl Švihov jedním z nejpostiženějších měst v České republice. Město bylo zasaženo povodní o rozsahu dvakrát větším než Q100. Řeka, která má obvykle hloubku 1,5 m, dosáhla výšky hladiny 5 m. Její normální šířka 10 m se v době povodně rozšířila na 400 m. Polovina Švihova byla pod vodou. Ulice a louky se proměnily v koryto rozvodněné řeky. Samotný hrad nebyl příliš poškozen, protože byl původně postaven tak, aby vodě odolal. Horší

situace byla ve městě. Asi 30 domů mělo vážné konstrukční závady. Jejich zdi a stropy musely být podepřeny. Nakonec muselo být 14 z nich strženo. Hlavním problémem poškozených domů bylo, že byly postaveny z nepálených cihel a vlastníci si nebyli vědomi problému, který se skrýval pod novodobými omítkami. Všichni majitelé udělali, co mohli, v některých případech i nemožné, aby své domovy zachránili, bez ohledu na náklady s tím spojené.

Obr. 105 Švihov, obnovená část opevnění (foto: Klára Nedvědová)

Obr. 106 Švihov, prvky pro uchycení mobilního hrazení (foto: Klára Nedvědová)

Význam Švihova není tak mimořádný jako Český Krumlov, a proto bylo obtížnější sehnat finanční zdroje. Díky dobrému managementu a osobnímu nasazení starosty získalo město miliony korun z fondů EU, z charitativních

příspěvků a podpory od české vlády. Místní úřad ve Švihově okamžitě zahájil sanační práce. V průběhu pouhých dvou měsíců po povodni zástupci městského úřadu navštívili všechny příslušné úřady, instituce a společnosti, aby je vyzvali ke spolupráci na vypracování studie protipovodňového opatření města. Všichni společně pracovali na projektu a vytvořili dvě verze. Poslední slovo měla veřejnost, která rozhodla o realizaci nákladnější, ale architektonicky a historicky přijatelnější verze. Místo části výstavby zemní hráze byla zvolena rekonstrukce starého opevnění hradu jako součásti protipovodňové ochrany. Hlavní část diskuze s veřejností se týkala financování tohoto řešení, které bylo desetkrát dražší než verze druhá s hliněným valem. Až na několik výjimek souhlasili občané Švihova, že část peněz získaných z charitativních sbírek půjde na realizaci tohoto projektu.

Vyhodnocení

V Českém Krumlově byl jednoznačně podceňen význam řeky pro každodenní život obyvatel města. Protipovodňová opatření ovlivnila veřejný prostor a jeho kvalitu. Veřejnost nebyla s projektem v předstihu dostatečně seznámena, její zástupci nebyli přizváni k diskusi, což zapříčinilo pozdější odpor a zdržení celé stavby. Kromě toho ani Národní památkový ústav nevěnoval projektu při posuzování dostatečnou pozornost a podcenil dopad navrženého řešení na historický vzhled města a veřejný prostor. Nedostatečná propracovanost a absence účasti odborníků různých profesí na přípravě projektu způsobila později komplikace při realizaci díla a vrhla negativní světlo na celý investiční záměr.

Protikladem je příklad výjimečně úspěšného projektu protipovodňové ochrany Švihova, kde byl při plánování systému ochrany před povodněmi využit interdisciplinární přístup. Zároveň bylo s velkým úspěchem využito zapojení veřejnosti v závěrečné fázi rozhodování. Navíc bylo jako součást protipovodňového opatření zrekonstruováno

staré opevnění, což by se pravděpodobně kvůli vysoké finanční náročnosti jinak nepodařilo.

Kulturně-historické hodnoty významně přispívají k charakteru, jedinečnosti a tím také k atraktivitě místa. Tam, kde je rozvoj mnoha měst a regionů více než dosud závislý na jejich kulturní identitě (jako značce), mohou ochranná opatření, poškozující historickou strukturu a zasahující do veřejného prostoru, zničit přednosti takového místa. To, co je pro určitou obec po generace atraktivní (a často nákladně městem udržováno) zmizí pod ochrannou zdi. Opatření, která nepochybně slouží k ochraně obyvatelstva a jeho majetku, mohou vést v citlivých urbanizovaných nebo zemědělských kulturních oblastech k narušení, poškození, nebo dokonce zničení jejich potenciálu a kvalit. Obyvatelé jsou často znepokojeni tím, že budou odříznuti od řeky, jejíž hladina dosahovala po dlouhá léta normální úrovně. Obávají se, že se jim odcizí jejich důvěrně známé domácí prostředí, že ztratí domov nebo jeho mimořádně atraktivní stránku.

Ukazuje se, že k odstranění negativního vlivu těchto nákladných ochranných opatření musí, v ideálním případě, všechny zúčastněné strany sledovat společný cíl. To vyžaduje obtížné interdisciplinární vyjednávání a inovativní postupy. Technická protipovodňová opatření ovlivňují rozsáhlá území s velkým množstvím různorodých uživatelů, kteří sledují rozdílné zájmy. Urbanistické, architektonické, ekologické, kulturní, technické, finanční a další požadavky mezi sebou soutěží a nezdědky bývají v opozici. V tomto smyslu je postup zvažování potřeb a rizik dynamickým a procesně orientovaným úkolem, který cílí na ochranu zděděných hodnot a na druhé straně na zvýšení úrovně bezpečí prostřednictvím inovativních ochranných opatření.

Vybudování a optimální nastavení systému těchto opatření v rámci prevence má výrazně procesně orientovaný a interdisciplinární

charakter a vyžaduje kooperaci celé řady oborů lidské činnosti. Z těchto důvodů je již ve fázi zpracování koncepce systému protipovodňových opatření nezbytný přístup, který umožní efektivní nastavení a řízení přirozeně složitých procesů, s důrazem na vzájemné skloubení samotného funkčního technického řešení PPO s dalšími požadavky, které vyplývají zejména z ekonomicky udržitelného nastavení, ale také z požadavků územního plánování, památkové péče, ochrany přírody a v neposlední řadě také dotčených obyvatel. Bohužel nevhodná nebo žádná nastavení procesů, kompetenční neurčitost, zákonně špatně nastavené nebo interpretované povinnosti a vynucování jejich dodržování apod. způsobují výrazné ztráty času, finančních prostředků a vedou k realizaci řešení, která nezvyšují hodnotu a potenciál daného místa.

Závěr

Povodeň představuje pro lokalitu velkou výzvu. Je třeba ji vidět nejen jako nebezpečí, ale také jako příležitost pro zlepšení a rozvoj daného místa. Otázkou není pouze to, jak nejlépe může být místo chráněno, ale také jaké další zhodnocení mu ochrana přinese. Jakým způsobem může být daný prostor po všech stránkách vylepšen? Výstavba technických protipovodňových opatření je obvykle velice nákladná. Jak tedy mohou být vynaložené finanční prostředky využity pro obecnější, všestranné zlepšení místa? Vzhledem ke složitosti problému nelze nabídnout univerzální řešení. Nezbytný je interdisciplinární přístup umožňující propojit řízení projektu s urbanistickým, architektonickým a krajinným plánováním, ochranou památek, vodním hospodářstvím a dalšími disciplínami. Z diskuze nelze vynechat ani zainteresovanou veřejnost. Věříme, že koordinované plánování dokáže propojit snahu ochrany před povodněmi i s dalšími tématy a přinést mnohem větší celkový zisk.

Stromy na hranicích pozemků

Článek se zabývá problematikou existence stromů na hranicích pozemků z pohledu právní úpravy podle nového občanského zákoníku. Článek nejprve shrnuje otázku vlastnického práva týkajícího se stromů, dále rozebírá zcela nová práva vlastníků pozemků směřující k možnému zákazu výsadby či odstranění stromů na hranici pozemku a upozorňuje na některé výkladové problémy, které nová úprava přináší.

Úvod

Každý má pravděpodobně bezprostřední zkušenost se vztahy, které vznikají mezi sousedy. Tyto vztahy mohou být harmonické, ale též se mohou vyhrotit do různých více či méně závažných sporů. Důvodem takových roztržek jsou často okolnosti, které mají původ na hranicích pozemků. Takovou okolností, která může způsobit zhoršení vztahů mezi sousedy vedoucí až k soudnímu sporu, je mimo jiné existence stromů na této hranici. Roztržky se mohou týkat spadaného listí či jehličí, zastínění pozemku či přesahu větví či kořenů.

Soubor vzájemných práv a povinností, které upravují vztahy mezi sousedy, se nazývá sousedské právo. Sousedské právo platí pro veřejný i soukromý prostor stejně, přičemž se týká vlastníků pozemků bez ohledu na to, kdo takovým vlastníkem je, a bez ohledu na to, zda se jedná o pozemky, které jsou určeny

k obecnému užívání, tj. tvoří veřejný prostor, či nikoliv.

Dne 1. ledna 2014 nabyl účinnosti nový občanský zákoník a řada dalších předpisů, které jsou součástí rekodifikace soukromého práva. Nová právní úprava sousedského práva je ve snaze předcházet sporům mezi sousedními vlastníky podrobnější a strukturovanější než byla úprava předchozí a přináší mimo jiné nové prvky, které se týkají stromů. Posun k podrobnější úpravě práv a povinností přináší různé otázky vztahující se ke stromům, které se tento článek pokusí zmínit.

Vlastnické právo týkající se stromů

V souladu s obecnou zásadou, že součástí pozemku je prostor nad povrchem i pod ním, je pravidlo, že součástí pozemku je i rostlinstvo na něm vzešlé. Strom náleží tomu, z jehož pozemku vyrůstá kmen. Roste-li však strom tak, že kmen vyrůstá přímo na hranici pozemků

různých vlastníků, pak je společný. Toto pravidlo reflektuje nutnost jasného a srozumitelného výkladu týkajícího se stromu a upřesňuje, která jeho část indikuje jeho vazbu na konkrétní pozemek. Není tedy podstatné, kde se nacházejí kořeny či větve stromu, ale kde kmen vyrůstá ze země.

Co se týče vlastnictví spadlých plodů, podle právní úpravy před rokem 2014 jej nabýval vlastník nebo uživatel pozemku, na kterém se strom nachází, bez ohledu na to, kam spadly. Od roku 2014 obecně platí, že plody spadlé ze stromů na sousední pozemek náleží vlastníkovu pozemku, na který spadnou. V případě, že plody spadnou na pozemek určený k obecnému užívání, nabývá vlastnické právo k plodům jejich oddělením od stromu či keře vlastník pozemku, na kterém roste strom. Toto ustanovení občanského zákoníku se podle odborné literatury (např. Spáčil, 2013) nevztahuje pouze na ovoce, ale rovněž na listí, větve či jehličí. Vlastník pozemku, na který spadne listí a který není určen k obecnému užívání, tak nemůže požadovat po vlastníkovu pozemku, na kterém roste strom, aby spadlé listí, větve či plody odklidil. Jiná situace je, pokud je ovoce ještě na stromě a větev s plody přesahuje na sousedův pozemek. V tomto případě soused ovoce očesat nesmí, ale naopak musí vlastníkovu stromu umožnit vstup na svůj pozemek, aby si plody otrhal.

Omezení vlastnického práva

Podle úpravy sousedských práv nejsou vlastnická práva jednotlivých vlastníků pozemků absolutní, ale jsou omezena. Základní právní úprava sousedských práv je obsažena na ústavní úrovni, a to v Listině základních práv a svobod. Zde je zakotveno pravidlo, že vlastnictví nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Většina sousedských práv je pak popsána v novém občanském zákoníku v části pojednávající o omezení vlastnického práva.

Základní omezení upravuje právní norma, která stanoví, že se vlastníku zakazuje nad míru přiměřenou poměrům závažně rušit práva jiných osob, jakož i vykonávat takové činy,

jejichž hlavním účelem je jiné osoby obtěžovat nebo poškodit. Vlastník se má zdržet všeho, co působí, že odpad, voda, kouř, prach, plyn, pach, světlo, stín, hluk, ořesy a jiné podobné účinky (tzv. imise) vnikají na pozemek jiného vlastníka (souseda) v míře nepřiměřené poměrům a podstatně omezují obvyklé užívání pozemku.

Původcem takového rušení mohou být mimo jiné stromy a keře. Například stínění pozemku, které toto ustanovení zapovídá, může nastat právě v důsledku jejich růstu. Spory, kterými se vlastník pozemku domáhá, aby se jeho soused zdržel stínění způsobeného vzrostlými stromy, se objevují poměrně často. Soud pak v každém jednotlivém případě zvažuje, kdy je ještě vlastník pozemku povinen takové rušení snášet, byť se může jednat o důsledky obtěžující, a kdy mu již vzniká právo na obranu, neboť se jedná o obtěžování nad míru přiměřenou poměrům, které podstatně omezují obvyklé užívání jeho pozemku.

Pokud sousedovi působí škodu nebo jiné obtíže kořeny nebo větve přesahující na jeho pozemek, může je odstranit. Učinit tak ale může jen šetrně a ve vhodné době. Soused je povinen předem vlastníka stromu o odstranění přesahujících kořenů nebo větví požádat, sám může konat až v případě, že tak jejich vlastník v přiměřené době neučiní sám. Oprávněním odstranit přesahující kořeny a větve podle občanského zákoníku však nesmí být porušena ustanovení jiných předpisů. Podle zákona o ochraně přírody a krajiny, jsou totiž všechny dřeviny chráněny před poškozováním a ničením, pokud se na ně nevztahuje ochrana

přísnější nebo ochrana podle zvláštních právních předpisů. Když tedy určité osobě vznikne oprávnění odstranit přerůstající větve či kořeny, musí tak učinit šetrným způsobem, který dřevinu samotnou nepoškodí. V opačném případě se vystavuje hrozbě sankce ze strany orgánu ochrany přírody (Spáčil, 2013). Vlastníkovi, který v souladu s právními předpisy odstraní části rostlin, náleží, co z odstraněných kořenů a větví získá. Části jiných rostlin, například podrosty, přesahující na sousední pozemek může soused odstranit šetrným způsobem bez dalších omezení.

Výsadba stromů na hranici pozemku

Starý občanský zákoník neznal možnost vlastníka sousedního pozemku domáhat se zákazu sázení stromů ani možnost domáhat se jejich odstranění, pokud již byly vysazeny nebo pokud je nechal jejich vlastník vzrůst. Dříve se mohl domáhat pouze, aby se soused zdržel přesně vymezeného rušení imisemi nad míru přiměřenou poměrům, např. aby se zdržel stínění pozemku.

Podle nové právní úpravy však má-li pro to vlastník pozemku rozumný důvod, může požadovat, aby se soused zdržel sázení stromů v těsné blízkosti společné hranice pozemků, a vysadil-li je nebo nechal-li je vzrůst, aby je odstranil. Nestanoví-li jiný právní předpis nebo neplyne-li z místních zvyklostí něco jiného, platí pro stromy dorůstající obvykle výšky přesahující 3 m jako přípustná vzdálenost od společné hranice pozemků 3 m a pro ostatní stromy 1,5 m. Toto ustanovení nelze ale použít, je-li na sousedním pozemku les nebo sad, tvořili stromy rozhradu, nebo jedná-li se o strom

zvlášť chráněný podle jiného právního předpisu.

Rozhrada je pojem, který starý občanský zákoník neznal. Označují se jím umělé i přirozené útvary, které tvoří hranici mezi pozemky – ploty, zdi, meze, strouhy. Rozhrady jsou vlastně překážky oddělující pozemky. Důvodová zpráva k občanskému zákoníku mezi rozhrady zařazuje také živý plot. Z předmětného ustanovení o rozhradách je zřejmé, že živý plot může být rozhradou a že se na něj tudíž nebude vztahovat omezení výsadby. Toto má svůj význam vzhledem k tomu, že živé ploty jsou často vysazovány ze stromů, které přesahují výšku 3 metrů. Problém však vzniká tam, kde jsou mezi pozemky různých vlastníků zbudovány ploty z anorganických materiálů. Takový případ nebude neobvyklý. Pletivový plot vlastníci pozemků často doplňují o plot živý, jehož účelem není rozdělení pozemků, ale jeho vizuální odclonění. V této situaci živý plot již pravděpodobně rozhradu tvořit nebude, tu bude tvořit plot, a nebude se tak na něj výjimka týkající se rozhrad pravděpodobně vztahovat.

V odborné literatuře (např. Spáčil, 2013; Večeřová, Konečná, 2015) probíhá diskuze též v otázce použitelnosti tohoto ustanovení v případě požadavku na odstranění stromů vysazených ještě v poměrech účinnosti starého občanského zákoníku.

Pokud bude pokácení dřeviny chápáno jako sankce za to, že se vlastník nezdržel jejího vysazení, či jej přes požadavek souseda vysadil a nechal vzrůst, bude pravděpodobně správný výklad, že toto pravidlo nelze použít na stromy vysazené před rokem 2014. Sankce je totiž újmou za porušení právních povinností či zákazů stanovených v právní normě. Sankcionován ale nemůže být někdo, kdo jednal v souladu s právem. Pokud byl strom vysazen za účinnosti staré právní úpravy, nemohl se ten, kdo strom vysadil, dopustit porušení povinnosti, neboť starý občanský zákoník žádné podobné omezení neobsahoval.

V případě, že se však soudní praxe přikloní k výkladu, že vlastník pozemku, pokud má rozumný důvod, má na sobě dvě nezávislá

práva, tj. právo požadovat, aby se soused zdržel sázení v těsné blízkosti společné hranice pozemků, a právo požadovat, aby soused odstranil stromy, které vysadil a nechal vzrůst (tj. pokácení stromu není sankcí za porušení povinnosti), bude pravděpodobně možné domoci se pokácení stromu vysazeného ještě před účinností nového občanského zákoníku.

Definitivní výklad přinese pravděpodobně až soudní judikatura vznikající ve sporech týkajících se stromů na hranicích pozemků. Pro návrhy zahradních či krajinářských úprav je však dobré mít tato omezení a práva týkající se stromů na paměti a případné výsadby konzultovat se sousedy.

Velmi častým vegetačním prvkem v české krajině jsou aleje, které utvářejí její harmonický charakter a typický ráz. Zpravidla jde o doprovodný prvek vodních toků, hranic pozemků či komunikací. V Čechách mají velmi starou tradici. V současné době je viditelná snaha o jejich návrat do krajiny, kdy mnohé obce vysazují nové aleje lemující silnice i polní cesty. Uplatňování omezení výsadby stromů na hranicích pozemku by však mohlo výsadbu alejí ztížit.

Předmětné pravidlo podmiňuje omezení výsadby a její odstranění rozumným důvodem vlastníka pozemku. Jako rozumný důvod uvádí důvodová zpráva k občanskému zákoníku příklad, kdy soused začne v těsné blízkosti hraniční čáry vysazovat stromy, které hrozí v budoucnu vyčerpat podstatnou měrou podzemní vláhu i pod zemědělským pozemkem nebo které hrozí v budoucnu tento pozemek zastínit. Vzhledem k místům, kde se aleje

vysazují, bude možné tento argument používat celkem běžně.

Ve prospěch výsadby alejí by pravděpodobně bylo možné argumentovat právě s odkazem na místní zvyklosti. Vzdálenosti vztahující se k výsadbě stromů na hranici se uplatní totiž jen tehdy, nestanoví-li jinak jiný právní předpis nebo místní zvyklost. Vzhledem k tomu, že aleje jsou tradičním krajinotvorným prvkem a vysazovaly se na celém území naší země již od středověku, lze bezesporu dovodit, že jejich výsadba je v souladu s místními zvyklostmi. Místní zvyklosti by tak mohly být protipólem rozumného důvodu sousedního vlastníka a v případném sporu by k nim soud měl přihlížet.

Otázky kolem právní normy omezující výsadbu komplikuje také skutečnost, že se týká pouze stromů a nikoli keřů. Předmětné omezení tudíž nebrání výsadbě keřů k hranici pozemku a to přesto, že i keře mohou být poměrně vzrůstné a mohou třímetrový limit hravě přesáhnout. V některých případech navíc může být sporné, zda je problémová dřevina keř či strom. Přesnou definici stromu a keře je totiž obtížné vymezit kvůli velké diverzitě růstových forem. Jsou tak dřeviny, u kterých je uváděna v odborné literatuře jak stromovitá tak keřovitá forma.

Ani ustanovením, které umožňuje požadovat odstranění stromů, však nejsou dotčeny povinnosti ve vztahu k ochraně dřevin podle zákona o ochraně přírody a krajiny. Ke kácení dřevin rostoucích mimo les je podle tohoto zákona třeba povolení orgánu ochrany přírody, nejde-li o podlimitní dřeviny nebo o kácení dřevin v dalších zvláštních případech. Orgán ochrany přírody vydá povolení ke kácení ze závažných důvodů po vyhodnocení funkčního a estetického významu dřevin, přičemž není vázán soukromoprávním požadavkem na odstranění stromů. Tuto skutečnost pravděpodobně posoudí v rámci úvahy o závažnosti důvodů, nicméně shledá-li, že odstranění stromů by bylo v rozporu se zákonnými požadavky na ochranu dřevin, povolení nevydá a dřeviny nebudou moci být pokáceny. Tam, kde je ke kácení třeba rozhodnutí správního orgánu, by si soud měl

před rozhodnutím vyžádat stanovisko příslušného úřadu. Pokud by totiž souhlas nebyl dán, bylo by případné rozhodnutí soudu o odstranění stromu nevykonatelné (Spáčil, 2013).

Dohoda stran

Všechny shora uvedené případy jsou posuzovány podle znění zákona. Nový občanský zákoník je ale celý postaven na zásadě autonomie vůle, která znamená, že osoby si mohou ujednat svá práva a povinnosti odchylně od zákona. Zakazují se pouze taková ujednání, která jsou v rozporu s výslovným zákazem zákona, která porušují dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob. Jednotlivé subjekty sousedských práv si tak mohou dohodnout úpravu výsadby dřevin a rostlin podle svého. A vzhledem k tomu, že vztahy mezi sousedy jsou často křehké, bude to pravděpodobně nejlepší řešení.

SOUHRN SUMMARY

Veřejné prostory a veřejná prostranství, která jsou jejich významnou součástí, byly vždy nedílnou stránkou naší společnosti, podílely se na rozvoji její sounáležitosti, nejrůznějších společenských vazeb a kulturního klimatu. Řada klíčových událostí z naší historie, a to i té nejbližší, je s takovými prostory neodmyslitelně spjata.

Podoba veřejných prostranství se v průběhu dějin proměňovala, tak jako se měnila společnost, její priority a způsoby života, který se v nich odrážel. Dnešní podoba veřejných prostranství je výsledkem dlouhého vývoje urbanistické formy a je otázkou, jak s tímto kulturním bohatstvím dále naložit, jaké funkce a podobu veřejným prostranstvím dát. Možná je na místě i otázka, zda v době, kdy komunikaci, mezilidské vztahy a způsob trávení volného času stále více ovládá svět informačních technologií a virtuální reality, jsou veřejná prostranství stále důležitým prvkem ve struktuře sídel, či zda se nejedná o přežitek předchozích dob a společenské tendence se ubírají jiným směrem.

Kniha nabízí několik pohledů a představuje řadu možností přístupu k veřejnému prostoru, ke vzhledu a stavu veřejných prostranství a k plánování jejich regenerace, rekonstrukce, revitalizace či transformace.

V první části kniha ukazuje významy veřejných prostorů a veřejných prostranství. Shrnuje zde stručný historický vývoj veřejných prostranství, popisuje jejich stávající podoba a představuje rozdílné pohledy na vnímání veřejného prostoru, jeho symboliku, významy a různá pojetí nejen v historii, ale i v současnosti, přičemž nastiňuje i přesah veřejných prostorů za hranice sídla do volné krajiny.

Druhá část knihy se zabývá konkrétními jevy ovlivňujícími podobu veřejných prostranství a možnostmi rozdílných přístupů k řešení veřejných prostranství v závislosti na jejich typu, poloze a společenských aspektech. Řeší problematiku dopravy, zvuku, osvětlení a agrese ve veřejných prostranstvích, ale i v nevyužívaných či chráněných územích.

Na závěr kniha probírá legislativní otázky, zejména možnosti řešení veřejných prostranství v územním plánování. Představuje možné analýzy území napomáhající ke zkvalitnění či vymezení veřejných prostranství a příklady z praxe.

Kniha tedy shromažďuje obecná i konkrétní témata vztahující se k veřejnému prostoru a veřejným prostranstvím. Výsledkem je soubor kapitol, které potvrzují důležitost existence těchto součástí systému sídla a ukazují na jejich stávající počet, stav a kvalitu. Metodicky tvoří knihu jednotlivé kapitoly, které využívají různých vědeckých postupů, ovlivněných tématem. Jedná se o výsledky shrnující předchozí analýzy prováděné jednotlivými autory, kteří se jednotlivými tématy zabývají dlouhodobě jak ve své práci pedagogické či projektové, tak v rámci dlouhodobého doktorského studia, obsahuje však i případové studie či shrnující výklady. Předkládá pokus o celistvý pohled na problematiku veřejných prostranství v sídlech i mimo ně, přičemž se však vzhledem k širokému spektru dané problematiky a omezenému autorskému kolektivu nemohla s náležitou hloubkou věnovat všem tématům, která do dané oblasti vstupují či s ní nějak souvisí.

Public spaces and public areas that represent a significant part of towns, have always been an integral part of our society, have contributed to the development of its co-existence, to a variety of social ties and cultural climate. A number of key events from our history, even the latest, are inherently associated with those spaces.

The shape and appearance of public spaces have changed over time reflecting the changes in society, its priorities and the way of life. The current shape of the public space is the result of long-lasting development of the urbanistic form. It is a question, how to treat this cultural wealth, what the function and form of the public space should be like. Perhaps another question is appropriate, whether, at a time when the communication, interpersonal relationships, and the way of leisure time spending are increasingly controlled by the world of information technologies and virtual reality, the public spaces have been still an important element in the structure of settlements, or whether it is the throwback from previous times and social tendencies are moving in a different direction?

The book offers several views and presents a number of options of the access to the public space, to the appearance and condition of public spaces, and the planning of their regeneration, reconstruction, revitalization or transformation.

The first part of the book deals with the principles of public spaces and public areas. It summarizes the brief historical development of public spaces, describes their current shape and introduces different views on the perception of the public space, its symbolism, meanings and various concepts not only in the history but also at present, whereas it outlines the overlapping of public spaces beyond the boundary of the settlements to the landscape.

The second part of the book deals with specific phenomena affecting the appearance of public spaces and the possibilities of different approaches to tackle public spaces in dependence on their type, location and social aspects. It addresses the traffic, noise, lighting issues and the aggression in public areas together with the unused or protected areas.

In conclusion, the book addresses the legislative issues, especially the possibilities to tackle the public space in urban planning. It introduces potential analyzes of the territory to help improve or define public spaces together with some examples from the practice.

The book thus accumulates general and specific topics related to public spaces and public areas. The outcome is a set of chapters, confirming the importance of the existence of these components in the system of settlements. It also indicates their current number, status and quality. Methodologically, the book consists of individual chapters using different scientific procedures that are influenced by the topic. These are the outcomes summarizing the previous analyzes accomplished by individual authors who have been dealing with the separate topics in a long-term period, both in their pedagogical and project work, as well as in the long-term doctoral studies. However, they also contain case studies or summarize the interpretations. It submits the attempt to take a holistic view of the public space issue in settlements and outside, whereas with regard to a wide spectrum of the tackled issue and the limited creative community, it was not possible to address in depth all the topics that come into or are related to the area concerned.

SLOVO ZÁVĚREM

Předložená kniha a její kapitoly nabídly mnoho různých pohledů na veřejná prostranství, od obecných a téměř filozofických po konkrétní aspekty tvorby a plánování. Jistě určitá témata řadě čtenářů chybí a jiná možná přebývají či jsou již za hranou běžného chápání z hlediska urbanistů a architektů. I to dokládá šíři oboru a téměř neuchopitelnost zadání. Vždyť veřejný prostor, veřejné prostranství, může hrát v životě jednotlivce i společnosti tolik různých rolí, divadelní terminologii od velkých hlavních rolí po subtilní role epizodní. Ale není přece malých rolí.

Především je však stále patrnější – a vyplývá to i z více kapitol knihy – nutnost mezioborového pohledu a mezioborové spolupráce, tj. celostního přístupu, který se nezastaví na hranici jednotlivých vědeckých disciplín. Náš svět je určitě složitější, rychlejší a méně přehledný, než byl svět stavitelů prvních měst na Předním východě, a proto musí architekt a urbanista kooperovat s dalšími profesemi, musí vyhodnocovat a zohledňovat množství informací, neboť netvoří pro ideální homogenní společnost, jak si ji představovali někteří utopisté minulosti, nýbrž pro multikulturní a především náročnou společnost třetího tisíciletí.

Obor urbanismu se stále vyvíjí, objevují se nové výzvy, nové problémy a nová témata, která generace před námi nemusela řešit; od smart cities, přes zelenou a modrou infrastrukturu k adaptaci sídel na změny klimatu, udržitelnost rozvoje a energetickou úspornost či participaci obyvatel a další a další. Lidská sídla nejsou statickými, neměnnými strukturami, nýbrž dynamicky se proměňujícím živoucím organismem, a tak také náš obor musí reagovat na změněné podmínky, a zároveň při vstřebávání nových trendů neopouštět poctivé řemeslo. Na ně byla katedra vždy hrdá a chce je předávat dalším generacím.

Dovolte mi tedy, vážení čtenáři, na konci knihy, která představuje výběr prací pracovníků a doktorandů Katedry urbanismu a územního plánování, vyslovit přesvědčení, že tento almanach není posledním počinem katedry k představení našeho oboru i naší práce.

Jiří Kupka
vedoucí Katedry urbanismu a územního plánování

ZKRATKY POJMY LITERATURA REJSTŘÍK

Seznam zkratek

AOPK ČR	Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky
AUÚP	Asociace pro urbanismus a územní plánování ČR
BD	Bytový dům
BRI	Nemoc z budování (Building Related Illness)
CHKO	Chráněná krajinná oblast
CRESSON	Centrum pro výzkum zvukového prostoru v městském prostředí
ČKA	Česká komora architektů
ČKAIT	Česká komora autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě
ČOV	Čistírna odpadních vod
ČR	Česká republika
ČVUT	České vysoké učení technické v Praze
EPA	Agentura pro ochranu životního prostředí Spojených států (U.S. Environmental Protection Agency)
EU	Evropská unie
IAP	Vnitřní znečištění ovzduší (Indoor Air Pollution)
IPR	Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy
IROP	Integrovaný regionální operační program
KBV	Kompletní bytová výstavba
MHD	Městská hromadná doprava
MMR ČR	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
MVP	Městské veřejné prostranství
NP	Národní park
OB/ha	Jednotka hustoty osídlení – počet obyvatel na plochu jednoho hektaru
OPK	Ochrana přírody a krajiny
OS	Obytný soubor
P	Podkroví
P+R	Forma záchytného parkoviště „zaparkuj a jed“ (Park and Ride)
PPO	Protipovodňová opatření
PPP	Partnerství veřejného a soukromého sektoru (Public Private Partnership)
Q100	Území zaplavované při stoleté vodě, jejíž kulminační průtok je v dlouhodobém průměru dosažen nebo překročen 1krát za 100 let
RD	Rodinný dům
ROPID	Regionální organizátor pražské integrované dopravy
SBS	Syndrom nemocných budov (Sick Building Syndrome)
TI	Technická infrastruktura
TZB	Technické zařízení budov
ÚAP	Územně analytické podklady
UNESCO	Organizace spojených národů (OSN) pro vzdělání, vědu a kulturu
ÚP	Územní plán
ÚPD	Územně plánovací dokumentace
ÚPn	Územně plánovací nástroje
ÚÚR	Ústav územního rozvoje
VIP zóna	Uzavřený rezidenční objekt tzv. Gated Community
VO	Venkovní osvětlení
VP	Veřejné prostranství
ZOPK	Zákon č.114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny

Slovník pojmů

Architektura je stavebním uměním. Její rozsah sahá od urbanismu a krajiny přes stavby až po design a interiérovou architekturu. Architektura musí plnit sociální, kulturní, technické, hospodářské a environmentální podmínky a požadavky a hraje zásadní roli v úsilí o zlepšení kvality prostředí vytvářeného výstavbou. Vyjadřuje společnou kulturu a identitu a zároveň specifikum lokality, podněcuje uchování společenských hodnot a jejich rozvoj.

Brownfield je pozemek, objekt nebo areál, který není využíván, nebo je nedostatečně využíván, zanedbán, případně i kontaminován, nelze ho vhodně a efektivně využívat, aniž by proběhl proces jeho regenerace. Vzniká jako pozůstatek průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské či jiné aktivity.

Doprava v klidu je takový druh dopravy, při kterém je vozidlo odstaveno nebo zaparkováno (není v pohybu). Je nedílnou součástí dopravního systému.

Genius loci, atmosféra nebo duch místa, je to, jak je místo námi vnímáno. Rozhodující je subjektivní vjem, který vzniká kombinací podnětů rozumových a citových, vědomých i nevědomých. Genius loci bývá zabarvován hodnotami a prožitky, se kterými je prostor spjatý.

Krajina je na základě „Evropské úmluvy o krajině“ chápána jako část území tak, jak je vnímána obyvatelstvem; její charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a lidských faktorů.

Mobiliář je souhrnné označení určitých fyzických částí veřejného prostranství, jako jsou lavičky, odpadkové koše, stojany na kola, informační tabule, zábrany, směrníky, žardiniéry a další prvky ve veřejném prostoru.

Obec je základní územní samosprávné společenství občanů tvořící územní celek jednoho sídla, případně více sídel.

Obraz města (sídla) je celková představa člověka o městě (sídle), kterou si vytváří na základě smyslových vjemů, zkušeností a poznatků o prostorovém, funkčním a provozním uspořádání města. Je výsledkem vývoje jeho urbanistické struktury a architektonických prvků. Skládá se z obrazu vnějšího a vnitřního.

Panoráma je celkový pohled na krajinu, sídla a město. Panoráma města vnímáme obvykle jen z některých míst ve volné okolní krajině. Zvláště důležité jsou pohledy z přístupových komunikací a vstupů do města.

Parter jedná se o části veřejných prostranství, obvykle do výše druhého nadzemního podlaží budov umístěných ve veřejném prostranství, které člověk nejvíce vnímá a v nichž se dostává do bezprostředního styku s městem jako uživatel. Zahrnuje vybavení veřejných prostranství, druhy povrchů, výtvarné a technické prvky, vodní prvky, zeleň, mobiliář atd.

Participace znamená sdílení nebo účast osob na určité činnosti, především v procesu rozhodování, řízení a správy. Participace veřejnosti v plánování umožňuje využití místních znalostí, včasné odhalení konfliktů, zájem obyvatel, sounáležitost apod.

Přizpůsobování je také označováno jako modernizace, nejčastěji probíhá v prostorově a funkčně stabilizované struktuře města či vesnice. Modernizace nepřináší výraznější prostorové ani funkční změny, jedná se především o potřebné přizpůsobování prostředí novým i předpokládaným potřebám života.

Regenerace je obnova území, kde byla delší dobu zanedbána údržba, nebo kde celkový rozvoj města a potřeb jeho obyvatel či návštěvníků vyvolává odůvodněnou potřebu změny funkce, prostoru či obrazu prostředí.

Rekonstrukce znamená přestavbu území, kde byla stávající struktura poškozena, nebo její funkční, provozní i prostorový stav vyžaduje částečné či celkové odstranění a nahrazení strukturou novou. Obvykle se jedná o významný zásah do organismu i obrazu města, někdy i sídelního celku.

Revitalizace znamená oživení poškozeného nebo nefunkčního území, uvádění do stavu blízkého jeho původní funkci a významu. Obvykle přináší funkční, provozní a povrchové změny.

Rozvoj sídel znamená přizpůsobování prostředí sídel měnícím se potřebám obyvatel i návštěvníků. Jedná se zejména o plošný a prostorový růst, ale zahrnuje také rekonstrukci, regeneraci, revitalizaci, modernizaci či transformaci jejich stávajících částí.

Sídelní (urbanistická) struktura je soustava jednotlivých sídel, sídelních celků a dalších složek vybavení území, které spojuje množství vnitřních vazeb stejně jako vazeb na přírodní bohatství a krajinu. Společně pak vytvářejí rozmanité prostory a prostředí pro životy lidí.

Sídlo je prostorová struktura, kterou vyváženě utvářejí přírodní a stavební prvky. Sídla jsou nedílnou součástí krajiny, která se podílí na charakteru jejich prostředí a na jejich celkovém obrazu. Prostředí sídel tvoří charakteristická urbanistická struktura, různé typy struktury zástavby, veřejná, vyhrazená a soukromá prostranství, stavby a jejich soubory pro různé účely, tedy funkční skladba odpovídající typu, velikosti zaměření sídla.

Sídlo městské – městyse, města, statutární města, aglomerace, složitější prostorová struktura, úplná funkční skladba s vybaveností, hospodářsky a rekreačně využívaná okolní krajina.

Sídlo venkovské je označení pro samoty, osady, vesnice, jednoduchá prostorová i funkční skladba, původně jednoznačně vázaná na obhospodařovanou krajinu, dnes je přesnější označení sídla na venkově – stále je výraznější funkcí bydlení a rekreace.

Silueta města je obrys hmot krajiny a zástavby kontrastující s pozadím, nejčastěji oblohou.

Strategické plánování stanovuje dlouhodobé koncepce, systémové řízení pro vyvážený rozvoj území. Zahrnuje úroveň státní, regionální i obecní. Vytváří objektivní podklad pro rozhodování v území.

Suburbanizace je proces, při kterém se existující aktivity (administrativa, bydlení, logistika, obchod, služby, výroba apod.) přesunují z centrálních částí kompaktně zastavěného území měst na volné plochy mimo kompaktní zástavbu a do lokalit u administrativních hranic měst, resp. za tyto hranice v rámci území metropolitních regionů či aglomerací. Součástí suburbanizačního procesu je rovněž alokace nově vznikajících aktivit do těchto oblastí prostorově výrazně oddělených od kompaktních měst a přitom s nimi funkčně spjatých silnými vazbami. Suburbanizace je vyvolána neustále rostoucími prostorovými nároky a požadavky na komfort ze strany jednotlivců i organizací.

Technická infrastruktura zahrnuje energetické, informační a další specifické systémy zajišťující technickou obsluhu území. Jedná se o vedení, stavby a s nimi související zařízení technického vybavení, například vodovody, vodojemy, kanalizace, čistírný odpadních vod, stavby ke snižování ohrožení území živelními nebo jinými pohromami, stavby a zařízení pro nakládání s odpady, trafostanice, energetické vedení, komunikační vedení veřejné komunikační sítě a elektronické komunikační zařízení veřejné komunikační sítě, produktovody.

Transformace je přeměna, týká se části měst, areálů či ploch, které ztratily svou původní funkci, nebo se vlivem rozvoje města dostaly do nových souvislostí a znesnadňují nebo znemožňují optimální uspořádání organismu či obrazu sídla.

Trvalá udržitelnost je takový stav, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat základní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystému.

Urbanismus je nauka o stavbě lidských sídel. Jde o vědní obor a současně praktickou lidskou činnost. Jako vědní obor urbanismus zkoumá teoretické i praktické problémy tvorby a rozvoje osídlení, sídelních útvarů a jejich struktur, odhaluje tendence a zákonitosti jejich vývoje a formuluje zásady pro jejich řešení; při tom vychází z obecných zákonitostí rozvoje společnosti a její ekonomiky v konkrétních podmínkách. Urbanismus se v teorii i praxi výrazně podílí na řešení otázek ochrany a tvorby životního prostředí, přičemž se zvláště zaměřuje na obsahovou stránku koncepce tvorby životního prostředí v souvislosti s reorganizací funkcí v krajině a s hmotovým uspořádáním staveb při výstavbě a přestavbě sídelních útvarů. Jedná se o vyváženou syntézu hledisek humanitních, přírodních a technických, posilovanou kulturními hledisky a uměleckými přístupy.

Urbanistická kompozice je cílevědomá skladba přírodních a stavebních prvků do prostorové formy, je uměleckým a architektonickým ztvárněním životně důležitých potřeb lidí. Smyslem urbanistické kompozice je tvůrčí syntéza všech složek urbanistického díla.

Urbanistická koncepce je soustava dlouhodobě platných zásad, jevů a prvků prostorového, funkčního, provozního a technického uspořádání struktury sídel a krajiny. Obvykle vychází z potenciálu území, úlohy a významu sídla v systému osídlení a z vizi jeho budoucí velikosti a charakteru.

Urbanizace je výstavba měst a rozvoj městského způsobu života spojený s výraznou změnou životního stylu, zvyšováním koncentrace obyvatelstva a s přesídlováním lidí. Urbanizace je proces, při kterém dochází k relativnímu i absolutnímu růstu měst a městských aglomerací.

Územní plánování je interdisciplinární vědecký obor a správní nástroj k vyjadřování předpokladů a cílů pro výstavbu a udržitelný rozvoj území, který zahrnuje hospodářské, společenské, kulturní a ekologické podmínky území. Jedná se o systém pravidel a nástrojů, které zajišťují naplňování dohodnutých cílů urbanistické, krajinářské a architektonické tvorby za předpokladu upřednostnění veřejných zájmů před soukromými.

Veřejná infrastruktura je funkční systém území zahrnující dopravní a technickou infrastrukturu, veřejné občanské vybavení a veřejná prostranství.

Použitá literatura

ADAM, Adolf, 2001. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad. ISBN 8070214201.

AMPHOUX, P., 1993. *L'identité sonore des villes européennes: ide méthodologique à l'usage des gestionnaires de la ville, des techniciens du son et des chercheurs en sciences sociales*. Lausssane: IREC.

ANDERSON, Benedict R. O'G., 2008. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum. Limes (Karolinum). ISBN 9788024614908.

AOPK ČR, 2013. *Metodické listy - Doporučený postup pro ochranu krajinného rázu v souvislosti se stavební činností a územním plánováním* [online]. Praha [cit. 2015-04-26].

AUGOYARD, Jean François a Henry TORGUE, c2005. *Sonic experience: a guide to everyday sounds*. Ithaca: McGill-Queen's University Press.

BĚLOHRADSKÝ, V., 2015. *Václav Bělohradský: Prokletí majdanismu* [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/384343-vaclav-belohradsky-prokleti-majdanismu.html>

BLESSER, Barry. a Linda-Ruth. SALTER, c2007. *Spaces speak, are you listening?: experiencing aural architecture*. Cambridge, Mass.: MIT Press. ISBN 9780262026055.

CAPRA, Fritjof, 2004. *Tkáň života: Nová syntéza mysli a hmoty*. Praha: Academia. ISBN 8020011692.

CROMPTON, John L., 2004. *Proximate principle: the impact of parks, open space and water features on residential*. S.l.: Nrpa. ISBN 0975892622.

CONNOLLY, Peter, 2004. Embracing Openness: Making Landscape Urbanism Lanscape Architectural: Part 2. In: RAXWORTHY, Julian a Jessica BLOOD. *The Mesh Book: Landscape/Infrastructure*. Melbourne: RMIT University Press.

CORBUSIER, Le, 2005. *Za novou architekturou*. Přeložil Pavel HALÍK. Praha: Petr Rezek. ISBN 8086027236.

CULLEN, Gordon, 1995printing. *The concise townscape*. Boston: Butterworth-Heinemann. ISBN 0750620188.

ČAPKOVÁ, Ivana a Miroslav JANOUŠ, 1986. *Studie zařítitelnosti převažujících typů bytů v KBV – I. etapa*. Praha: Ústav bytové a oděvní kultury.

DARIA, Sophie, 1967. *Le Corbusier. Sociolog urbanismu*. Praha: Odeon. Odeon (Odeon).

DAVIES, W. J. et al, 2013. Perception of soundscapes: An interdisciplinary approach. *Applied Acoustics*. Elsevier, **74**(2), s. 224-231. ISSN 0003-682X.

DAY, Christopher, 2004. *Duch & místo: uzdravování našeho prostředí : uzdravující prostředí*. Brno: ERA. ISBN 8086517950.

DELEUZE, Gilles a Félix GUATTARI, 2010. *Tisíc plošin*. Praha: Herrmann. ISBN 9788087054253.

DERDOWSKA, Joanna, 2005. Angažované stavby: Co s nimi? Vítkov, Reichstag, Palác kultury. *Revue Labyrinth*. **2005**(17-18).

- DOUBRAVOVÁ, Jarmila, 2002. *Sémiotika v teorii a praxi: proměny a stav oboru do konce 20. století*. Praha: Portál. ISBN 8071785660.
- DURDÍK, Petr, 2013a. *Veřejný prostor, veřejná prostranství: sborník z konference AUÚP, Znojmo 21.-22.11.2013*. Brno: Ústav územního rozvoje. ISBN 9788087318270.
- DURDÍK, Petr, 2013b. *Urbanismus a územní plánování sídel (soubor publikovaných prací)*. Fakulta stavební ČVUT v Praze. Habilitační práce. Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra urbanismu a územního plánování.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.
- ECO, Umberto, 2007. *Umění a krása ve středověké estetice*. 2. vyd. Přeložil Zdeněk FRÝBORT. Praha: Argo. ISBN 9788072038923.
- Federation of Canadian Municipalities, 2009. *Brownfields. Sustainability Snapshot* [online]. Ontario: FCM's Green Municipal Fund. [Cit. 2016-08-01]. Dostupné z: https://www.fcm.ca/Documents/tools/GMF/Brownfields_snapshot_en.pdf
- FIALA, František, 1959. *Stati z urbanismu*. Praha: Svaz architektů ČSR.
- GEHL, Jan, c2012. *Města pro lidi*. Brno: Partnerství. ISBN 9788026020806.
- GEHL, Jan, 2000. *Život mezi budovami: užívání veřejných prostranství*. Boskovice: Albert. ISBN 8085834790.
- GEHL, Jan a Lars GEMZØE, 2002. *Nové městské prostory*. Šlapanice: ERA. ISBN 8086517098.
- HABEL, Jiří, 2013. *Světlo a osvětlování*. Praha: FCC Public, 622 s. ISBN 9788086534213.
- HÁJEK, Petr, ed., 2001. *Agenda 21 pro udržitelnou výstavbu*. V Praze: ČVUT. ISBN 9788001024676.
- KRATOCHVÍL, Petr, Pavel HALÍK a Otakar NOVÝ, 1996. *Architektura a město*. Praha: Academia. ISBN 8020002456.
- HARNIK, Peter a Ryan DONAHUE, 2011. Turning Brownfields into Parks: On once-polluted properties, bold new public spaces deliver the green. In: *American Planning Association: Planning Magazine* [online]. USA: The Trust for Public Land [cit. 2016-08-01]. Dostupné z: <http://cloud.tpl.org/pubs/ccpe-brownfield-article-2012.pdf>
- HARRIES, Karsten, 2011. *Etická funkce architektury*. V Řevnicích: Arbor vitae. Texty o architektuře. ISBN 9788087164976.
- HENDRYCH, Jan, Nikola PACINI a Vojtěch STORM, 2013. The Value of an 1827 Cadastre Map in the Rehabilitation of Ecosystem Services in the Křemže Basin, Czech Republic. *Landscape Research: Living Landscape – The European Landscape Convention in Research Perspective* [online]. Taylor & Francis, (38), s. 750-767 [cit. 2016-08-29]. DOI: 10.1080/01426397.2013.794260. ISSN 0142-6397. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/01426397.2013.794260>
- HNILIČKA, Pavel, 2005. *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Brno: ERA. ISBN 8073660288.
- HNILIČKA, Pavel, 2003. Hustota osídlení jako kvalitativní otázka bydlení. In: *Pavel hnilička architekti* [online]. [cit. 2016-08-27]. Dostupné z: <http://www.hnilicka.cz/cs/teorie/hustota-osidleni-jako-kvalitativni-otazka-bydleni/113/>

- HOLUBEC, Pavel, 2014a. *Proces modernity a jeho artikulace v prostorové struktuře území*. Praha. Disertační práce. ČVUT v Praze, Fakulta stavební.
- HOLUBEC, Pavel, 2014b. Assemblage Thinking in Urban Studies: How to Conceive of a City. NEDVĚD, Martin a Martina PEŘINKOVÁ. *Advanced Engineering Forum* [online]. (12), s. 17-22 [cit. 2016-08-20]. DOI: 10.40.28. ISSN 2234-991X. Dostupné z: <http://www.scientific.net/AEF.12.17>
- HOLUBEC, Pavel, 2015a. Osmnáct tezí k demokratické politice a uspořádání veřejného prostoru. RYNDA, I. et al. *Krize: společnost, kultura a ekologie*. Praha: Togga, s. 35-49. ISBN 978-80-7476-086-0.
- HOLUBEC, Pavel, 2015b. Vztah velmocí k lidským právům je jako vztah ČEZ k OZE. PŘIBÁŇ, J. et al. *Lidská práva: (ne)smysl české politiky?*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 85-95. Sociologické aktuality. ISBN 978-807-4192-302.
- HOLUBEC, Pavel, 2016. Conceptualizing the Urban System as a System of Flows. WALLOTH, C., E. GEBETSROITHER-GERINGER, F. ATUN a L.C. WERNER. *Understanding complex urban systems: Integrating Multidisciplinary Data in Urban Models*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, s. 79-93. ISBN 9783319301761.
- HONZÍK, Karel, 1958. *Co je životní sloh*. Praha: Československý spisovatel. Otázky a názory (Československý spisovatel).
- HOŘEJŠ, Miloš, 2013. *Protektorátní Praha jako německé město: nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*. Praha: Mladá fronta. ISBN 9788020427731.
- HRŮZA, Jiří, 2011. *Stavitelé měst*. Praha: Agora. ISBN 9788086820088.
- HRŮZA, Jiří, 1967. *Města utopistů*. Praha: Československý spisovatel.
- HRŮZA, Jiří, 2014. *Svět měst*. Praha: Academia. ISBN 9788020018083.
- HRŮZA, Jiří, 1973. *Hledání soudobého města*. Praha: Obelisk. Orientace (Obelisk).
- HUŠEK, Vít, 2004. *Symbol ve filosofii Paula Ricoeura*. Svitavy: Trinitas. Studium (Trinitas). ISBN 8086036898.
- JELLICOE, Geoffrey a Susan JELLICOE, c1975. *The landscape of man: shaping the environment from prehistory to the present day*. London: Thames and Hudson. ISBN 0500340617.
- KAMENICKÝ, Matej, 2016. *Akustické hladiská pri formovaní urbanistických koncepcií verejných priestorov*. Praha. Disertační práce. Fakulta stavební ČVUT v Praze.
- Katedra urbanismu a územního plánování, c2011. *Urbanizace – Katedra urbanismu a územního plánování*. [online]. Praha: Čvut v Praze. [Cit. 2016-04-29]. Dostupné z: <http://www.uzemi.eu/pojmy/urbanizace>
- KAYA, Naz, c2014. Relationship between color and emotion: a study of college Students. In: *UNIVERSITÄT MANNHEIM* [online]. [cit. 2016-09-12]. Dostupné z: http://irtel.uni-mannheim.de/lehre/expra/artikel/Kaya_Epps_2004b.pdf
- KOSÍK, Karel et al, 1997. *Předpotopní úvahy*. Praha: Torst. ISBN 80-721-5036-7.
- KRATOCHVÍL, Petr, 2015. *Městský veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez. ISBN 9788088033004.
- KUNETKA, František, 2001. *Úvod do liturgie svátosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN 8071924555.

- KUPKA, Jiří, 2010. *Krajiny kulturní a historické: vliv hodnot kulturní a historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 9788001046531.
- LATOUR, B., 2013. *Facing Gaia: Six lectures on the political theology of nature* [online]. [cit. 2013-12-30]. Dostupné z: www.bruno-latour.fr/sites/default/files/downloads/GIFFORD-SIX-LECTURES_1.pdf
- LEFEBVRE, Henri, 1991. *The production of space*. Přeložil Donald NICHOLSON-SMITH. Oxford: Blackwell. ISBN 0631181776.
- LEOBON, A., 1995. Urban sonic atmospheres qualification. *Natures-Sciences-Societes*. 3(1), s. 26-47. ISSN 1240-1307.
- LERNER, Jonathan, 2011. Your sub-division. *Landscape Architecture Magazine* 101. (2), s. 6-7.
- LORENZ, Konrad, 2000. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Academia. Reprint. ISBN 802000842X.
- LOVELOCK, James, c1979. *Gaia: a new look at life on earth*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0192860305.
- LUHMANN, Niklas, 1995. *Social systems*. Přeložil John BEDNARZ, přeložil Dirk BAECKER. Stanford: Stanford University Press. Writing science. ISBN 0804726256.
- LUHMANN, Niklas, 1997. Globalization or World society: How to conceive of modern society? *International Review of Sociology* [online]. (7), 67-79 [cit. 2016-09-08]. DOI: 10.1080/03906701.1997.9971223. ISSN 0390-6701. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03906701.1997.9971223>
- MÁČEL, O. a J. VAJDIŠ, 1958. *Slovácko-architektonický vývoj vesnice*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců.
- MADDEN, Kathleen. a Andy. WILEY-SCHWARTZ, c2005. *How to turn a place around: a handbook for creating successful public spaces*. New York, NY: Project for Public Spaces. ISBN 9780970632401.
- MATURANA, Humberto R., 1975. The organization of the living: A theory of the living organization. *International Journal of Man-Machine Studies*. (7), s. 313-332.
- MARTÍNEK, Jaroslav, 2011. *Principy a metody rozvoje cyklistické dopravy a infrastruktury: Cyklistické desatero pro města* [online]. Brno: CDV, 2011 [cit. 2017-06-01]. ISBN 978-80-86502-26-7. Dostupné z: <https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjR97iWjPzUAhWNYIAKHxwrBkgQFgglMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.cyklo doprava.cz%2Ffile%2Fcyklisticka-mesta-cyklisticke-desatero%2F&usq=AFQjCNGf3M6KLvhZGqbDM8giK5PnyuhkQw&cad=rja>
- MELKOVÁ, Pavla, 2014. *Manuál tvorby veřejných prostranství hlavního města Prahy*. Praha: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy. ISBN 9788087931097.
- METHORST, R., J. GERLACH, D. BOENKE a J. LEVEN, 2007. Shared Space: Safe or Dangerous? A contribution to objectification of a popular design philosophy. *WALK 21 Conference*. Dostupné také z: www.walk21.com/papers/Methorst%20Shared%20Space.pdf
- MÍKOVÁ, Helena, 2015. Postkomunistické trauma panelových sídlišť. In: *Perspektivy území*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, s. 84-91. ISBN 97880010057100.
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, 2015a. *Politika architektury a stavební kultury České republiky* [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj [cit. 2016-09-01]. ISBN 978-80-

87147-83-2. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Uzemni-a-bytova-politika/Uzemni-planovani-a-stavebni-rad/Koncepce-Strategie/Politika-architektury-a-stavebni-kultury-Ceske-rep>

MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, 2015b. 9. výzva k předkládání žádostí o podporu z Integrovaného regionálního operačního programu ÚZEMNÍ STUDIE. In: *Ústav územního rozvoje* [online]. s. 1-5 [cit. 2016-08-09]. Dostupné z: <http://www.ur.cz/images/4-regionalni-politika/IROP/uzemni-studie/text-vyzvy.pdf>

MITSCHERLICH, A., 1971. *Nehostinnosť miest: pobádanie k nepokoju*. Bratislava: Pallas, 113 s.

MONZER, Ladislav, 2003. *Osvětlení Prahy: proměny sedmi století*. Praha: Pro společnost Eltoda EG vydalo vydavatelství FCC public, 155 s. ISBN 8086534049.

MONZER, Ladislav, 1980. *Venkovní osvětlení architektury*. Praha: SNTL, 1980, 169 s.

MORE, Thomas, 1976. *Utopie*. Praha: Mladá fronta.

MUKAŘOVSKÝ, Jan, 1971. *Studie z estetiky*. 2. vyd. Praha: Odeon.

NORBERG-SCHULZ, Christian, 1994. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon. ISBN 8020702415.

NORBERG-SCHULZ, Christian, 2010. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. 2. vyd. Přeložil Petr KRATOCHVÍL, přeložil Pavel HALÍK. Praha: Dokořán. ISBN 9788073633035.

OUŘEDNÍČEK, Martin a Jana TEMELOVÁ, 2008. Současná česká suburbanizace a její důsledky. *Veřejná správa 11*. (4), s. 1-4. ISSN 1213-6581.

PŘIBÁŇ, J., 2015. Ušpiněná práva člověka: pragmatický pohled na lidská práva v globální společnosti. PŘIBÁŇ, J. a V. BĚLOHRADSKÝ. *Lidská práva: (ne)mysl české politiky?*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 23-36. Sociologické aktuality. ISBN 9788074192302.

RANCIÈRE, Jacques, 1999. *Disagreement: Politics And Philosophy*. 2. [print.]. Minneapolis: University of Minnesota Press. ISBN 9780816628452.

RASMUSSEN, Christina, Maja BUSCK a Silke SKOVSHOLT, 2011. *Liveable Public Spaces: Shaping an analytical framework to evaluate the liveability of public spaces in brownfield regeneration projects* [online]. Aalborg [cit. 2016-08-20]. Dostupné z: http://vbn.aau.dk/ws/files/43477647/Report_Liveable_Public_Spaces.pdf. Aalborg university.

RASMUSSEN, Steen Eiler, c1962. *Experiencing architecture*. Cambridge: MIT Press. ISBN 9780262680028.

REDLICH, C.A., J. SPARER a M.R. CULLEN, 1997. Sick-building syndrome. *The Lancet* [online]. **349**(9057), s. 1013-1016 [cit. 2016-09-10]. ISSN 0140-6736. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673696072200>

RICE, Jenifer, c2004. *An analysis of interior wood products and their psychological impact*. The University of British Columbia, Vancouver, Canada. Disertační práce. Department of Wood Science, The University of British Columbia.

RICŔEUR, Paul, 1993. *Život, pravda, symbol*. 2. upr. vyd., 1. vyd. (samizdat). Přeložil Jan SOKOL, přeložil Miloš REJCHRT. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. Oikúmené. ISBN 8085241323.

ROGERS, Richard, 2014. Forget about greenfield sites, build in the cities. In: *The guardian* [online]. UK: Guardian News and Media Limited [cit. 2016-08-20]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jul/15/greenfield-sites-cities-commuter-central-brownfield-sites>

- RUSSELL, Bertie, Andre PUSEY a Paul CHATTERTON, 2011. What can an assemblage do?: Seven repositions for a more strategic and politicized assemblage thinking. *City* [online]. **15**(5), 577-583 [cit. 2017-03-12]. ISSN 1470-3629.
- RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL, 2006. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. Praha: Český statistický úřad. ISBN 8025012778.
- ŘIHÁČEK, Tomáš, 2009. *Zvukové prostředí města a jeho vliv na prožívání*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU. ISBN 9788021048096.
- SCHAFER, R. Murray., c1994. *The soundscape: our sonic environment and the tuning of the world*. Rochester: Destiny Books. ISBN 0892814551.
- SCHMEIDLER, Karel, 2001. *Sociologie v architektonické a urbanistické tvorbě*. Vyd. 2. Brno: Z. Novotný. ISBN 802386582X.
- SCHRÖTELER-VON BRANDT, Hildegard, 2007. *Stadtbau- und Stadtplanungsgeschichte*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag. ISBN 9783170188648.
- SCHULTE-FORTKAMP, B., 2014. Improving sound quality measures through the multifaceted soundscape approach. In: DAVY, J., M. BURGESS, C. DON, L. DOWSETT, T. MCMINN a M. BRONER. *43rd International Congress on Noise Control Engineering: Improving the World Through Noise Control, INTERNOISE 2014*. Australian Acoustical Society.
- SITTE, Camillo, 1995. *Stavba měst: podle uměleckých zásad*. Praha: ABF. ISBN 8090160816.
- SKLÁDANÝ, Petr, 2006. Jak dál ve zklidňování dopravy ve městech a obcích? *Moderní obec*. **12**(11), s. 1. ISSN 1211-0507.
- SLABÝ, Petr, 2004. *Jak zklidnit dopravu v obcích: příručka pro zástupce místní samosprávy*. Brno: Nadace Partnerství. ISBN 8023935941.
- SOUKENÍK, V., 2014. *Urbanistická ekonomie a management*. (přednáška). Praha: ČVUT.
- SOUTHWORTH, M., 1970. The sonic environment of cities. *Ekistics*. s. 230-239. DOI: 10.1177/001391656900100104.
- SPÁČIL, J. a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976 – 1474). Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, ISBN 978-80-7400-499-5.
- ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra, 2007. *Suburbanizace - hrozba fungování (malých) měst*. Hradec Králové: Civitas per populi. ISBN 9788090381339.
- ŠINDELÁŘ, Dušan, 1969. *Tržiště estetiky: studie o tzv. okrajových estetických a uměleckých jevech a vztahu estetického nenormovaného k normovanému ve výtvarné oblasti*. Praha: Obelisk.
- ŠKABRADA, Jiří, 2005. *Lidové stavby - architektura českého venkova*. Praha: Agro. ISBN 80-7203-082-5.
- ŠTOGR, Josef, 2001. *Partnerství a participace: Veřejný prostor*. Praha: Nadace Open Society Fund Praha.
- ŠUŠKA, Milan, 2006. Stavebná kultúra a regulácie vidieckych regiónov. In: *Člověk, stavba a územní plánování: sborník ke kolokviu*. Praha: Fakulta stavební ČVUT v Praze, katedra sídel a regionů, s. 98-116. ISSN 2336-7687.
- TAYLOR, David, 2008. Public space lessons - Land in limbo: making the best use of vacant urban spaces. In: *Design Council* [online]. London: Commission for Architecture and the Built

Environment [cit. 2016-08-20]. Dostupné z: http://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/land-in-limbo_0.pdf

TEYSSLER, V. a V. KOTYŠKA, 1935. *Technický slovník naučný*. díl XI. Praha: Nakladatelé Borský a Šulc.

VACKOVÁ, B., 2009. Cizinec v ideální společnosti. FERENČUCHOVÁ, S. et al. *Město: proměnlivá ne-samozřejmost*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-86818-86-3.

VEČEŘOVÁ, J., KONEČNÁ, M. *Zamyšlení nad § 1017 občanského zákoníku*. Rekodifikace & Praxe, 2015. č. 3. s. 4 – 7.

Vyháška č. 395/1992 Sb., vyhláška ministerstva životního prostředí České republiky, kterou se provádějí některá ustanovení zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Vyhláška č. 500/2006 Sb., o územně analytických podkladech, územně plánovací dokumentaci a způsobu evidence územně plánovací činnosti.

Vyhláška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území.

Vyhláška č. 64/2011 Sb., o plánech péče, o podkladech k vyhlášení, evidenci a označování chráněných území.

WILSON, J. Q. a G. L. KELLING, 1982. *Broken Windows: The police and neighborhood safety*. The Atlantic.

ZIMBARDO, Philip G., Jiří FIALA a Martina KLICPEROVÁ-BAKER, 2005. *Moc a zlo: sociálně psychologický pohled na svět*. Břeclav: Moraviapress. Knihovna Ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97. ISBN 8086181804.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí.

Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád.

Zákon č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

Zákon č. 167/2008 Sb., o předcházení ekologické újmě a o její nápravě a o změně některých zákonů.

Zákon č. 350/2012 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé související zákony.

ŽABIČKOVÁ, Ivana, 2007. Přírodní materiály – obnovitelné zdroje surovin. In: *TZBINFO* [online]. [cit. 2016-08-09]. Dostupné z: <http://www.tzb-info.cz/4215-prirodni-materialy-obnovitelne-zdroje-surovin-i>

Rejstřík

Architekt	20-21, 25, 29, 31, 38, 42, 44-45, 52, 78-79, 81, 91, 104, 106, 118-119
Architektura	20-22, 24, 26, 52, 58-61, 70-80, 88-89, 98-99
Bydlení	17, 41, 49, 53, 61-62, 69, 101, 111, 117-118
Infrastruktura	
- dopravní	39, 67, 80, 96, 116-117
- technická	39-40, 49, 96, 100-101, 112, 117
- veřejná	24, 67, 95-96, 103
Koncepce	15-16, 51, 64-69, 85-86, 95-97, 123
Krajina	12, 20, 32, 34-37, 51, 54, 57-62, 78, 82, 84, 87-88, 95-98, 103, 117-120, 123
Materiál	26, 36, 44, 59, 65, 78-80, 84, 87-91, 98-99, 104, 118, 120
Mobiliář	14, 17, 53, 80, 82, 84, 94, 97, 118
Osídlení	19-20, 33, 35-36, 103, 111
Osvětlení	15, 44, 76, 80-86
Plánování	
- krajinné	37
- územní	20, 25-26, 29, 31-33, 49-51, 53, 58-60, 64-71, 76, 78, 94-100, 104, 116, 119-123
Sídlišť	32, 101, 112-117
Sídlo	12, 16-17, 20, 31, 34-36, 39-40, 48-51, 53, 59-61, 64-67, 81-85, 87-89, 94-98, 107, 117-118, 120
Struktura	
- krajinná	34-37
- urbanistická	15-17, 21, 67, 75, 94-95, 101, 120, 123
- zástavby	17, 32, 48, 60, 78-79, 100, 114-117
Suburbanizace	13, 32, 49-50, 61
Urbanismus	18, 20-22, 24, 26, 34-35, 49, 52, 60, 73, 87, 99
Urbánní	21, 25, 30-33, 36, 38, 81, 991, 104, 111
Urbanizace	60-61
Veřejné prostranství	12-17, 29-30, 32, 38-45, 48-49, 51-53, 55-56, 64-69, 71, 73-82, 87, 91, 94-105, 107, 112, 114, 118-119
Veřejný prostor	12-15, 17-22, 25-36, 39-43, 49, 51-87, 89, 94-110, 114, 118, 120-123
Zvuk	15, 70-80

Veřejný prostor a veřejná prostranství

Almanach Katedry urbanismu a územního plánování 2016

Editor: Simona Vondráčková

Odborná spolupráce: Jan Mužík

Grafická úprava: Jiří Kugl, Simona Vondráčková

Jazyková korektura: Ida Vaňková

Vydalo: České vysoké učení technické v Praze

Zpracovala: Fakulta stavební, Katedra urbanismu a územního plánování

Kontaktní adresa: Thákurova 6, 166 29 Praha 6, tel. 224357926

Tisk: Tiskárna nakladatelství ČVUT v Praze

Adresa tiskárny: Zikova 4, Praha 6

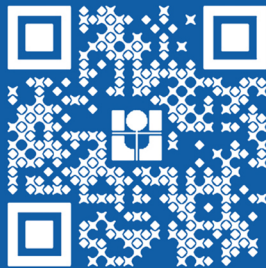
Počet stran: 148

Náklad: 200 ks

Pořadí vydání: 1.

Praha 2016

ISBN 978-80-01-06078-0

ISBN 978-80-01-06078-0